

V edícii Navzdory vyšlo:

Michal Reiser: *Kyberzombie. Metamorfozy digitálnych domorodcov* (2018)

Miroslav Ballay: *Sondáž nezávislej divadelnej kultúry na Slovensku* (2020)

Miroslav Haľák: *Sondáž nezávislej výtvarnej kultúry na Slovensku* (2020)

Július Fajak: *Sondáž nezávislej hudobnej kultúry na Slovensku* (2021)

ISBN 978-80-558-1674-6

9 788055 816746

Publikácia je cenným a v domácich kontextoch i výnimočným vhladom do danej problematiky tzv. nezávislých kultúrnych centier nielen v relatívne úzkych kontextoch historických, produkčných a organizačných špecifik ich fungovania, ale aj v širšom kultúrno-civilizačnom kontexte. Ten totiž predmetné texty spája prostredníctvom spoločného leitmotívu širšie vnímanej celospoločenskej funkcie tzv. nezávislej kultúry, ktorej sú nezávislé kultúrne centrá prirodzeným domovom. (...) Nezávislé kultúrne centrá totiž kultúre vracajú jej skutočný zmysel. Konzekvence takéhoto čohosi vo vzťahu k budovaniu občianskej spoločnosti považujem za nedoceníteľné a predmetná publikácia celkom konkrétne ilustruje, že to tak naozaj je.

Doc. Juraj Malíček, PhD.
*Ústav literárnej a umeleckej komunikácie
FF UKF v Nitre*

Zborník „Nezávislé kultúrne centrá na Slovensku“ zachytáva pomerne diverzifikovanú sieť viacerých etablovaných, ako aj novo-etablovaných nezávislých kultúrnych centier na Slovensku extenzívnym spôsobom. Autorský kolektív z radov viacerých odborníkov z oblasti kulturológie, estetiky, teatrologie, teórie výtvarného umenia a pod. priniesol vhodný strategický manuál na orientáciu študentom a záujemcom z rôznych humanitných i ekonomických odborov. Podrobnejšie opísal genézu i profiláciu vybraných nezávislých kultúrnych centier v ich viac-menej konštantnej saturácii poslania i originálnej odlišnosti.

Doc. Miroslav Ballay, PhD.
Katedra kulturológie FF UKF v Nitre

Nezávislé kultúrne centrá na Slovensku / Michal Kočiš a kol.

Nezávislé kultúrne centrá na Slovensku Michal Kočiš a kol.

Viacere nezávislé kultúrne centrá, ako i mnohé iné nezriadené kultúrne subjekty v podobe divadiel či galérií sa počas rokov svojej existencie stali fenoménmi a v najlepšom zmysle slova kultúrnymi inštitúciami, ktoré sú pevnou súčasťou kultúrnej mapy krajiny. (...) Autorskému kolektívu publikácie patrí vďaka, že sa rozhodol pre systematický výskum práve v oblasti nekomerčnej nezriadovanej kultúry a špecificky nezávislých kultúrnych centier, pretože tieto sú nielen súčasťou kultúrnej ponuky ako celku, ale v prípade niektorých (najmä menších) sídel nezriedka jedinou ponukou. Táto časť kultúrnej scény si z viacerých, aj autorkami a autormi opísaných dôvodov zasluhuje našu pozornosť, ale aj ochranu, pretože ich existencia je napriek ich nevyčísľiteľnému prínosu často veľmi krehká.

Bohdan Smieška

**N
A
V
I
D
O
R
Y**

A solid orange vertical bar runs along the left edge of the page.

Nezávislé kultúrne centrá na Slovensku

Michal Kočíš a kol.

Publikácia vychádza v rámci riešenia vedeckého projektu
VEGA 1/0282/18 „Charakter a vývoj nezávislej kultúry a umenia
na Slovensku po roku 1989.“

Vydanie publikácie podporila organizácia
Anténa – sieť pre nezávislú kultúru.

Posudzovatelia:

doc. Mgr. Miroslav Ballay, PhD.

doc. Mgr. Juraj Malíček, PhD.

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Katedra kulturológie, Filozofická fakulta

Edícia Navzdory

© 2021 prof. PhDr. Július Fujak, PhD., Mgr. Michal Klembara,
Mgr. Art Michal Kočiš, Mgr. Petra Kováčiková, Mag. phil. Omar Mirza,
Mgr. Veronika Moravčíková, PhD., Mgr. Bohdan Smieška,
Mgr. Zuzana Timčíková, PhD.

Zostavovateľ: prof. PhDr. Július Fujak, PhD.

ISBN 978-80-558-1674-6

Obsah

Predslov (Bohdan Smieška)	7
Úvod do problematiky	11
Petra Kováčiková: Nezávislé kultúrne centrum	
Stanica Žilina – Záriečie	37
Michal Kočiš: A4 – priestor súčasnej kultúry.	
Miesto živej kultúry na území Bratislavy	63
Michal Kočiš: Tabačka Kulturfabrik. Od kultúry	
svojpomoci k nezávislému kultúrnemu centru	81
Michal Kočiš: Záhrada – Centrum nezávislej kultúry.	
Nezávislá kultúra uprostred mesta	99
Július Fujak: Stredobody nezávislej kultúry a umenia	
v Nitre	111
Omar Mirza: Nástupište 1 – 12 v Topolčanoch	129
Michal Klembara: Príbeh nezávislej kultúry v Trnave	
a nezávislé kultúrne centrum Malý Berlín	137
Zuzana Timčíková: Nezávislé divadlo v regionálnom	
kultúrnom centre	147
Veronika Moravčíková: Problematika benchmarkingu	
nezávislých kultúrnych centier	171
Redakčná poznámka.....	183

Predslov

Zborník textov *Nezávislé kultúrne centrá na Slovensku* skúmajúcich dôvody vzniku a podmienky existencie kultúrnych subjektov z prostredia tzv. nezriaďovanej alebo nezávislej kultúry je veľmi cenným príspevkom k porozumeniu odlišných východísk vzniku a spôsobu existencie týchto kultúrnych aktérov v porovnaní s kultúrnymi subjektmi priamo napojenými na verejné rozpočty, ktoré existujú v podobe rozpočtových alebo príspevkových organizácií zriaďovaných štátom, krajskou, resp. miestnou samosprávou.

Autorky a autori príspevkov svoj výskumný fókus zamerali najmä na dnes už etablované nezávislé kultúrne centrá, ako je bratislavský A4 – priestor súčasnej kultúry, žilinská Stanica či banskobystrická Záhrada, ich pozornosti však neunikol ani postupný rozvoj prostredia, ktorý sa premieta do vzniku nových kultúrnych bodov či uzlov vznikajúcich zdola, zo slobodného občianskeho podhubia.

Keď v roku 2003 vznikla A4 – Asociácia združení pre súčasnú kultúru a následne založila svoj kultúrny Nultý priestor, bola spolu so Stanicou v Žilne prakticky prvým komplexným multižánrovým progresívnym subjektom na kultúrnej scéne v rámci celej Slovenskej republiky (SR). Vznik A4 bol po zániku Divadla STOKA nekompromisným aktom pokračovania vo faktickom prihlásení sa tej časti občianskej spoločnosti, ktorá pôsobila v oblasti kultúry, ku *globálnej revolúcii v slobodnom združovaní*, ktorá bola jednou z kľúčových charakteristík opisujúcich koniec studenej vojny a pád železnej opony.

Ak sa v tejto súvislosti vrátíme do obdobia 90. rokov, tak na základe vtedajšieho celosvetového zásadného nárastu počtu rôznorodých spolkov, združení, hnutí a občianskych iniciatív môžeme konštatovať, že očakávania od sily

slobodnej občianskej spoločnosti pri zvládaní rôznych spoločenských výziev smerujúcich k zlepšovaniu sveta boli v mnohých oblastiach enormné.

Ešte aj na začiatku 21. storočia bola *občianska spoločnosť* (a v demokratickom spoločenstve stále je) považovaná za ideál a prostriedok na vytváranie tzv. dobrej spoločnosti. Tomuto nárastu dôvery a očakávaní od občianskej spoločnosti však v prostredí SR a špecificky v oblasti kultúry nezodpovedali inštitucionálne zmeny, ktoré by takýmto združovaniu poskytli vhodné predpoklady – teda vytváranie priaznivého legislatívneho a finančného rámca umožňujúceho jeho rozvoj. Tento deficit platí vo vzťahu k občianskej spoločnosti v SR ako k celku, avšak z istého hľadiska bola dlhodobo práve oblasť kultúry najväčšou popoluškou.

Je prirodzené, že po založení vlastnej kultúrnej organizácie je hlavným palivom jej rozvoja a udržiavania zakladateľský a do veľkej miery idealistický étos. Viaceré nezávislé kultúrne centrá, ako i mnohé iné nezriaďované kultúrne subjekty v podobe divadiel či galérií sa počas rokov svojej existencie stali fenoménmi a v najlepšom zmysle slova kultúrnymi inštitúciami, ktoré sú pevnou súčasťou kultúrnej mapy krajiny. Napriek tomu sa dodnes mnohé z nich boria s problémami v podobe neadekvátnych alebo nákladných priestorov, zastaranej technickej infraštruktúry, prekarizovaných, slabo platených pozícií alebo nedostatku udržateľných ľudských kapacít potrebných na kvalitné riadenie rozvoja svojich organizácií. Tieto deficity pritom mnohé subjekty čiastočne vykrývajú príjmami z vlastnej činnosti (zisky zo vstupného, predaja umeleckých produktov, resp. pridruženej podnikateľskej činnosti a pod.), ale ich prínos obvykle nie je dostatočne veľký na to, aby zabezpečil potrebnú udržateľnosť.

Ako vo svojom úvodnom príspevku uvádza Michal Kočiš, vznik Fondu na podporu umenia (FPU) v roku 2015 priniesol dôležitú systémovú zmenu vo financovaní tzv. nezriaďovanej kultúry ako celku. Jeho existencia nepochybne priniesla do prostredia živej kultúry a umenia viac peňazí, rozšírenie rozsahu podporovaných foriem umenia, zvýšenie počtu uchádzačov aj podporených subjektov, v prípade kultúrnych centier je dokonca vytvorený samostatný program určený na ich podporu.

Avšak úplná absencia oprávnených výdavkových položiek – napríklad na mzdy alebo investície do technológií – vo verejných dotačných schémach vrátane FPU (rovnako aj v súkromných grantových programoch), ktoré sú nevyhnutné na rozvoj vlastných inštitucionálnych kapacít a dlhodobej udržateľnosti, sú kľúčovými obmedzeniami, ktorým čelia mnohé subjekty z prostredia nekomerčnej nezriaďovanej kultúry pôsobiace na profesionálnej báze, kultúrne centrá nevynímajúc. Takto nastavené financovanie udržiava aktérov vo vynútenom projektovom provizóriu a najmä aktuálne prežívaná kríza súvisiaca s pandémiou covidu-19 poukazuje na vysoké riziká udržateľnosti týchto aktérov.

Autorskému kolektívu publikácie patrí vďaka, že sa rozhodol pre systematický výskum práve v oblasti nekomerčnej nezriaďovanej kultúry a špecificky nezávislých kultúrnych centier, pretože tieto sú nielen súčasťou kultúrnej ponuky ako celku, ale v prípade niektorých (najmä menších) sídel nezriedka jedinou ponukou. Táto časť kultúrnej scény si z viacerých, aj autorkami a autormi opísaných dôvodov zasluhuje našu pozornosť, ale aj ochranu, pretože ich existencia je napriek ich nevyčísliteľnému prínosu často veľmi krehká.

Bohdan Smieška

Úvod do problematiky

O nezávislých kultúrnych centrách alebo aj ďalších priestoroch a miestach nezávislej kultúry a umenia dnes hovoríme aj ako o nezriadovanej kultúre. Rovnako sa stretávame s rôznymi polemikami o ich identite a závislosti či nezávislosti. Cesta do bodov, v ktorých sa v súčasnosti nachádzajú, nebola vždy priamočiara a v záujme pochopenia tejto problematiky je potrebné oboznámiť sa s ich vývojom a históriou. Zároveň ak chceme pochopiť, čo predchádzalo ich vzniku a kde môžeme nachádzať korene ich identít, mali by sme si ozrejmiť pojmy ako alternatívna kultúra alebo *metanoia*. Ondřej Daniel v tejto súvislosti odkazuje na A. Yurchaka, ktorý na príkladoch najrozličnejších (nielen umeleckých) skupín ukazuje, ako sa v prostredí neskoršieho socializmu rodí výraz alternatíva, ktorý svojím charakterom opomína to, čo sa mnohokrát pri spätnom pohľade nazýva politický odpor či rezistencia: „Podľa Yurchaka v tomto zmysle subkultúrne fenomény rezignujú na politické vyjadrenie a snažia sa o odlišný život od bežných občanov, a to v kotolniach, na staveniskách či na periférii miest, vytvárajú svoj špecifický jazyk a spôsob vyjadrenia (či už umeleckého, alebo iba provokatívneho), často šokujúci morálku väčšinovej spoločnosti“ (Daniel, 2017, s. 30 – 31). To môžeme chápať tak, že byť nezávislým vychádza z prirodzenej potreby žiť inak, hľadať niečo, čo nás robí slobodnými, hľadať podstatu vlastnej prirodzenosti či identity. Július Fújak v kontexte nezávislosti a alternatívneho statusu zas nastoľuje pojem *metanoia*, čiže schopnosť a rozhodnutie vnútorného obratu jednotlivca či celej komunity. Ich nevyhnutnou a podstatnou zložkou je ich vnútorná angažovanosť. Jednotlivými iniciatívami a skutkami vznikajú alternatívne kultúrne nezávislé spoločenstvá a komunity,

ktoré spontánne vyúsťujú do modusu vivendi DIY (princípu „do it yourself“).¹

Ak sa presunieme na začiatok deväťdesiatych rokov minulého storočia a budeme uvažovať v uvedených intenciách o kultúrnom rámci Slovenska, môžeme povedať, že to boli práve alternatívne a nezávislé komunity a iniciatívy, ktoré sa angažovali vo verejnom priestore s cieľom vnieť do neho niečo absentujúce a revitalizovať ho. Potvrdzujú to aj slová Slavomíra Krekoviča, spoluautora knihy *BA!! Miesta živej kultúry (1989 – 2016)*: „Živé podhubie neurčitej trvanlivosti pretkávajú hudobné kluby, galérie, umelecké a spoločenské uzly rôzneho druhu založené priamo obyvateľmi, s nadšením a chuťou vnieť do svojho prostredia čosi, čo mu dovtedy chýbalo: kúsok tvorivej energie, ľudského aj poetického rozmeru či generačného ducha. A tiež možno chvíľkového, no dôležitého pocitu vlastníctva – veď komu inému by mesto malo patriť, ak nie ľuďom, ktorí v ňom žijú a tvoria?“ (Duchová – Krekovič, 2016, s. 7). Aktivity občiansky aktívnych a komunitne zmýšľajúcich ľudí, ktoré predznamenávali vznik prvých nezávislých kultúrnych centier (ďalej len „NKC“), priamo súvisia s politicko-spoločenskou situáciou a istým kultúrnym vákuom deväťdesiatych rokov. Aj na základe známych a konkrétnych historických udalostí môžeme povedať, že paradoxne práve krízové obdobia prinášajú väčšie výzvy a odlišné príležitosti umeleckého a kultúrneho rozvoja než obdobia konsolidácie a istoty.

Je pochopiteľné, že prvé NKC za svoju viac ako pätnásťročnú históriu menili svoju podobu, riešiac otázky týkajúce sa ich vnútornej identity a nezávislosti. Z hľadiska zriadenia kultúrneho centra definuje „nezávislosť“ skutočnosť, že nie je priamo napojené na verejné rozpočty.

Čo v právne významovej rovine znamená, že štát nemôže žiadnym spôsobom zasahovať do jeho inštitucionálnej autonómnosti a integrity. V tejto súvislosti poznamenáva Bohdan Smieška, konzultant participatívnych verejných politik, nasledovné: „*Popri verejných kultúrnych inštitúciách a sústave kultúrnych subjektov priamo napojených na verejné rozpočty – či už na štátny rozpočet, ako je to v prípade erbových inštitúcií, alebo na rozpočty krajských či miestnych samospráv, ktoré priamo zriaďujú mnohé príspevkové kultúrne inštitúcie – tu jestvuje rozmanitý súbor aktérov kultúrneho diania pôsobiacich mimo zriaďovateľskú pôsobnosť verejnej správy a tým aj mimo priameho napojenia na financovanie z verejných rozpočtov.*“ (Smieška, B. Kultúra v permanentnom provizóriu [online] [2021-02-13]. Dostupné na internete: https://kapital-noviny.sk/kultura-v-permanentnom-provizoriu/?fbclid=IwAR2Neq0pSeAZSx8aASe_GulJIDUeQf7rFS-HYU8dQBbrxCjO3g5PW_MmA7w). Vo verejnom diskurze sa „nezávislosť“ čoraz častejšie pertraktuje v kontexte médií a financovania. Obsah samotných pojmov „nezávislosť“ a „alternatíva“ sa však v politicko-spoločenských reáliách od neskoršieho socializmu až po dnešnú takzvanú postfaktuálnu dobu menil. Výtvarník, spevák a kurátor Boris Ondreička je presvedčený, že výraz „alternatívny“, ktorý chápeme ako synonymum pojmu „nezávislosť“, je reaktívny: „*Obracia sa k minulému, alebo do minulosti či budúcnosti odchádzajúcemu aktuálnemu, s ponukou možnosti. Alternatívne (alter- = to druhé) nie je podmet, ale nádejplný prísudok*“ (Ondreička, 2017, s. 8). Súbežne s týmito procesmi sledujeme, ako sa „alternatíva“ dostáva do hlavného prúdu. Hudobník a organizátor festivalu Pohoda Michal Kaščák sa zas svojho času vyjadril, že pojem „alternatíva“ je sprofanovaný a ľudia sa mu skôr bránia (Fujak, 2006, s. 39). Na druhej strane český filozof Miroslav Petříček „alternatívu“ nevymedzuje primárne

¹ DIY – z angl. „Do It Yourself“ – súvisí s kultúrou svojpomoci.

len v opozícii voči konvencii a norme, ale hlavne jej spochybňovaním samotného princípu konvencie. Ten prezentuje sám seba ako univerzálne všepjatný, avšak opodstatnenosť tohto imperatívu univerzálnosti nie je vôbec schopný relevantne zdôvodniť a alternatívnosť, resp. nezávislosť voči nemu tento univerzalistický nárok konvencie (spoločenskej, politickej či kultúrnej) právom subverzívne spochybňuje (Petříček, 2016, s. 62 – 63).

Vo vzťahu k verejnosti používajú NKC označenia ako kultúrne centrum alebo kultúrno-komunitné centrum. Môže to byť aj reakcia na nárast neraz negatívne vnímaných tzv. alternatívnych a nezávislých médií, ktoré sa vymedzujú voči mainstreamovému mediálnemu prúdu.

Otázky týkajúce sa „nezávislosti“ v ekonomickom kontexte sú prirodzenou reakciou vyplývajúcou zo samotnej povahy problematiky témy financovania. V diskurze sa objavujú tézy a úvahy o (ne)závislosti kultúrnych centier od finančnej podpory zo štátneho rozpočtu. Uvedomujeme si, že otázky týkajúce sa financovania môžu byť často citlivou témou a neodborné narábanie s nimi dokáže eventuálne ohroziť nezávislé kultúrne a umelecké prostredie. Príkladom nie celkom uváženeho hodnotenia sú napríklad aj vyjadrenia spomínaného Michala Kaščáka.² Diskusie o financovaní kultúry prebiehajú aj na pôde parlamentu a zároveň aktuálne pozorujeme určité snahy o politické zásahy do radov

² „Chcel som urobiť akciu v dobre dotovanom priestore takzvanej nezávislej kultúry. Povedali mi, že sa im nechce, pretože už mali veľa akcií. Mali svoju istotu zárobku a o viac sa už nesnažili. Nevie si predstaviť, že by takto reagoval klub, ktorý sa musí užiť sám. Je to o tom, že sa zrazu darí tým, ktorí vedú napísať grant. A tí, čo robia dobré veci, naopak, grant nedostanú, pretože musia robiť na tých dobrých veciach a nestíhajú vypisovať grantové formuláre“ (Bálik – Vydra, 2018, s. 30 – 34).

odborných komisií, ktoré sú zlým signálom pre udržanie skutočnej nezávislosti verejnoprávnych médií a inštitúcií.

História nezávislých kultúrnych centier

Začiatky nezávislých kultúrnych centier na Slovensku siahajú do porevolučných rokov, keď občiansky aktívni ľudia začali vytvárať rôzne iniciatívy či komunity, ktorých cieľom bolo prinášať nezávislú kultúru a umenie. V prvých rokoch po Novembri '89 išlo hlavne o iniciatívy bez stáleho a pevného bodu a platformy. Boli to napríklad o hudobné kluby, nezávislé súkromné galérie či umelecko-kultúrne komunity. Ako niektoré iniciatívy vznikali, tak aj zanikli a vznikali ďalšie. Tento kolobeh mal niekoľko príčin – o. i. častú fluktuáciu ľudí pôsobiacich v týchto rozmanitých iniciatívach, nie celkom vhodne nastavenú stratégiu kultúrnej politiky, neprofesionálnu logistiku alebo aj nestabilné priestorové zázemie. V druhej polovici deväťdesiatych rokov 20. storočia sa situácia postupne mení. Vo veľkých krajských mestách už registrujeme výraznejšie aktivity najmä rôznych občianskych združení (ďalej len OZ), čo do určitej miery súvisí so zmenou politickej klímy. Z týchto aktivít sa začiatkom nového milénia sformovali prvé iniciatívy, ktoré dnes vďaka ich kontinuálnej a profesionálnej práci poznáme aj v širšom spektre ako NKC. V kontexte hýbateľov nezávislej kultúrnej scény na Slovensku po roku 1989 uvádzame najmä aktivity, na základe ktorých vznikli v Žiline z iniciatívy OZ Truc Sphérique Stanica Žilina-Záriečie, v Bratislave z popudu viacerých OZ (Atrakt Art, Asociácia súčasného tanca, Burundi Datalab Studio Displej Press a združenie Pre súčasnú operu) A4 – priestor súčasnej kultúry. V Košiciach OZ Bona Fide zas iniciovalo projekt Inter City Culture Train, ktorý bol prvým NKC vo východnej časti Slovenska. Po roku 1989 však

registrujeme aj ďalšie, hoci svojim dosahom menšie rôznorodé aktivity, majúce základy v občianskej angažovanosti aj v iných regiónoch.

Obrázok č. 1

Tieto tri mestá ako hlavné ohniská rozvoja nezávislej kultúry u nás nám určujú dôležité východiská pre ďalší rozvoj NKC na Slovensku. Po vzore vzniku a fungovania prvých nezávislých kultúrnych priestorov začali totiž pribúdať najrozličnejšie kultúrno-umelecké aktivity, ktoré postupne vyústili do vzniku nových NKC, resp. nezávislých kultúrnych uzlov a bodov, a to najskôr vo väčších, prevažne krajských mestách, neskôr aj v menších, z ktorých sa v priebehu niekoľkých rokov stali nemenej dôležité body nezávislej kultúry s nadregionálnym presahom. Z väčších a progresívnych centier, ktoré doplnili tri hlavné, môžeme uviesť napríklad Záhradu – centrum nezávislej kultúry v Banskej Bystrici alebo Divadlo Pôtoň, známe tiež pod označením Centrum umenia a kreativity Bátovce.

Medzi rokmi 2000 až 2010 novovznikajúce NKC budovali priestorové a personálne zázemie. V rámci začlenenia Slovenska do Európskej únie sa uchádzali o finančné dotácie aj v európskych dotačných schémach, vďaka čomu mohli

rozvíjať autonómne svoje programové línie. Rovnako začali využívať rôzne európske mobility pre umelcov, čím priniesli do slovenského umelecko-kultúrneho priestoru nové formy umenia a tvorivých postupov. Teatrológ Miroslav Ballay v tejto súvislosti píše: „Je viac než zrejmé, že nezávislé kultúrne centrá inšpiratívne integrovali a zblížovali domácich tvorcov so zahraničnými partnermi, zabezpečovali umeleckú kooperáciu na interkultúrnej linke“ (Ballay, 2017, s. 289 – 290). O edukačnom potenciáli samotných nezávislých kultúrnych centier hovorí: „Neraz práve nezávislé kultúrne centrá poskytli publiku aktuálne témy, korešpondujúce s daným miestom kultúrnych centier, ich kultúrnou pamäťou“ (Ballay, 2017, s. 289 – 290). Išlo a naďalej ide o aktivity a zložky, ktoré spoluvytvárajú identitu NKC. Pri ich určovaní sú v hre okrem iného aj rozvoj a podpora komunít v mieste pôsobenia, ako aj edukácia, revitalizácia a kultivácia verejného priestoru.

Po roku 2010 dochádza k určitej personálnej, priestorovej a programovej stabilizácii. Stále NKC majú svoju organizačnú štruktúru, dramaturgiu a plán ďalšieho rozvoja, stávajú sa tak plnohodnotnou súčasťou kultúrneho a verejného priestoru. So zmenou situácie v oblasti nezávislej kultúry priamo súvisí vznik Antény – siete pre nezávislú kultúru (ďalej len Anténa), ktorej cieľom je pomáhať zlepšovať pozície nezávislej kultúry v spoločnosti, ako aj zastupovať kultúrne centrá v komunikácii s orgánmi štátnej správy, pričom zafinovala aj kritériá členstva v sieti nezávislej kultúry. Anténa uvádza, že riadnymi členmi môžu byť právnické osoby, ktoré vykonávajú svoju činnosť v oblasti nezávislej kultúry na Slovensku a spĺňajú nasledujúce kritériá:

- „neboli zriadené za účelom vytvárania zisku a ich hlavná činnosť nie je vykonávaná za účelom zisku,
- vykonávajú aktivity počas celého roka (kontinuálne) a nevenujú sa iba jednorazovým akciám,

- prevádzkujú stály priestor, určený primárne na realizáciu aktivít v oblasti nezávislej kultúry,
- vykonávajú svoju činnosť na profesionálnej báze,
- vznikli ako občianska iniciatíva a nie sú zriaďované orgánmi štátnej správy ani samosprávy“ (Členovia [online] [2019-11-12]. Dostupné na internete: <https://www.antenanet.sk/clenovia>).

Obr. 2. Členovia Antény – siete pre nezávislú kultúru v roku 2020.
Zdroj: www.antenanet.sk

Dodajme, že Anténa združuje právnické osoby vykonávajúce činnosť v oblasti nezávislej kultúry. Žiadateľ musí spĺňať stanovené kritériá a uhradiť poplatky súvisiace s členstvom. Anténou nastavené kritériá dokážu eliminovať rôzne kaviarne a kluby, o ktorých hovoríme v rámci našich výskumných aktivít ako o nezávislých kultúrnych bodoch.³

³ Ak si porovnáme zoznam organizácií z webovej stránky Antény, v ktorom sú uvedení riadni členovia, s uvedenými kritériami, zistíme, že medzi zoznamom a kritériami je určitá diskrepancia.

Problematika terminologického uchopenia

Skôr, ako prejdeme k výskumným aktivitám, v rámci ktorých sme analyzovali štruktúru podpornej činnosti Fondu na podporu umenia (ďalej len FPU), je potrebné vo vzťahu k etablovaným nezávislým kultúrnym centrom a ich aktivitám, ako aj vo vzťahu k dotačným schémam poukázať na nutnosť presnejšieho terminologického vymedzenia, v rámci ktorého by sme okrem NKC definovali i ďalšie termíny – nezávislé kultúrne body a uzly. **Nezávislý kultúrny bod** označuje projekty s jednoduchším modelom fungovania, v ktorom kultúrno-umelecké aktivity nie sú hlavnou činnosťou. Medzi kultúrne body by sme mohli na základe uvedeného zaradiť napríklad kaviareň Christiania (Prešov), fotogalériu Tafačka (Nitra) alebo klub Stromoradie (Prešov).

Okrem kultúrnych bodov sa medzi podporenými projektmi v rámci podprogramu *Aktivity malých kultúrnych a umeleckých centier* dotačnej schémy FPU nachádzajú i projekty, ktoré nespĺňajú niektoré z nami určených kritérií na definovanie nezávislých kultúrnych centier, ale svojimi aktivitami prevyšujú kultúrne body, respektíve kultúrne a umelecké aktivity sú ich hlavnou činnosťou. To znamená, že sa nachádzajú niekde medzi kultúrnymi bodmi a kultúrnymi centrami. Ak zohľadníme veľkosť miesta a regiónu ich pôsobenia, mohli by sme na zaradenie týchto projektov použiť FPU definované označenie malé kultúrne centrum. V prípade, že chceme o ich charakteristike uvažovať mimo terminologického rámca FPU a definovať ich v kontexte širšieho výskumu, siahame

Ako príklad môžeme uviesť Divadlo z Pasáže, ktoré je mestským divadlom v Banskej Bystrici. Do istej miery diskutabilné môžu byť tiež členstvá dvoch občianskych združení, ktoré neprevádzkujú stály priestor – Nástupište 1 – 12 (Topoľčany) a Hidepark (Nitra) –, resp. členstvo KC Dunaj (Bratislava), ktoré tvorí programovú skladbu z veľkej časti formou prenájmu priestorov.

k termínu **nezávislý kultúrny uzol**. Ide o kultúrny projekt, ktorý sa nachádza v určitej fáze vývoja, zároveň môže byť miestom a priestorom, v ktorom dochádza k prieniku viacerých aktivít rôzneho charakteru – kultúrneho, komunitného i umeleckého. Z hľadiska kritérií využívame na definovanie kultúrneho uzla viac-menej totožné kritériá ako v prípade kultúrnych centier. Za kritériá, ktoré odlišujú nezávislé kultúrne centrum od nezávislého kultúrneho uzla, nepovažujeme len minimálne päťročné kontinuálne pôsobenie, ale najmä stále priestorové a organizačné zázemie a stabilnú, kontinuálnu štruktúru programovej skladby. Medzi kultúrne uzly môžeme zaradiť napríklad Hidepark (Nitra), Baštu (Bardejov) alebo Eleuzínu (Banská Štiavnica), či Dieru do sveta (Liptovský Mikuláš).

Na základe uskutočnených výskumných aktivít, v ktorých sme analyzovali štruktúru podpornej činnosti Fondu na podporu umenia pri Ministerstve kultúry Slovenskej republiky, konštatujeme, že za súčasného nastavenia kritérií štruktúry podpornej činnosti FPU sa ako najproblematickejšia javí udržateľnosť menších a vznikajúcich kultúrnych centier. Výsledky výskumu tiež poukázali na nedostatočné terminologické rozlíšenie v rámci podprogramu 2.2 *Aktivity kultúrnych a umeleckých centier*, ktorý v kontexte kultúrnych a umeleckých centier pracuje len s dvomi kategóriami: väčšie kultúrne a umelecké centrum a malé kultúrne a umelecké centrum. Podprogram určený väčším kultúrnym a umeleckým centrom sa z terminologického hľadiska nejaví ako problematický, pretože kritérium podmieňujúce preukázateľné päťročné fungovanie kultúrneho centra eliminuje neoprávnených žiadateľov. Zoznam podporených projektov za prvé štyri roky fungovania tiež dokazuje, že v prípade väčších kultúrnych a umeleckých centier ide o ustálenú skupinu etablovaných kultúrnych centier, ktoré

už majú svoje výsledky vo viacerých smeroch – dramaturgii programu, personálnom a priestorovom zabezpečení či vízii a stratégii rozvoja.

Ako mierne problematický sa javí prioritne podprogram 2.2.2 *Aktivity malých kultúrnych a umeleckých centier*, kde nie sú v rámci štruktúry podpornej činnosti dostatočne špecifikované kritériá, a tak FPU nedokáže dostatočne dobre diferencovať menšie kultúrne centrá od ďalších projektov, v ktorých nie sú kultúrno-umelecké aktivity ich dominantnou a hlavnou činnosťou. Zároveň grantová politika núti žiadateľov umelo pomenovávať ich aktivity, čoho dôsledkom je skutočnosť, že vo verejnom diskurze sa čoraz častejšie objavuje termín „kultúrne centrum“ v súvislosti s rôznymi kaviarňami a klubmi. Vychádzajúc z článku Beáty Beláckovej uverejneného v *Knižnej revue*, môžeme ako príklad uviesť mladé púchovské libresso *Podivný barón*. Autorka v úvode textu prezentuje Podivného baróna ako kníhkupectvo, no v ďalšej vete už o ňom píše ako o kultúrnom centre. Uvádza, že Podivného baróna založili najskôr ako živnosť a snažili sa využívať dotácie, na ktoré im vznikol nárok. Ďalej cituje spoluzakladateľku Petru Pobežalovú: „*Tým, že organizujeme veľa kultúrnych podujatí, sme zistili, že by pre nás bolo výhodnejšie založiť občianske združenie*“ (Beláková, 2018, s. 32 – 33). V novšom článku Moniky Kompaníkovej, ktorý vyšiel v knižných novinách *Čo čítať?*, spoluzakladateľka Petra Pobežalová hovorí: „*Najskôr sme otvorili kaviareň, potom sme sa pretransformovali na občianske združenie a začali robiť podujatia, aby sme prilákali ľudí, teraz sme malé kultúrne neformálne centrum a podarilo sa nám získať grant z Fondu na podporu umenia. Zámer bol nemať paralelnú prácu a živiť sa len klubom. To by nás bavilo, bol by to ideál. Ale zatiaľ to nejde*“ (Kompaníková, 2019, s. 2 – 3).

Obrázok 3. Nezávislé kultúrne centra, uzly a body podporené FPU v roku 2015.

Obrázok 4. Nezávislé kultúrne centrá, uzly a body podporené FPU v roku 2018.

Pri pohľade na mapy z rokov 2015 a 2018, na ktorých sú zobrazené podporené projekty rôznych NKC, nezávislých kultúrnych priestorov, uzlov a bodov v rámci programu *Aktivity kultúrnych a umeleckých centier*, vidíme, že ich počet sa zvyšuje, čo ale nutne nemusí znamenať, že nezávislá kultúra a umenie sú na výraznom vzostupe. V žiadnom prípade nechceme spochybňovať aktivity menších kultúrnych priestorov či kníhkupectiev a kaviarní. Často ide o podniky pôsobiace v menších mestách a regiónoch, čo do určitej miery limituje ich možnosti, no napriek tomu dokážu sčasti vytvárať protipól k dominantnej kultúre.

Od roku 2018 pracuje FPU v rámci programovej štruktúry s termínom rezidenčné centrum. Podpora v podprograme 2.2.3 *Aktivity rezidenčných centier* bola určená pre fungujúce a začínajúce rezidenčné centrá. Štruktúra podpornej činnosti podmieňovala podporu každého rezidenčného centra výstupom v podobe verejnej prezentácie umelca. Minimálna dĺžka trvania rezidencie bola stanovená na dva týždne a maximálna na jeden rok. Z hľadiska výskumu je v centre nášho záujmu OZ Štokovec – priestor pre kultúru, ktoré prevádzkuje kultúrno-rezidenčné centrum Banská St a nica (Banská Štiavnica). Genéza aktivít centra v kontexte podpornej činnosti FPU dokazuje, že aj etablované centrá schopné uchádzať sa o podporu v programe určenom väčším kultúrnym centrá prechádzajú vývojom, keď sa snažia nájsť a definovať ťažisko svojich aktivít.

Je zrejmé, že prostredie slovenských NKC sa za dvadsaťročné obdobie výrazne zmenilo. Okrem etablovaných NKC registrujeme desiatky ďalších iniciatív, ktoré viac či menej kopírujú dráhu veľkých nezávislých kultúrnych centier. V prípade týchto novovznikajúcich iniciatív sa do popredia dostáva problém, že niektoré z nich sa umelo a nesprávne definujú ako „nezávislé kultúrne centrá“. Tento problém

úzko súvisí, ako bolo naznačené, s nastavením zafinovanej štruktúry podpornej činnosti FPU. Zároveň sa po jeho vzniku v roku 2015 začali v diskurze častejšie vyskytovať otázky týkajúce sa ekonomickej závislosti nezávislých centier, čo mohlo viesť k tomu, že dlhodobu fungujúce centrá sa prívlastku „nezávislé“ čoraz viac strávia a začínajú používať všeobecnejšie označenie kultúrne centrum alebo kultúrny priestor, resp. priestor súčasnej kultúry.

Momentálna podoba štruktúry podpornej činnosti FPU umožňuje v nami analyzovaných podprogramoch získať finančnú dotáciu aj subjektom, ktorých primárnou činnosťou nie sú kultúrne a umelecké aktivity. Ako problematické sa javí predovšetkým nedostatočné terminologické vymedzenie, v ktorom pracuje FPU len s kategóriami väčšie kultúrne a umelecké centrum, malé kultúrne a umelecké centrum, rezidenčné centrum. Na druhej strane je potrebné uviesť, že FPU so štruktúrou podpornej činnosti neustále pracuje, čoho dôkazom je jej rozšírenie o spomínaný podprogram aktivít rezidenčných centier. V teoretickej rovine by riešením do budúcnosti mohlo byť rozšírenie štruktúry podpornej činnosti o možný štartovací, iniciačný „startup“ podprogram, v ktorom by sa o podporu mohli uchádzať najrôznejšie kultúrne body, resp. uzly. Úlohou tohto podprogramu by bolo poskytnúť podporeným projektom prvotný impulz, resp. podnietiť ich motiváciu a pomôcť im v rozvíjaní kultúrno-umeleckých aktivít.

Fond na podporu umenia a jeho vplyv na oblasť nezávislých kultúrnych centier

V kontexte verejnoprávnych inštitúcií a otázok súvisiacich s financovaním nezávislých kultúrnych centier je jedným

z najdôležitejších bodov vznik FPU⁴ – verejnoprávnej inštitúcie na podporu umenia a kultúry, ktorej vznik datujeme rokom 2015. Vznikom FPU zároveň dochádza k všeobecnej zmene finančnej podpory kultúry na Slovensku. FPU nahradil väčšinu dovedy existujúcich grantových schém Ministerstva kultúry SR – a čo je najdôležitejšie, vo svojich stanovách si ako prvá verejnoprávna inštitúcia kládol za cieľ podporu a rozvoj nezávislej kultúry a kreatívneho priemyslu. To znamená, že bral do úvahy existenciu a relevantnosť prostredia štátom nezriaďovaných kultúrnych a umeleckých inštitúcií. Tieto centrá sa mohli uchádzať o finančnú podporu v rôznych dotačných schémach Ministerstva kultúry SR, rovnako aj v európskom grantovom systéme či v schémach inštitúcií tretieho sektora zameraných na podporu umenia a kultúry. Dovedy neexistovala inštitúcia, ktorá by brala do úvahy skutočnosť, že NKC sú neoddeliteľnou súčasťou nášho kultúrno-spoločenského priestoru. Finančné prostriedky boli predtým väčšinou poskytované a viazané na konkrétnu produkciu daného centra. V praxi to znamenalo, že NKC mohli čerpať súbežne financie z viacerých grantových schém a výziev, ale boli tiež vo väčšej miere vystavené administratívnej záťaži súvisiacej s vypracovaním a vyúčtovaním jednotlivých projektov. FPU túto situáciu mení, keďže na základe zverejnenej výzvy sa NKC môžu uchádzať o finančnú podporu s projektom, ktorý zahŕňa celoročné aktivity. Tým sa zjednodušili administratívne procesy súvisiace s vypracovaním a vyúčtovaním projektu.

⁴ Fond na podporu umenia je zriadený zákonom č 284/2014 Z. z. o Fonde na podporu umenia a o zmene a doplnení zákona č. 434/201 Z. z. o poskytovaní dotácií v pôsobnosti Ministerstva kultúry Slovenskej republiky v znení zákona č. 79/2013 Z. z. ako verejnoprávna inštitúcia na podporu umeleckých aktivít, kultúry a kreatívneho priemyslu.

Je potrebné zdôrazniť, že vznikajúci FPU nemal vo svojom zámere prerozdeľovať financie určené pre tieto centrá automaticky, ale už pri jeho formovaní sa pracovalo s návrhom ich včlenenia do štruktúry podpornej činnosti.

Ak hovoríme o nezávislosti, tak práve tá sa spolu s odbornosťou stala hlavnou ideou pri formovaní verejnoprávnej inštitúcie, ktorá by do značnej miery nezávisle, odborne a bez narúšania vnútornej identity NKC prerozdeľovala financie pre oblasť kultúry a umenia. FPU na seba prevzal väčšinu povinností dovtedy existujúceho dotačného systému Ministerstva kultúry SR, ale nebol doň implementovaný celý dotačný systém. Pod ministerstvom zostali granty určené pre kultúrne dedičstvo a podporu kultúry znevýhodnených skupín obyvateľstva. Okrem toho sa FPU oproti predošlému grantovému systému ministerstva neobmedzoval len na podporu a prezentáciu umeleckých diel, ale kládol si za cieľ podporovať aj samotný vznik súčasného umenia.⁵

Problematika financovania nezávislej kultúry a umenia nás vedie k zamýšľaniu sa nad úlohou FPU vo vzťahu

⁵ Na tlačovej konferencii, ktorá sa konala 22. októbra 2015, vtedajší minister kultúry Marek Maďarič uviedol, že jedným z cieľov zriadenia FPU bolo priniesť viac finančnej podpory pre „neštátnu“ kultúru. Ambíciou ministra bolo zdvojnásobiť dovtedajší balík 10 miliónov eur pre túto sféru. Nakoniec sa mu ho podarilo zvýšiť iba o polovicu. Necelý mesiac po tlačovej konferencii zverejnil FPU prvú výzvu. Organizátori projektov nekomerčného umenia na Slovensku, najmä v oblasti divadla, tanca, hudby, vizuálneho umenia, literatúry, medziodborových umeleckých a kultúrnych aktivít a ľudovej kultúry, mohli predkladať žiadosti do 8. januára 2016. Medzi úspešných žiadateľov plánoval FPU rozdeliť v prvej výzve približne 2,7 milióna eur (Fond na podporu umenia udelí prvé dotácie [online] [2018-07-05]; dostupné na internete: <https://domov.sme.sk/c/8095636/fond-na-podporu-umenia-udeli-prve-dotacie.html>).

k nezávislým kultúrnym centrá v kontexte nezávislosti či závislosti a od toho odvodených otázok týkajúcich sa ich vlastnej identity. Preto sme sa z hľadiska hľadania odpovedí zamerali na analýzu štruktúry podpornej činnosti v prvých troch rokoch fungovania FPU. Cieľom bolo podrobnejšie sa venovať verejne dostupným dátam o poskytnutých dotáciách a ich analýze, ktorá je nevyhnutná na lepšie a správne pochopenie financovania neštátnej kultúry.

K výraznejším diskrepanciám, ktoré nás nútia k terminologickému vymedzeniu a stanoveniu nových kritérií, dochádza najmä po vzniku FPU, ktorý na jednej strane ako prvá verejnoprávna inštitúcia, ako už bolo spomenuté, začal brať do úvahy existenciu nezávislých kultúrnych a umeleckých centier, na druhej strane po jeho vzniku sa v odbornom a verejnom diskurze začali čoraz častejšie objavovať otázky súvisiace s financovaním nezávislej a alternatívnej kultúrno-umeleckej scény.

V roku 2016 sa mohli nezávislé kultúrne centrá uchádzať o finančnú podporu v podprograme 2.2 *Aktivity kultúrnych a umeleckých centier*. Podpora bola určená pre subjekty, ktoré vyvíjajú pravidelnú činnosť a prepájajú kultúrne, umelecké a vzdelávacie aktivity. Z hľadiska štruktúry podpornej činnosti uvedeného podprogramu sú pre nás dôležité dva body, ktoré podmieňujú získanie dotácie: maximálna výška udeľovaných dotácií a preukázateľná doba realizácie projektu. Pod slovom „projekt“ chápeme v danom kontexte „nezávislé kultúrne centrum“. Podpora projektu bola podmienená preukázateľnou realizáciou v trvaní piatich rokov, čo znamená, že o podporu sa mohli v roku 2016 uchádzať centrá, ktoré začiatok svojej činnosti datujú najneskôr do rokov 2010 až 2011 a vedeli to relevantne zdokladovať. Vzhľadom na uvedenú podmienku i stanovenú minimálnu a maximálnu možnú výšku žiadanej sumy môžeme

konštatovať, že prvá výzva sa týkala hlavne väčších NKC, ktorých vznik datujeme do obdobia na prelome 20. a 21. storočia, ako napríklad Stanica Žilina-Záriečie alebo A4 – Priestor súčasnej kultúry v Bratislave.

Štruktúra podpornej činnosti z roku 2017 je oproti prvej štruktúre z roku 2016 prepracovanejšia. Jednotlivé kritériá a podmienky sú detailnejšie špecifikované a zároveň v nej dochádza k viacerým zmenám. Jedna z nich sa týka priorit štruktúry podpornej činnosti stanovených Ministerstvom kultúry SR, v ktorých ministerstvo deklaruje podporu činnosti kultúrnych a umeleckých centier poskytujúcich priestor na tvorbu a prezentáciu súčasného umenia a širokospektrálnych kultúrnych aktivít. Ďalšou zmenou je úprava konkrétnych programov a podprogramov uvedených v štruktúre podpornej činnosti. Aktivity kultúrnych a umeleckých centier sú stále súčasťou programu *2 Podujatia, kultúrne centrá a časopisy*, ale názov podprogramu *2.2 Aktivity kultúrnych a umeleckých centier*, v ktorom sa mohli nezávislé kultúrne centrá uchádzať o podporu, je doplnený o formuláciu *nezávislých*. Názov podprogramu bol tak pozmenený na *2.2 Aktivity nezávislých kultúrnych a umeleckých centier*. Najvýraznejšou zmenou oproti predchádzajúcemu roku je členenie vyššie spomenutého podprogramu do dvoch ďalších samostatných podprogramov: *2.2.1 Aktivity väčších kultúrnych a umeleckých centier* a *2.2.2 Aktivity malých a začínajúcich kultúrnych a umeleckých centier*. Pri prvom podprograme môžeme hovoriť o podpore etablovaných nezávislých kultúrnych centier. Potvrďuje to aj viac-menej totožný zoznam podporených projektov z prvých dvoch rokov fungovania fondu. Cieľom druhého podprogramu bola podpora regionálnych a začínajúcich kultúrnych a umeleckých centier – v našom terminologickom vymedzení a chápaní skôr nezávislých kultúrnych uzlov a bodov –, ktoré vyvíjajú pravidelnú činnosť

na lokálnej alebo regionálnej úrovni, pričom prepájajú profesionálne umelecké aktivity, kultúrne a vzdelávacie aktivity a zároveň rozvíjajú miestne kultúrne a umelecké špecifiká. FPU vo svojej štruktúre podpornej činnosti deklaruje, že cieľom podprogramu je podpora malých a začínajúcich regionálnych centier, ktoré vyvíjajú aktivity na lokálnej úrovni. Medzi podporenými projektmi vykazujúcimi znaky nezávislých kultúrnych centier evidujeme na jednej strane malé regionálne kultúrne uzly a priestory, ktoré svoj vznik datujú do rokov pred vznikom Fondu na podporu umenia; na strane druhej evidujeme začínajúce regionálne „centrá“ so začiatkom fungovania po roku 2015, čiže po roku, v ktorom vznikol FPU. Faktom je, že pri niektorých z nich pred rokom 2015 nemôžeme hovoriť celkom o NKC v zmysle už veľkých existujúcich a etablovaných. Tie im boli, samozrejme, vzorom, ale pre obmedzenia vyplývajúce z možnosti konkrétnych regiónov boli nútené vo väčšej miere hľadať kompromisy medzi sférou podnikania a sférou nezávislej kultúry a umenia. Balans medzi podnikaním a distribúciou kultúry umožňoval týmto malým centráм napriek obmedzeným možnostiam nájsť v dramaturgickej línii priestor pre okrajové formáty z oblasti umenia a kultúry, často s celospoločenským presahom. Dôležitou zložkou tohto balansu je v ich prípade už spomínaná vnútorná angažovanosť, ktorá sa začína u jednotlivca a postupuje smerom ku kolektívu. Tak si konkrétne miesto zachovávalo a kredovalo svoju vlastnú, jedinečnú identitu.

Vznik FPU zmenil spôsob fungovania týchto malých regionálnych kultúrnych a umeleckých centier – vďaka finančnej podpore mohli niektoré uskutočniť proces transformácie. V praxi to znamenalo, že v prípade získania podpory mohli ísť podnikateľské aktivity do úzadia a prevádzkovatelia sa mohli vo väčšej miere sústrediť

na tvorbu a dramaturgiu kultúrno-umeleckého programu. Transformačný proces v roku 2017 podstúpil napríklad hudobný klub Wave z Prešova, ktorý zmenil názov na Wave – centrum nezávislej kultúry a rozšíril celoročný program o nové dramaturgické línie. Na mape nezávislých kultúrnych centier začal byť podstatný aj Liptovský Mikuláš, kde sa nezávislý kultúrny bod Diera do sveta pomerne v krátkom čase dokázal transformovať z kníhkupectva a kaviarne na dobre fungujúce regionálne nezávislé kultúrne centrum. Medzi podporenými projektmi bol aj klub Bombura z Brezna, ktorý by sme na základe aktivít prevádzkovateľa a okolností podnecujúcich jeho vznik mohli v nadnesenom význame nazvať dodnes najdlhšie kontinuálne fungujúcim priestorom nezávislej kultúry na Slovensku. To, že sa nedostal na mapu nezávislých kultúrnych centier skôr, vyplýva z limitujúcich možností regiónu, v ktorom pôsobí. Práve na príklade klubu Bombura môžeme vidieť zmysel systematickej podpory malých regionálnych nezávislých kultúrnych a umeleckých centier, resp. uzlov a bodov. Bombura síce stále prechádza stabilizačným procesom, ale už teraz môžeme povedať, že vďaka získanej finančnej dotácii sa do menej rozvinutého regiónu dostávajú v čoraz väčšej miere aj vyslovene okrajové umelecké a kultúrne žánre. Takto podporená vnútorná angažovanosť istej komunity dokáže zasiahnuť väčšiu skupinu obyvateľstva a môže tak obohacovať aj identitu regiónu.

Spomenuli sme rôzne nezávislé kultúrne centrá, uzly a body, ktoré fungovali už pred rokom 2015 a zároveň boli úspešné v získavaní finančnej dotácie v prvej výzve určenej malým a začínajúcim kultúrnym a umeleckým centrom. Okrem nich registrujeme centrá, ktoré začali byť aktívne až po roku 2015. Ak vychádzame z názvu spomenutého podprogramu,

môžeme ich nazvať „začínajúcimi centrami“, ktorým práve FPU umožnil získať finančné dotácie na rozvíjanie činnosti v oblasti nezávislej kultúry. Pri týchto subjektoch je potrebné detailnejšie sa zaoberať ich vznikom, teda skúmať a analyzovať faktory, ktoré ho podmienili. Tak ako v prípade dnes už etablovaných NKC by sme mali zohľadňovať vnútornú angažovanosť a motivácie jednotlivcov stojacich za konkrétnym projektom.

Spomedzi podporených nezávislých kultúrnych projektov je azda jedným z najvýraznejších centrom **Bašta** v Bardejove. V prípade Bašty hovoríme o kultúrno-komunitnom priestore sídliacom v historickej bašte, ktorá bola súčasťou mestského opevnenia. Za týmto kultúrno-komunitným centrom stojí OZ Different, ktorého história sa viaže na bardejovskú alternatívnu scénu. Bašta je prirodzeným vyústením jeho aktivít – takzvanej kultúry zdola či kultúry svojpomoci. Na základe programovej štruktúry z prvých rokov fungovania možno povedať, že zámer – vybudovanie regionálneho kultúrno-komunitného centra, resp. uzla – sa darí úspešne realizovať. V rámci výzvy FPU v roku 2017 bol podporený aj projekt OZ Kandelaber z Bardejova s názvom *Rozmanité mesto*. Ide o združenie úzko prepojené s OZ Different prevádzkujúcim uvedenú Baštu. Kandelaber neprevádzkuje žiadny stály priestor, a preto časť programu realizuje v priestoroch Bašty, čím pomáha napĺňať určitú dramaturgickú líniu celkového programu. Táto spolupráca môže poslúžiť ako príklad pre ďalšie malé a začínajúce centrá z prostredia nezávislej kultúry. (Úlohou FPU je v tomto prípade možno len dohliadnuť, aby podporené aktivity projektov, pri ktorých dochádza k takejto alebo podobnej spolupráci, boli jasne a zrozumiteľne oddelené a vyúčtované.)

V roku 2018 už nedochádza v štruktúre podpornej činnosti k výraznejším a zásadným zmenám, ktoré by menili

povahu samotnej podpory alebo úlohy FPU. Evidujeme len drobné úpravy v definíciách, podmienkach a členení programov a podprogramov. V rámci podprogramu 2.2 *Aktivity nezávislých kultúrnych a umeleckých centier* jestvuje nové členenie, v ktorom k podprogramu 2.2.1 *Aktivity väčších kultúrnych a umeleckých centier* a podprogramu 2.2.2 *Aktivity malých kultúrnych a umeleckých centier* pribudol, čo sme už taktiež uviedli, podprogram 2.2.3 *Aktivity rezidenčných centier*, vychádzajúci z vyhodnocovania profilácie jednotlivých menších či mobilných kultúrnych a umeleckých projektov, ako aj zo zohľadnenia požiadaviek zo strany samotných žiadateľov. Okrem tejto zmeny bol upravený názov podprogramu 2.2.2 – výraz „začínajúcich“, ktorý bol použitý v roku 2017, už v názve programu nefiguruje. To znamená, že v štruktúre podpornej činnosti sa kultúrne a umelecká centrá členia len na väčšie a malé.

V podprograme 2.2.1 *Aktivity väčších kultúrnych a umeleckých centier* bolo v roku 2018 podporených 12 projektov, čo je rovnaký počet ako v roku 2017. Zo všetkých podporených projektov môžeme 9 projektov označiť za projekty, ktoré vykazujú znaky nezávislých kultúrnych centier, konkrétne Záhrada – centrum nezávislej kultúry v Banskej Bystrici, Klub Lúč v Trenčíne, Ticho a spol. v Bratislave, Stanica Žilina-Záriečie, Tabačka Kulturfabrik v Košiciach, Divadlo Pôtoň v Bátovciach, Kultúrne centrum Museum v Martine a Nová synagóga v Žiline. Ak si týchto 9 podporených projektov vykazujúcich znaky NKC porovnáme s projektmi z roku 2017 vyselektovanými pomocou rovnakých kritérií, zistíme, že ide o totožné projekty. Uskutočnené porovnanie nás vedie k záveru, že po prvých troch rokoch fungovania FPU dokázala odborná komisia na základe podmienok určených štruktúrou podpornej činnosti vyselektovať a odporučiť

na podporu formou finančnej dotácie projekty, ktoré sú z hľadiska kultúrnych a umeleckých centier relevantné. Na druhej strane relevanciu preukázali podporené subjekty aj tým, že splnili podmienky na vypracovanie a vyúčtovanie projektov dané štruktúrou podpornej činnosti.

Medzi etablované centrá patrí **Stanica Žilina-Záriečie** v Žiline, uvádzaná často ako vzorový príklad nezávislého kultúrneho centra; býva označovaná aj ako prvé NKC. So Stanicou je prepojený ďalší projekt podporený FPU: Nová synagóga v Žiline – centrum pre súčasné umenia a kultúru. Ide o projekt rekonštrukcie neologickej synagógy, ktorý iniciovali Marek Adamov a Fedor Blaščák. Ich zámerom nebola len obnova synagógy, ale aj života v nej. Rekonštrukciou tak vznikol priestor pre súčasné umenie a ďalšie kultúrne aktivity.

V Bratislave je to **A4 – priestor súčasnej kultúry**, ktorý vznikol z iniciatívy A4 – Asociácie združení pre súčasnú kultúru v roku 2004, vtedy ešte v priestoroch bývalého V-klubu ako A4 – nultý priestor. **Záhrada – centrum nezávislej kultúry** v Banskej Bystrici vznikla síce na rozdiel od ďalších etablovaných centier až v roku 2010, ale počas svojej osemročnej existencie sa dokázala dostať medzi väčšie a progresívnejšie centrá. Vo východnej časti Slovenska je etablovaným nezávislým kultúrnym centrom **Tabačka Kulturfabrik**, ktorá je v spolupráci s Košickým samosprávnym krajom ojedinelým vzorovým centrom v otázkach hľadania nových ekonomických modelov fungovania a spolupráce medzi štátnym a neštátnym sektorom. Špecifické medzi etablovanými centrami je **Divadlo Pôtoň**, ktoré je situované na slovenskom vidieku v obci Bátovce, ale svojimi aktivitami výrazne prevyšuje hranice tohto regiónu. Z hľadiska vzniku by sme medzi etablované NKC mohli zaradiť aj **Klub Lúč** v Trenčíne a Kultúrne

centrum **Museum** v Martine, ale ak dané centrá skúmame z hľadiska skladby programu, musíme konštatovať, že nie sú také progresívne ako vyššie spomenuté centrá. Ako posledné podporené centrum vykazujúce znaky menších nezávislých kultúrnych centier uvádzame **Ticho a spol.**, známy bratislavský priestor pre nezávislé divadlá, ktorý sa vo svojej dramaturgii prioritne orientuje na divadlo, ale okrajovo dostávajú priestor aj iné umelecké druhy.

Čo sa týka podprogramu 2.2.1 *Aktivity malých kultúrnych a umeleckých centier*, počet podporených projektov sa oproti predchádzajúcej výzve zvýšil z 19 na 30. Na príklade menších regionálnych centier – uzlov – bodov možno ilustrovať úlohu FPU spočívajúcu najmä v podpore ich budovania, ako aj udržateľnosti v regionálnych podmienkach. V niektorých prípadoch je jeho úlohou pomoc pri ich transformácii, v ktorej sa podnikateľské aktivity dostávajú do úzadia a primárnou činnosťou sa stáva oblasť kultúry a umenia. Aktivity niektorých malých a začínajúcich NKC sa tak začínajú zviditeľňovať aj v širšom spektre nezávislej kultúry. Na druhej strane od vzniku FPU a podporenia niektorých projektov začíname registrovať miesta a mestá, kde pôsobia viaceré menších centier. Takým príkladom je mesto Martin, kde v roku 2018 evidujeme tri rôzne NKC, resp. priestory, ktoré však medzi sebou nekooperujú. S ohľadom na veľkosť mesta a možnosti vyplývajúce z danosti regiónu je na mieste pýtať sa, do akej miery je možné udržať a finančne podporovať na takom malom priestore až tri rôzne nezávislé kultúrne subjekty. Aj v geografickom prostredí Banskej Bystrice registrujeme nové iniciatívy vykazujúce črty aktivít príznačných pre oblasť nezávislej kultúry a umenia. Tam je ale v porovnaní s Martinom situácia iná, Záhrada – centrum nezávislej kultúry ako väčšie kultúrne centrum totiž aktívne spolupracuje s novovznikajúcim kultúrno-literárnym

centrom Literárna bašta, ktoré je momentálne vo fáze rekonštrukcie získaného priestoru, a preto časť aktivít realizuje práve v Záhrade. Po bližšom oboznámení sa s projektom Literárnej bašty môžeme očakávať, že tento nezávislý kultúrny bod sa postupne vyprofiluje a nebude „konkurovať“ Záhrade. Je pravdepodobné, že nie každý kultúrny bod či uzol bude schopný prejsť týmto procesom, čo bez finančnej podpory môže znamenať utlmenie jeho aktivít, ba až zánik. Publikácia je rozdelená do dvoch hlavných sekcií:

1. Profily štyroch veľkých a etablovaných nezávislých kultúrnych centier (M. Kočiš, P. Kováčiková) prinášajúcich príbehy, na ktorých začiatku bola zaniietenosť, angažovanosť a potreba vytvárať miesta živej kultúry. Každý z týchto príbehov je jedinečný a v niektorých aspektoch odlišný, no všetky spája vytrvalosť, ktorá doviedla ľudí stojacích za nimi až k dnešnej podobe NKC a k ich všeobecnej akceptácii v rozsiahlej kultúrnej sieti.

2. Profily novovznikajúcich nezávislých kultúrnych centier a príspevky reflektujúce rozmanité aktivity nezávislých kultúrnych aktivít a iniciatív (J. Fujak, M. Klembara, O. Mirza, Z. Timčíková), ktoré zas ponúkajú rozmanité pohľady na fungovanie, problémy a rozvoj nezávislej kultúry v iných regiónoch Slovenska reflektujúc aj rozmanitosť a živé prepojenie s jej ďalšími oblasťami. Zborník uzatvára príspevok o problematike hodnotenia a porovnávania aktivít NKC na Slovensku (V. Moravčíková).

Michal Kočiš

Literatúra

- BÁLIK, P. – VYDRA, A. Kto bol najlepší minister? In *.týždeň*, 2018, roč. 15 č.21, s. 30 – 34. ISSN 1136-5932.
- BELÁKOVÁ, B. S podporou mesta podľa vlastných predstáv. In *Knižná revue*, 2018, roč. 28. č. 5, s. 32 – 33. ISSN 1336-247X.
- DANIEL, O. a kol. *Kultura svépomocí. Ekonomické a politické rozměry v českém subkulturním prostředí pozdního státního socialismu a postsocialismu*. 1. vyd. Praha : Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2017. 169 s. ISBN 978 -80-7308-706-7.
- DUCHOVÁ, Z. – KREKOVIČ, S. *BA!! Miesta živej kultúry (1989 – 2016)*. 1. vyd. Bratislava : Atrakt, 2016. 237 s. ISBN 978-80-9725-280-9.
- FUJAK, J. a kol. *Slovenské hudobné alternatívy*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2006, s. 126.
- KNOPOVÁ, E. (ed.): *Súčasné slovenské divadlo v dobe spoločenských premien. Pohľady na slovenské divadlo*. 1. vyd. Bratislava : Veda, 2017. 368 s. ISBN 978-80-22-41-620-7.
- KOMPANÍKOVÁ, M. Nová púchovská kultúra. In *Čo čítať?*, 2019, roč. 7. č. 1, s. 2 – 3. ISSN 2585-7819.
- ONDREIČKA, B. Alternatívne prebudenie sa. In *Kapitál*, 2018, roč. 1, č. 2, s. 8 – 9. ISSN 2585-7851.
- PETŘÍČEK, M.. Minimální maximalismus. Big Note Franka Zappy. In Papoušek, V. – Skalický, D. (eds.): *Fenomén Zappa*. Praha : Akropolis. 2016, s. 57 - 64.

Zoznam internetových zdrojov

- SMIEŠKA, B. *Kultúra v permanentnom provizóriu* [online] [2021-02-13]. Dostupné na internete: https://kapital-noviny.sk/kultura-v-permanentnom-provizoriu/?fbclid=IwAR2Neq0pSeAZ-Sx8aASe_GulJIDUeQf7rFS-HYU8dQBbrxCjO3g5PW_MmA7w.
- Členovia* [online] [2019-11-12]. Dostupné na internete: <https://www.antenanet.sk/clenovia>.
- Fond na podporu umenia udelí prvé dotácie* [online] [2018-07-05]. Dostupné na internete: <https://domov.sme.sk/c/8095636/fond-na-podporu-umenia-udeli-prve-dotacie.html>.

Nezávislé kultúrne centrum Stanica Žilina-Záriečie

Petra KOVÁČIKOVÁ

Katedra kulturológie, Filozofická fakulta
Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre

1 Nezávislá kultúra v meniacich sa podmienkach našej spoločnosti

Spoločenské procesy, akými sú globalizácia, komercializácia či konzumný spôsob života, sú skutočnosťami, s ktorými sa dnešná spoločnosť už dlhodobo stretáva. Tieto procesy predstavujú každodennú realitu, na ktorú sa snažia reagovať a hľadať odpovede alternatívne, nezávislé kultúrne iniciatívy. Alternatíva v kultúre je spájaná (v súčasnosti možno dokonca nahrádzaná) s pojmom nezávislosti, a to v zmysle odpútania sa od kultúry establišmentu, stojí v protiklade a opozícii voči konzervativizmu a neoliberalizmu. Do roku 1989 bol i u nás regulovaný spoločensko-hospodársky systém socialistických krajín a jeho následný kolaps znamenal aj uvoľnenie voľného trhu, čo viedlo k premene človeka ako pracovnej sily na spotrebiteľa a konzumenta (J.-F. Lyotard). Aj táto skutočnosť zmenila nahliadanie na nezávislú kultúru a umenie nielen na Slovensku, ale aj v iných postsocialistických krajinách.

Samotný pojem „nezávislosť“ znamená žiť inak, vychádza z prirodzenej potreby vytvárať inú, vlastnú kultúru, hľadať niečo iné, čo nás robí slobodnými. V spojení s kultúrnym centrom toto označenie predstavuje slobodne zriadený útvar, ktorý nevznikol nariadením žiadneho štátneho úradu a štát ho ani nespravuje, ani nezasahuje do jeho dramaturgie a vedenia. V spojení s kultúrou predstavuje nezávislá

kultúra¹ opak oficiálnej dominantnej kultúry. Táto polarizácia kultúry na nezávislú a oficiálnu môže byť chápaná pozitívne a súvisí s transformáciou spoločnosti a jej ekonomicko-politických reálií. V súčasnosti práve nebývalý nárast nedôvery voči fungovaniu politického systému vyvolal potrebu hľadania iných riešení, resp. možností kultúrneho a spoločenského života. Nezávislá kultúra tak vznikla prirodzene, takpovediac „zdola“ ako možnosť voľby. Táto premena kultúrnych modov súvisí s pojmami alebo skôr životnými hodnotami svojbytnosti, autonómnosti, autenticity a nezávislosti od oficiálne protežovanej kultúry.

Július Fujak, v nadväznosti na filozofa Klementa Mitterpacha, hovorí v súvislosti s nezávislosťou o pojme *metanoia*, čiže o vnútornom obrate jednotlivca či skupiny, o rozhodnutí zmeny myslenia a následne postoja k sebe samému a k svojmu okoliu. Jej predpokladom je o. i. vnútorná zaangažovanosť jednotlivca smerujúca k iným. Jednotlivými skutkami, záujmom a zaangažovanosťou vznikajú alternatívne spoločenstvá a komunity, čo znamená zaujímať sa o druhých, o svoje okolie a myslieť v širších súvislostiach. Angažovaná nezávislá kultúra je podmienkou pretvárania modernej spoločnosti na otvorenú spoločnosť.

1.1 Platformy prezentovania nezávislého umenia v čase tzv. normalizácie

Hlavným komunikačným nástrojom predstaviteľov undergroundu v čase tzv. normalizácie v 70. rokoch minulého storočia počas socializmu boli spoločné stretnutia a priamy medziľudský kontakt. Až neskôr sa objavili samizdaty, ako

¹ Ďalšie súvisiace označenia pre nezávislú kultúru sú alternatívna, autonómna, autentická, marginálna či menšinová kultúra.

napríklad časopisy, nahrávky, knihy a svojpomocne vydané zahraničné publikácie, ktoré si na týchto stretnutiach vymieňali a požičiavali „z ruky do ruky“. Taktiež privátne koncerty a akcie boli organizované so zámerom stretnutia, zdieľania a komunikácie. Verejné prezentácie boli zo strany štátu zakázané. Vznikali tak platformy na prezentovanie neoficiálneho umenia mimo oficiálnych inštitúcií. Sformovala sa živá umelecká scéna v neštandardných priestoroch, v súkromných bytoch a ateliéroch.² Boli to kontaktné miesta a ich funkcia bola sociálna. Ján Kralovič, historik umenia, v texte *Umenie „vybývaného“ času* uvádza: „Byty poskytovali rezistentný priestor, kde bolo možné vytvárať prostredie pre intelektuálnu a kreatívnu aktivitu, ktorá by v prostredí oficiálnych inštitúcií neprichádzala do úvahy“ (Kralovič, 2017, s. 18).

Tieto alternatívne prezentačné platformy pomáhali udržiavať umenie ako slobodnú činnosť, no napriek tomu boli stále izolované, pretože boli utajované, utužovali skôr pocit spolupatričnosti danej komunity. Zároveň tieto neoficiálne bytové stretnutia udržiavali kroky s progresívnymi tendenciami vo svete. Tak sa „z nezniesiteľnosti dobovej politickej atmosféry tvorila existenciálna potreba tvorivej aktivity“ (Kralovič, 2017, s. 18). Bytové priestory poskytovali komornejší priestor a prepájali neformálne spoločné trávenie času s tvorbou a prezentáciou umeleckých diel. Dobová politická situácia a atmosféra tak dali popud na vznik siete neoficiálnej, no zato slobodnej a tvorivej aktivity.

Podľa Kraloviča „byty a ateliéry výtvarníkov boli živými centrami, miestami látkovej výmeny“ (Kralovič, 2017, s. 10), preto by sa azda dali vnímať ako predobraz súčasných nezávislých

² Okrem interiérov bolo umenie prezentované aj v exteriéri, ako napríklad v prírode či v meste – rôzne happeningy či performancie boli diela konceptualistov, neskôr označované aj ako akčné umenie.

kultúrnych bodov, uzlov a centier, z ktorých mnohé vznikli v obytných domoch či bytoch.³ Nezávislé kultúrne centrá (ďalej len NKC) na Slovensku začali vznikať taktiež ako reakcia na rigidný systém fungovania štátnych kultúrnych inštitúcií, ktoré sú často v rukách rôznych politických síl.

Táto prirodzená vlastnosť a vnútorná potreba ľudí stretávať sa a zdieľať svoje skúsenosti a zážitky je niečím bytostne zakladajúcim. Dominik Tatarka, slovenský prozaik a disident perzekvovaný bývalým režimom, v súvislosti so stretávaním sa hovorí o kultúre ako o obcovaní. Pojem „obcovanie“ chápal ako spolčovanie, dorozumievanie a stretávanie sa: „Kultúra je pre nás obcovanie. Je rozhovor. Je dorozumievanie. Je súhrnom skutkov. Je národnou aktivitou. Je súhrnom jeho všetkých prejavov“ (Tatarka, 1996, s. 64). Rozvíjal presvedčenie, že len slobodní jednotlivci môžu utvoriť slobodnú pospolitosť, o kultúre uvažoval ako o „vnútornom priestore každého z nás, priestore slobody“ (Tatarka, 1996, s. 65). Tatarka sa tak stal symbolom vnútornej slobody ako jedného z najdôležitejších existenciálnych rozmerov človeka.

1.2 Vznik nezávislých kultúrnych centier ako reakcia na dobovú politickú situáciu

Politická situácia na Slovensku v 90. rokoch priniesla vlnu privatizácie – fabriky, podniky, penzióny, ale aj divadlá sa dostávali do rúk ľudí, ktorí ich nevedeli viesť, respektíve chceli na nich len zbohatnúť. Z týchto čias zostal aj systém vymenúvania vedenia štátnych inštitúcií, ktorý je v rukách politickej moci. Ako reakcia na tento stav začali vznikať iniciatívy slobodných občanov. Bolo potrebné a nevyhnutné

³ Napríklad kníhkupectvo Artforum vzniklo z voľného a spontánneho stretávania sa v obývačke.

vytvárať nové inštitúcie „zdola“⁴, a tak na prelome tisícročí začali spontánne vznikať rôzne NKC.

Radikálne zmeny po roku 1989 a uvoľnenie nahromadenej tvorivej energie vyústili do vzniku napríklad takých hudobných umeleckých podujatí ako *Večery novej hudby* v Bratislave, *Slovenské alternatívne leto* na hrade Bzovík v Brezne či festival *Pohoda* v Trenčíne. Významnou zmenou po roku 1989 bola však o. i. právna úprava neziskového sektora. Vznikli rôzne nadácie, fondy a organizácie s verejne prospešnou činnosťou, ktoré predstavovali základný pilier demokratickej občianskej spoločnosti.⁵ Okrem toho sa rozvíjalo slobodné podnikanie, s čím súvisel aj nárast počtu súkromných podnikov, akými boli rôzne kluby, bary alebo aj kníhkupectvá a vydavateľstvá, pričom z niektorých z nich potom vznikli NKC.

2. Nezávislé kultúrne centrum stanica Žilina - Záriečie

2.1 Príbeh Stanice

Už v 19. storočí bola Žilina dôležitým železničným uzlom starých obchodných ciest. Chýbalo však spojenie s údolím Rajčianky, preto sa okolité mestá a obce zložili na výstavbu

⁴ Takým bolo napríklad aj divadlo Stoka, ktoré vzniklo v roku 1991. Divadlo Stoka bolo autorské divadlo Blaha Uhlára, ktorý prišiel s novou poetikou divadla, pre ktoré bola typická kolektívna tvorba. Išlo o prvé nezávislé divadlo, priestor, kde sa popri umeleckej divadelnej tvorbe konali aj koncerty, literárne diskusie, debaty a iné aktivity. V roku 2002 sa súbor rozpadol. Časť súboru vytvorila divadlo Skrat okolo Dušana Vicena a Ľuba Burgra, ktorí potom založili platformu pre súčasné umenie A4, v podstate prvé NKC na Slovensku. (Neskôr sa obnovila S.t.o.k.a. Blaha Uhlára s novým súborom.)

⁵ Napríklad vznikla Nadácia otvorenej spoločnosti (v roku 1992) ako nezávislý grantovo-operačný slovenský právny subjekt. Finančné prostriedky boli určené na granty pre vznikajúce slovenské mimovládne organizácie a vlastné nadačné programy.

trate. Samotná budova železnice v Žiline-Záriečí/Závodí bola postavená na mieste, odkiaľ počas druhej svetovej vojny transportovali slovenských Židov do koncentračných táborov. Do novopostaveného staničného domu sa v roku 1946 nasťahovali novomanželia Michulkovci, ktorí predávali lístky na vlak zo Žiliny do Rajca (dá sa povedať, že takmer priamo zo svojej obývačky). Išlo o obytný rodinný dom so záhradou, ovocnými stromami a zvieratami. Manželov Michulkovcov zo železničnej stanice Žilina-Záriečie poznali takmer všetci cestujúci, bol to skutočne otvorený priestor pre všetkých. A aj keď sa v 80. rokoch miesto značne zmenilo v dôsledku vystavaného cestného nadjazdu Rondel, staničný domček prežil a o udržanie autentických podmienok prostredia sa snažia aj súčasní nájomníci tohto železničného domu. (*O Stanici* [online] [28. 12. 2017]. Dostupné na internete: <https://www.stanica.sk/ostanici>.)

Pôvodná budova železničnej stanice je dnes pretransformovaná na NKC s rozlohou približne 300 m². Všetko sa začalo občianskym združením (ďalej len OZ) Truc Sphérique založeným v roku 1998 stredoškólakmi Markom Adamovom, Robom Blaškom a Hankou Lukšú. Ich cieľom bolo prepájať kultúru a sociálnu angažovanosť, zároveň ich hnalo presvedčenie, že úlohou umenia je aj prispievať k sociálnym zmenám. Združenie organizovalo viacero amatérskych podujatí a projektov v meste, ale i niekoľko medzinárodných projektov. V tom čase si priestory na svoje aktivity prenajímali. V rokoch 2000 – 2003 OZ Truc Sphérique prevádzkovalo tvorivé centrum Ateliér na Mariánskom námestí v Žiline, kde okrem detských dielní a workshopov vznikol aj minipriestor pre divadlo a koncerty. Tieto aktivity viedli k založeniu kultúrneho centra, aj keď to sami organizátori spočiatku vlastne ešte nevedeli. Marek Adamov uvádza: „*Bola to naivná*

mládežnícka aktivita.“⁶ No rovnakým spôsobom sa zrodila aj prirodzená potreba vlastniť svoj priestor na tvorbu, stretávanie sa s priateľmi a ľuďmi s rovnakým myslením a na spájanie umenia s každodenným životom. Adamov v tom čase písal študijnú prácu o kulturfabrikách a sťažoval v jednej z nich v Luxembursku. „*Potom už bolo jasné, že aktivity, ktoré robíme, sú na kultúrne centrum.*“⁷ Po dlhšom hľadaní vhodného priestoru objavili starú budovu spomínanej železničnej stanice. Do prenájmu ju získali od Železníc SR v roku 2003, keď bola podpísaná zmluva so symbolickým nájomom na 30 rokov a odvtedy sa Stanica Žilina-Záriečie píše s veľkým „S“. Rekonštrukcia sa začala v lete 2003 a už v septembri 2003 (ešte počas nej) sa uskutočnilo otváracie podujatie *Cesta do Stanice*. Od tohto obdobia s postupujúcou rekonštrukciou pribúdali aj ďalšie priestory Stanice a pole aktivít tohto NKC sa neustále rozrastá dodnes.

Víziou bolo vytvoriť otvorený, svojou koncepciou a vnútorným založením nezávislý kultúrny priestor s galériou, ateliérmi, kaviarňou, čakárňou, infocentrom, polyfunkčnou prezentačnou sálou na divadlo, tanec, koncerty, diskusie a projekcie. Využitie priestoru a rozmiestnenie jednotlivých aktivít sa postupne menilo a prispôbovalo čoraz väčšiemu publiku. Jednotlivé priestory Stanice sú preto označované veľkým „S“ a predstavujú tak *de facto* jednotlivé kapitoly rozširovania tohto kultúrneho centra a jeho aktivít. Budova S1 je hlavná základňa Stanice Žilina-Záriečie z roku 1946. Pôvodne slúžila ako čakáreň, z ktorej vytvorili nadšenci z OZ Truc Sphérique galériu; smerom k trati bol úzky priestor slúžiaci ako bar/kaviareň. Neskôr získali aj jej podkrovnú časť, kde je sála s pódium a sedadlami pre približne

⁶ KOVÁČIKOVÁ, P. Osobná komunikácia. Žilina, 26. 1. 2018.

⁷ KOVÁČIKOVÁ, P. Osobná komunikácia. Žilina, 26. 1. 2018.

100 divákov. V roku 2009 sa priestor výrazne rozšíril o alternatívnu stavbu divadelnej sály S2. Pod nadjazdom Rondel vybudovali svojpomocne divadelný priestor so 150 miestami. Vyrobený je z 3 000 pivných debničiek, 800 balíkov slamy, 120 starých spacích vozňov, 2 nákladných kontajnerov, a to za pomoci 100 dobrovoľníkov za 3 mesiace s celkovými nákladmi 10 000 € (Lényi, 2014, s. 50). Tento priestor bol vytvorený na princípe DIY, ktorý zakladatelia Stanice preferujú. V roku 2019 však bola sála S2 výrazne poškodená veľkým požiarom, ktorý vznikol z dosiaľ neobjasnených príčin.

Pre príriv čoraz väčšieho množstva návštevníkov bolo nutné rozšíriť aj priestor baru, a preto bolo nutné dočasne zrušiť galériu, pre ktorú zatiaľ hľadali nový priestor. Plánovaný priestor S3 vznikol z troch lodných kontajnerov umiestnených na sebe vedľa stanice S1; pôvodne bol určený pre Galériu Plusminusnula. Tento projekt bol však pre Synagógu⁸, ktorú im ponúkla Židovská náboženská obec v Žiline na rekonštrukciu a sprevádzkovanie, na istý čas prerušený. K celkovému komplexu patrí tiež záhrada okolo Stanice, letný dvor s terasou a detským ihriskom, ako aj prilahlý kus parku s legálnou grafiti stenou. Rovnako i podchod pod nadjazdom Rondel, ktorým sa návštevníci dostanú do Stanice, sa členovia združenia snažia udržiavať v dobrom stave. Dá sa povedať, že tak nahrádzajú úlohu mesta v zmysle starostlivosti o verejný priestor, a to nielen v okolí Stanice. Z toho dôvodu benefity kultúrneho centra Stanica vidia aj tí, ktorí tam nikdy neboli. Okolitá oblasť je udržiavaná v nadpriemernom štandarde. Zo Stanice sa tak postupne stala dobre zavedená a osvedčená organizácia.

Stanica Záríečie bola od roku 2003 prerobená niekoľkokrát a je zrejme, že ani súčasný stav nemožno považovať

pravdepodobne za konečný. Tento priestor je totiž neustále živý. Na otázku „kedy to bude hotové?“, odpovedajú súčasní nájomníci, že asi nikdy. Ide totiž o niečo, čo existuje a vyvíja sa. Pre Stanicu je dôležitá komunikácia s okolím a s komunitou. Kompromisné konanie a vzájomná ústretovosť predstavujú ďalšiu z charakteristických vlastností tohto NKC. Ukázkovým príkladom je situácia, keď mali prevádzkovatelia Stanice problémy s hlukom a ľudia na nich posielali počas akcií políciu. Rozhodli sa s nimi uzavrieť dohodu. Rozposlali susediacim obyvateľom list, v ktorom ich žiadali, aby boli zhovievaví počas dvoch víkendov v lete, keď majú naplánovaný festival. Poprosili ich, aby okamžite nevolali políciu, ale aby sa radšej pridali k nim. S listom im posielali aj voľnú vstupenku na jedno z podujatí (Lényi, 2014, s. 172).

2.2 Programová dramaturgia

Stanica Žilina-Záríečie je jedno z prvých multižánrových NKC na Slovensku. Jej program je veľmi pestrý a rôznorodý, preto je ťažké charakterizovať ho jednotne. Tak ako vo väčšine kultúrnych centier sa jednotlivé podujatia prelínajú či dopĺňajú, čím sa stiera hranica medzi jednotlivými umeleckými druhmi. Vo všeobecnosti je dramaturgia v NKC viac vecná, flexibilná a programová, pretože ju ovplyvňuje napríklad aj samotný priestor, ktorý je špecifický. Samotný dramaturg býva súčasťou hlbšej, nielen programovej, ale celkovej sociálnej skladby centra, prihliada na jeho „vyšší cieľ“ a spoluvytvára tak jeho identitu aj v zmysle spomínaného sociálneho presahu daného centra. Aj z tohto dôvodu možno v určitom zmysle dramaturga NKC chápať aj ako sociálneho pracovníka.

Divadelným dramaturgom Stanice je Martin Krištof, ktorý je zodpovedný za divadelné a filmové projekty, ako aj za ekologickú dopravu. Podieľa sa na projektoch filmový festival

⁸ Bližšie pozri: kapitola 2.5 Nová Synagóga – Žilina.

Jeden svet, projekt *Kinobus*, festival divadla a tanca *KioSK* či *Recykel*. Je členom OZ Truc Sphérique od roku 1999, takže so Stanicou je úzko spätý od začiatku. Orientuje sa hlavne na divadelnú dramaturgiu a v Stanici presadzuje koncept tzv. otvoreného divadla, pretože divadlo nemá jestvovať len samo pre seba, ale má smerovať k spoločnosti, k sociálnym problémom a otázkam. Ako hovorí, „*divadlo je nástroj*“ (Grusková – Čipirová, 2009, s. 2 – 7). Na uvedenom letnom festivale odvážneho diváka *KioSK* ako aj na celkovom profilovaní tanečnej dramaturgie tohto NKC zas mala dlhodobý výrazný podiel dramaturgička Martina Filinová.

Aj keď Stanica začala ako umelecké centrum, čoraz viac sa k nej pridružovali aj komunitné aktivity, preto sa tu okrem umeleckých aktivít uplatňuje i množstvo rôznorodých angažovaných činností, ktoré sa vzájomne prepájajú. Napríklad detské výtvarné ateliéry fungujú ako kolektív zmiešaných detí z krízového centra či náhradných rodín. Taktiež sa tu snažia zvýšiť povedomie ľudí o podieľaní sa na veciach verejných a pocite zodpovednosti za svoj životný priestor. Cieľom je tiež prinášať okrajovú kultúru do centra pozornosti. To, na čom si tvorcovia primárne zakladajú, je však proces tvorby, ktorý prevyšuje konečný výsledok, čo je u nás v istom zmysle celkom ojedinelé. Jana Slezáková, spiritus agens festivalu animovaného filmu *Fest Anča*, uvádza, že Stanica „*prináša aktivity, ktoré veľa krát v Žiline nemajú diváka. Vychádzajú však z premisy, že nie vždy je najdôležitejší divák, ale akt a proces tvorby, ktorý je sám osebe kreatívny a rozvojový*“ (Slezáková, 2009, s. 29). Výsledok umelcov je často neistý, preto je na Stanici všetko bez záruky. Ako sa vyjadril Marek Adamov „... *nehľadáme divákov, ktorí prichádzajú na istotu a chcú vopred vedieť, s akým pocitom odídu*“ (Slezáková, 2009, s. 29). Tak ako je to s priestormi Stanice, ktoré sa neustále rozširujú a rozrastajú, aj program pôsobí

ako neustály proces tvorby a prepájania kultúrnych, vzdelávacích a spoločenských aktivít s verejnosťou. Preto je súčasťou Stanice komunitná záhrada. Adamov uvádza, že ho momentálne zaujíma to, čo môže urobiť pre danú lokalitu, a tak podporiť miestny život: „*Aj my sami ideme postupom času z toho sveta domov, do Žiliny.*“⁹

2.2.1 K niektorým podujatiam Stanice

Domovským „produktom“ Stanice je divadelný festival *KioSK – festival nového slovenského divadla a tanca*. Dnes už renomovaný festival je od roku 2008 jedinečnou prehliadkou slovenskej nezávislej divadelnej a tanečnej tvorby, pričom prichádza vždy s inou témou. Predstavuje tak „iné“ divadlo pre odvážneho diváka. V rámci hudobného umenia sa tu konajú pravidelne koncerty rôznych žánrov a hudobníkov z celého sveta, ale aj hudobné workshopy. Kino ponúka nezávislé filmy z rôznych filmových festivalov, ako napríklad *Jeden svet*. Konajú sa tu aj cestovateľské večery *Cestou necestou* – cestovateľské kino Whiskyho zo skupiny Slobodná Európa, večery najlepších filmov a reklám s Petrom Konečným, *Projekt 100* a *Letné kino*. Medzinárodný multimedialny animovaný festival *Fest Anča* je taktiež v produkcii Stanice a každoročne funguje už od roku 2008. Je zameraný hlavne na dospelého diváka s cieľom zvýšiť povedomie o animovanom filme. Zaujímavým počínom je iný typ festivalovej prehliadky *Kinobus*, ktorého organizačný tím tvoria členovia Stanice Marek Adamov, Robo Blaško, Martin Krištof a Ivana Rumanová – obrazne povedané ide, ako sami seba nazvali, o „novodobú cestovnú agentúru“ (*Kinobus* [online] [28. 12. 2017]. Dostupné na internete: <https://www.kinobus.sk/kinobus2017/onseason/kinobus>). Formou

⁹ KOVÁČIKOVÁ, P. Osobná komunikácia. Žilina, 26.1.2018.

autobusového zájazdu organizujú nielen prehliadku filmov, ale aj starých kinosál na slovenskom vidieku – zámerom je poukázať na odchádzajúcu kinokultúru na Slovensku so snahou oživiť tak chátrajúce kinosály. V rámci prezentácií/prednášok/diskusí sa konajú viaceré jednorazové podujatia, ktoré majú skôr vzdelávací charakter. Medzi ďalšie stále prezentácie Stanice patrí aj obľúbená *Pecha Kucha Night*, ktorá sa v Stanici konala už mnohokrát, či *Slam Poetry exhibícia*. Z workshopov, ktoré sa tu organizujú, spomeňme napríklad *3P – Priestor pre pohyb* – interaktívny vzdelávací program, resp. *DTBZ workshop* pre deti s ich zapojením do súčasnej experimentálnej hudby. Hojne navštevované sú tvorivé dielne, ako napríklad *Do-it-herself* – „kutilská“ dielňa nielen pre ženy alebo obľúbené tematické trhy pre širokú verejnosť hlavne s hand-made výrobkami a lokálnymi produktmi. Medzi zaujímavé angažované podujatia patria pravidelne raz do mesiaca sa konajúce vegánske nedele, ktoré podporujú povedomie o fenoméne vegánstva, alebo tiež cyklojazdy, predstavujúce alternatívu k automobilovej doprave, spôsobujúcej znečistenie, zvýšenú nehodovosť a stratu verejných priestorov.

2.3 Financovanie Stanice

Otázka financovania je jednou z dôležitých otázok existencie NKC, avšak nemusí byť tou najdôležitejšou. Pravdou ostáva, že financie zohrávajú podstatnú úlohu pri zakladaní NKC a zaisťujú ich prevádzku, nie však ich fungovanie, ktoré závisí od šikovnosti a prístupu ľudí podieľajúcich sa na chode daného NKC. Otázka financovania môže byť aj páčivá v súvislosti s nezávislosťou NKC. Z tohto dôvodu im je často zo strany niektorých štátnych inštitúcií alebo jej predstaviteľov „vyčítaná“ ich skutočná nezávislosť. Pravdou je, že tieto centrá sú do istej miery ekonomicky závislé od pridelených

financií z rôznych grantových schém, no ich nezávislosť spočíva v dramaturgickej autonómnosti. Faktom tiež ostáva, že aj keď sa nazývajú nezávislými kultúrnymi centrami, nie sú úplne nezávislé od prerozdeľovania finančných zdrojov aj z Ministerstva kultúry SR, konkrétne z Fondu na podporu umenia, na vzniku ktorého sa v roku 2014 podieľal okrem iných práve Marek Adamov.

Prvé peniaze Stanica získala z Európskej únie, konkrétne z nadácie Open Society a zo Sorosovho centra súčasného umenia, neskôr od Ministerstva kultúry SR a až potom od Mesta Žilina. „*Tu sme boli veľmi dlho považovaní za anomáliu alebo v Žiline za underground, skoro až doteraz. A v zahraničí to bola bežná súčasť života.*“¹⁰ Adamov v rozhovore pre denník SME z roku 2008 uvádza: „*Hlavná zmena z nášho pohľadu je, že sa postupne mení celé prostredie na existenciu nezávislých organizácií a priestorov. Kým kedysi sme proti systému a jeho inštitúciám skôr bojovali, dnes už s nimi spolupracujeme.* (Rehák, O. *Už to nie je sen o priestore*. In *SME* [online] [cit. 28. 12. 2017]. Dostupné na internete: <https://www.sme.sk/c/3737913/uz-to-nie-je-sen-o-priestore.html#ixzz56MS6TI8W>). Táto silná spolupráca nielen so zahraničnými partnermi pretrváva dodnes a postupom rokov sa zlepšila aj komunikácia a spolupráca so samotným mestom.

Ako bolo uvedené, Adamov apeloval na založenie Fondu na podporu umenia (ďalej FPU)¹¹, ktorý má predstavovať

¹⁰ KOVÁČIKOVÁ, P. Osobná komunikácia. Žilina, 26. 1. 2018.

¹¹ Fond na podporu umenia (FPU) je verejnoprávna inštitúcia zabezpečujúca podporu umeleckých aktivít, kultúry a kreatívneho priemyslu, ktorá vznikla na základe zákona č. 284/2014 Z. z. FPU nahrádza podstatnú časť grantového systému Ministerstva kultúry SR a je nezávislý od ústredných orgánov štátnej správy, pričom jeho hlavným poslaním je podpora „živého“ umenia a kultúry.

uľahčenie v procese získavania verejných finančných zdrojov pre nezávislé kultúrne subjekty. Predtým musela napríklad Stanica každoročne písať mnoho žiadostí a dokladovať vyúčtovania projektov v rámci rôznych grantových žiadostí oddelene podľa druhu zamerania (napríklad úplne absentovala tzv. medziodborová oblasť podpory). Po vzniku FPU ich nemusia deliť na žánre, ale postupne sa začali vnímať ako celok, a preto je v súčasnosti možné na FPU podať celoročný projekt NKC.¹² Fond sa taktiež postupne rozšíril aj o nezávislé kultúrne a umelecké centrá, ktoré majú svoju vlastnú sekciu, resp. podprogramy, čo možno považovať za skutočný progresívny krok vpred.

Pre Stanicu je v súčasnosti FPU najväčší zdroj financií, ktoré môžu získať takpovediac „v jednom balíku“. Adamov hovorí aj o „cash flow“ – čo v preklade znamená množstvo aktivít produkujúcich príjem navzájom. *„Funguje to tak, že aktivity sa živia navzájom. Nemáme rozpočtovanie oddelené od prevádzky a programu. Teda dá sa povedať, že aj peniaze z Fondu podporujú naše samofinancovanie.“*¹³ Bez dotácie z FPU nie sú na Stanici schopní realizovať daný program v plnom rozsahu a bez programu zároveň zarobiť na iných veciach ako vstupné či bar; a naopak – bez funkčného baru neprídu ľudia na danú akciu, a teda nevyberú vstupné, a tak nemôžu žiadať o podporu na program z Fondu, lebo by ho

¹² Ako uviedol M. Adamov, mnoho vecí sa vďaka Fondu zlepšilo, ako napríklad komunikácia, rýchlosť a flexibilita. *„Do veľkej miery je to o ľuďoch, ktorí sa na Fonde stretli. Napríklad Jozef Kovalčík to robí dobre, lebo tlačí na to, aby sa veci zmenili. Keď narazí na problém, neodmietne ho slovami, že sa to nedá. Dá si námahu preskúmať to, čo je vzácna vlastnosť. X rokov tu nefungujú veci, ktoré by fungovať mohli. Nemajú nikde problém, v zákone ani nikde inde, len sa to tak tvrdí, že toto sa nedá.“* Napríklad prevádzkové náklady nemohli byť súčasťou spolufinancovania. *Prečo by to nebolo možné?*, pýta sa Adamov.

¹³ KOVÁČIKOVÁ, P. Osobná komunikácia. Žilina, 26. 1. 2018.

nemali pre koho robiť. *„Našou výhodou je to prekryvanie sa a konglomerát, čo pri monofunkčných veciach typu galéria nejde. Výstava len skopíruje rozpočet grantu.“*¹⁴

Stanica môže byť modelovým príkladom toho, ako sa dajú financie získať aj inak ako len z grantov a verejných zdrojov. Ostatné formy samofinancovania sú menšie, ale je ich veľa. Najdôležitejšie je to, že veľký rozsah majú tzv. „holding activity“. Sú to rôzne aktivity a projekty na podporu Stanice tvorené samotnými členmi tímu. Takýmto projektom bola napríklad aj *Tehla k tehle* – predaj symbolického predmetu na podporu Stanice, konkrétne na zveladenie podchodu pod nadjazdom Rondel. Tieto podujatia, dobrovoľné príspevky na akciách či zbierky ponúkajú možnosť zapojiť sa do diania.

Ostatné služby, ktoré Stanica ponúka, sú: kaviarne, bar či detský kútik. Každý z priestorov tú má svoj účel. Okrem poskytnutia komfortu pre návštevníkov a zdroja financií pre dané centrum sú aj dobrým prostredím na diskusiu po podujatí (koncerte, predstavení, výstave a pod.), pretože udržiavajú vedno ľudí i celú vzniknutú atmosféru a poskytujú komunitný priestor na vznik ďalších kontaktov a nápadov. Zároveň tak približujú tieto aktivity aj ľuďom, ktorí by na ne inak nepišli, ale prídu napríklad na kávu. Keď podujatia náhodne objavia, môžu ich zaujať natoľko, že nabudúce prídu znova už na konkrétne podujatie.

Adamov uvádza aj alternatívne možnosti financovania rekonštrukcií založené na princípe DIY: *„Na rekonštrukciu skutočne nepotrebujete peniaze – potrebujete materiál a ľudí. Je ľahšie vyhľadávať dobrovoľníkov alebo spoločnosti, ktoré môžu darovať materiál, než požiadať o peniaze. Viac ako polovica našej rekonštrukcie bola vykonaná týmto spôsobom“*

¹⁴ KOVÁČIKOVÁ, P. Osobná komunikácia. Žilina, 26. 1. 2018.

(Lényi, 2014, s. 76). Dobrovoľníctvo je podstatnou časťou podpory Stanice – síce nejde o priamy finančný zdroj, ale vďaka nej dokáže veľa financií ušetriť. Najviac dobrovoľníkov prichádza cez program European Voluntary Service.¹⁵

2.4 Manažment práce

Spôsob alebo štýl riadenia NKC môže byť rôzny v závislosti od zamerania, veľkosti a hlavných cieľov konkrétneho centra. Spôsob vedenia a rozdelenia práce môže znamenať aj jej postupné inštitucionalizovanie. Akokoľvek sa môže toto pomenovanie v súvislosti s nezávislým centrom zdať protichodné, je ťažké sa mu vyhnúť. Stanica je modelovým príkladom NKC, ktoré vzniklo skutočne „zdola“, teda z nezištných potrieb samotných obyvateľov mesta Žilina, ktorí sa o zriaďovaní a vedení kultúrneho centra učili takpovediac za pochodu. Bolo to o skúšaní v zmysle „pokús – omyl“. Tím Stanice však funguje na pevných vzájomných vzťahoch, ktoré postupne budovali spolu s budovaním Stanice. Postupom rokov sa týmto spôsobom značne rozšíril jej tím, čo je na jednej strane výhoda, lebo tak dokážu realizovať väčší počet aktivít, ale môže tu vzniknúť problém s flexibilitou (príčina občasných „dezorganizácií“ a nehierarchizácií). Nie všetkým môže táto „chaotická dezorganizácia“ vyhovovať, ale ako hovorí Adamov, „kto vydrží a prispôbi sa, ostane“¹⁶. Preto sa tím Stanice zásadne rokmi nemení, len sa rozširuje veľmi opatrne a pomaly, pretože je to neustály proces.

Štruktúra pracovníkov je skôr horizontálna, teda jednotlivé pracovné pozície sú na rovnakej úrovni – jedna funkcia

nie je nadradená inej. Tento prístup je uvoľnenejší, priateľskejší, a teda aj prirodzenejší. Rozhodnutia sa prijímajú na základe demokratického hlasovania, kde každý môže vyjadriť svoj súhlas alebo nesúhlas. Otvorenú diskusiu a vzájomný rešpekt budujú členovia Stanice aj na spoločných teambuildingoch a nehanbia sa prizvať si na pomoc externých speakrov/manažérov práce.

Na otázku, koľko ľudí vlastne na Stanici pracuje, sám Adamov nevie presne odpovedať. „*Dlho je tím v zásade rovnaký, len pribúdajú noví ľudia, ale neodchádzajú tí starí.*“¹⁷ Z toho dôvodu je veľa vecí či pravidiel nepísaných, ale len zažitých. Je to aj výsledok spoločných zážitkov, prepletených životov, ktoré Stanica v priebehu svojej už temer dva desaťročnej existencie medzi nimi vytvorila. Vznikol tak unikátny kolektív ľudí, ktorí si rozumejú aj bez slov. „*Sme niečo medzi kolektívom a inštitúciou. Je to taký matrix.*“¹⁸ Stanica je organická, donekonečna sa vyvíjajúca štruktúra, ktorá stále funguje. Výhodou je, že ju netreba direktívne riadiť. Aj keď pozície sa už museli špecifikovať, sám riaditeľ Marek Adamov sa riaditeľom nazýva len pre byrokratické potreby – podpisovanie dokumentov. Nie je tu ani žiadne „schvaľovanie“, to sa deje len v prípade, keď sa niekto potrebuje poradiť.¹⁹ Čo sa týka financií, podľa slov samotného Adamova „*nie je tu žiadna kontrola, ktorá ale už musí prísť, lebo sa v tom evidentne strácame. V súčasnosti sme v zlomovom bode*“²⁰.

¹⁷ KOVÁČIKOVÁ, P. Osobná komunikácia. Žilina, 26. 1. 2018.

¹⁸ KOVÁČIKOVÁ, P. Osobná komunikácia. Žilina, 26. 1. 2018.

¹⁹ Z rozhovoru s M. Adamovom (2018): „*Mali sme pocit, že žijeme 10 rokov v totálnom chaose a že to musíme upratať. Ale zistili sme, že to nemusíme upratať, že my to robíme dobre, že to robíme po našom – a je to tak v poriadku.*“ Zistili to na stretnutiach s externými lektormi a koučmi organizácií, ktorých si raz do roka pozývajú.

²⁰ KOVÁČIKOVÁ, P. Osobná komunikácia. Žilina, 26. 1. 2018.

¹⁵ Európska dobrovoľnícka služba je program pre mladých ľudí od 18 do 30 rokov, ktorí majú možnosť dobrovoľne pracovať 2 – 12 mesiacov v neziskových organizáciách po celej Európe.

¹⁶ KOVÁČIKOVÁ, P. Osobná komunikácia. Žilina, 26. 1. 2018.

V súvislosti so Synagógou sa tento štýl vedenia musel zmeniť, lebo podstatná časť ľudí zo Stanice pracuje aj v Novej Synagóge, no pre časové a pracovné vyťaženie bolo nutné oddeliť okruh ľudí venujúcich sa jej a okruh ľudí venujúcich sa Stanici. Adamov však dodáva: „Ale pri prvej väčšej akcii sa to zmení a všetci musia ísť tam.“²¹

2.5 Nová Synagóga – Žilina

Okrem Stanice prevádzkuje OZ Truc Sphérique od roku 2011 aj Novú Synagógu. „Monopolné“ postavenie Stanice a jej ľudí v rámci mesta Žiliny je viditeľné aj na tomto príklade, keď nadšenci z Truc Sphérique vďaka svojej šikovnosti a efektívnej práci v rámci rekonštrukcie a vedenia kultúrneho priestoru získali dôveru zo strany Židovskej náboženskej obce v Žiline, ktorá im prenajala budovu synagógy za symbolické nájomné na tridsať rokov. Dostali tak príležitosť na záchranu nebyvalého kultúrneho dedičstva, architektonického skvostu – miestnej chátrajúcej židovskej synagógy – a jej využitia na kultúrne účely.

Neologická synagóga v Žiline je z hľadiska architektúry jedna z najdôležitejších stavieb svojho druhu na Slovensku v 20. storočí. Výstavba synagógy prebiehala v rokoch 1928 až 1931 podľa architektonických projektov svetoznámeho architekta nemeckého pôvodu Petra Behrensa. Moderná budova s kupolou s priemerom 16 metrov a výškou 17,6 metra je od roku 1963 národnou kultúrnou pamiatkou – uvažuje sa aj nad jej nomináciou do Zoznamu svetového kultúrneho dedičstva UNESCO. V priebehu svojej existencie vystriedala niekoľko funkcií. Slúžila napríklad ako koncertná a divadelná sála či aula vysokej školy, istý čas aj ako kino. Preto museli byť tieto neskoršie zásahy postupne odstránené

v snahe obnoviť pôvodnú podobu interiéru. Počas rekonštrukcie bola objavená vnútorná výzdoba, ktorá nebola známa takmer šesťdesiat rokov, keďže bola úplne zakrytá. V súčasnosti je hlavnou funkciou výstavná a koncertná činnosť (*Nová Synagóga* [online] [19. 1. 2018]. Dostupné na internete: <http://www.novasynagoga.sk/historia/>).

Projekt náročnej rekonštrukcie finančne podporilo Ministerstvo kultúry SR a Mesto Žilina, ale realizácia bola možná aj vďaka finančnému mechanizmu Európskeho hospodárskeho priestoru – hlavne z finančných zdrojov z Nórska, Islandu a Lichtenštajnska. Na rekonštrukciu boli použité tiež financie z európskych fondov, od súkromných sponzorov P&P, Nadácie Kia Motors Slovakia a ďalších mecénov a darcov. Cieľom je zachovanie kultúrnej pamiatky a dedičstva pre budúce generácie. Zrekonštruovaná budova je sprístupnená širokej verejnosti a rozvíja sa tak jej potenciál pre turizmus a kultúrny priemysel.

Tak ako v prípade Stanice, aj v prípade tzv. Novej Synagógy využívajú jej tvorcovia rôzne overené formy financovania. Synagóga absolvovala svoju otváraciu udalosť ešte pred dokončením rekonštrukcie, rovnako ako Stanica. Umožnilo to verejnosti sledovať proces revitalizácie, postupujúce stavebné práce a oboznámiť sa so zámerom výstavby. Samotnému otvoreniu predchádzali dobrovoľné brigády, rôzne benefičné koncerty či verejná zbierka *Kúpte si nesmrteľnosť*, ktorá predstavuje ukážkovú formu získavania financií zo súkromných zdrojov prostredníctvom darcovstva, keď bola darcovi ponúknutá „nesmrteľnosť“ formou zvečnenia jeho mena v umeleckom diele historickej budovy synagógy, ktoré je súčasťou jej stálej expozície. Vzniklo hudobné dielo skladateľa Marka Piačeka pre sláčikové kvarteto a spevácky zbor Octet Singers s viac než dvetisíc menami darcov, ktorí si týmto spôsobom „kúpili nesmrteľnosť“.

²¹ KOVÁČIKOVÁ, P. Osobná komunikácia, Žilina, 26. 1. 2018.

Okrem hlavnej sály slúžiacej ako výstavná i koncertná sieň je súčasťou Novej Synagógy aj Galéria Plusminusnula – komorný výstavný priestor pre súčasné výtvarné umenie, ktorý mal byť pôvodne situovaný v priestore Stanice S3 (lodné kontajnery sa momentálne nachádzajú v priestore infocentra Novej Synagógy pri jej hlavnom vstupe s rozlohou 37 m²). Pôvodne galéria Plusminusnula sídlila na Mydlárskej ulici číslo 1 v Žiline. Aktivity tejto galérie sú výsledkom spolupráce OZ Truc Sphérique a Muzea Města Brno v rámci spoločného cezhraničného mikroprojektu. Galéria Plusminusnula je iniciatívou architektov Dušana Voštenáka, Lenky Voštenákovovej a výtvarníka Jána Gašparoviča. O jej chod sa stará aj Marek Adamov zo Stanice Žilina-Záriečie.

Ako bolo spomenuté, priestory Novej Synagógy sú využívané najmä na výstavné účely súčasného výtvarného umenia, ale zároveň aj na koncertné vystúpenia či vianočné trhy. Počas koronakrízy 2020/2021 slúžila (paradoxne) aj v rámci celoplošného testovania. No možnosti sú napriek väčšiemu priestoru obmedzenejšie ako na Stanici. Tu si organizátori a kurátori s ohľadom na pamiatkový charakter budovy nemôžu dovoliť krajne experimentovať, majú pevnejšiu dramaturgiu, a preto sú aj opatrnejší v tom, komu poskytnú daný priestor. Aj manažment práce v Novej Synagóge má pevnejšiu hierarchiu a organizáciu práce než v prípade Stanice.²²

Okrem atraktívneho programu je na Novej Synagóge špecifická samotná budova, ktorá slúži ako forma kultúrno-umeleckej propagácie a marketingu. Marek Adamov uvádza: „Pri Synagóge sa niektorí ľudia chodia pozerať iba na budovu a vôbec ich neláka výstava. Súčasnú umenie

²² „V Synagóge sú väčšinou externí kurátori a tí netušia o našom internom matrixe. Očakávajú klasické rozdelenie funkcií.“ Z rozhovoru s M. Adamovom, 2018.

neznášajú, ale prídu sa pozrieť, lebo ju chcú vidieť.“²³ Obdobne je to na Stanici, na ktorú chodia cestujúci prvotne v rámci cestovania (do čakárne), no zároveň sa nechcú dostať do kultúrneho centra. Synagóga zas láka svojou architektúrou, no pridáva k tomu ešte hodnotu iného, súčasného umenia.

Na objasnenie situácie a programového rozdielu medzi Stanicou a Novou Synagógou Marek Adamov uvádza analógiu internetovej sociálnej siete a knihy: „Stanica je ako facebook, čo sa tam napíše, je tam ešte tri hodiny, prípadne sa o tom ešte týždeň píše alebo ostane nejaký „spirit“. Ale v Synagóge sú výstavy ako kniha. Prechádza to oveľa zložitejším a dlhším procesom. Kým na Stanici je to ako so statusom na facebooku – nemusí vyjsť, ale nič to, bude ďalší –, v prípade Synagógy je to ako s knihou, ak vyjde s chybami, je to fakt „prúser.“²⁴

Záver

Pohnútky na založenie NKC môžu byť rôzne, no nemožno im odoprieť skutočnosť, že ich cieľom býva hlavne kultúrne a umelecké oživenie i obohatenie miesta svojho pôsobenia, ponúknuť tak alternatívu trávenia voľného času, resp. kultivujú obyvateľstvo. Dá sa konštatovať, že svojou činnosťou do istej miery nahrádzajú alebo dopĺňajú prácu mesta, pretože svojimi aktivitami ponúkajú alternatívu k nemu spravovaným oficiálnym, štátom zriaďovaným kultúrnym inštitúciám. Nezávislá kultúra je neraz v opozícii k oficiálnej, čo by nemalo byť chápané ako konkurenčný boj. Potreba alternatívnych platforiem vychádza z nezištných potrieb ľudí, ich angažovanosť v rámci mesta, v tomto prípade Žiliny

²³ KOVÁČIKOVÁ, P. Osobná komunikácia. Žilina, 26. 1. 2018.

²⁴ KOVÁČIKOVÁ, P. Osobná komunikácia. Žilina, 26. 1. 2018.

a okolia, je zároveň dôležitá nielen pre turistické zatriaktivnenie, ale najmä pre tých, ktorí v meste žijú. Malo by preto byť v záujme samotného mesta, aby takéto platformy vznikali a fungovali, pretože, povedané slovami Veroniky Gondovej, „chytrá města si potenciál podobných miest uviedomujú a jejich vzniku nebrání. Ta ještě chytřejší je podporují, protože cítí jejich nutnost a nezastupitelnou úlohu v kultivaci a rozšiřování obzoru vlastního obyvatelstva“ (Gondová, 2009, s. 16).

NKC sú na vzostupe, ako sa však budú rozvíjať, je na ľuďoch, samozrejme, nielen na tých, ktorí ich vedú a zriaďujú. Spoločnosť by mala vnímať NKC napokon aj ako miesta kritickej analýzy a reflexie súdobej situácie, teda aj v oblastiach politických a sociálnych otázok. Preto ich budúcnosť stojí a padá aj na samotných návštevníkoch, ktorí kultúrne centrá – akými sú Stanica & Nová Synagóga – podporujú svojou aktívnou participáciou a vnútorne slobodným, tatarovským obcovaním.

Z aktivít, ktoré Stanica organizuje, a zo samotného rozhovoru s riaditeľom Markom Adamovom vyplýva, že momentálne sa orientuje primárne na lokálne obyvateľstvo a na to, čo môže urobiť pre miestny život, aby bol pestrejší a lepší – v zmysle idey „mysli globálne, konaj lokálne“. Stanica je skutočne tým miestom, ktoré vzniklo „kultúrou zdola“, teda z vnútorných pohnútok samotných obyvateľov mesta Žilina, ktorí svojím prístupom kultivujú nielen okolie Stanice, ale aj ostatných Žilinčanov. Záujem zo strany občanov o kultúrne dianie a o samotný „obraz“ mesta sa zvyšuje. Dá sa preto konštatovať, že NKC môžu byť akýmsi meradlom úrovne a kvality kultúrneho života v meste. Z kulturologického hľadiska je zaujímavé skúmať práve tieto procesy – revitalizáciu kultúry „zdola“ –, pretože aktivity nezávislých kultúrnych centier stelesňujú kultúrne revitalizačný princíp

Stanica Žilina-Záriečie
(foto: Natália Zajačiková)

Marek Adamov počas výstavby sály S2
(foto: archív Stanica Žilina-Záriečie)

Sála S2 a v pozadí budova Stanice
(foto: Jitka Sedláková)

Priestor Novej synagógy
(foto: Fotobanka OOCR Malá Fatra)

nielen v umení, ale aj v obnovení či dokonca ozdravení sociokultúrneho prostredia (Fujak, 2012, s. 88 – 89).

Literatúra

- FUJAK, J. Pseudokultúrny smog a nezávislá kultúra v dusivej klíme postindustriálnej globalizácie. In *Kultúra v premenách globalizácie. Zborník z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2012, s. 88 – 89. ISBN 978-80-558-0093-6.
- GONDOVÁ, V. *MeetFACTORY – smíchovská továrna na sny...* Bakalárska práca. Praha : Akademie múzických umění, 2009. 85 s.
- GRUSKOVÁ, A. – ČIRIPOVÁ, D. Rozvíjanie kreativity a vnímavosti. In: *Kød – konkrétne ø divadle*, 2009, 3. ročník, číslo 5, s. 2 – 7. ISSN 1337-1800.
- KRALOVIČ, J. Umenie „vybývaného“ času. In: *Kapitál*, 2017, 1. ročník, zväzok 2, s. 18 – 19. ISSN 2585-7851.
- LÉNYI, P. *Design Handbook for Cultural Centres*. Žilina : Truc Spherique, 2014. 272 s. ISBN 978-80-969392-8-2.
- REHÁK, O. Už to nie je sen o priestore. In *SME* [online] [cit. 28.12. 2017]. Dostupné na internete: <<https://www.sme.sk/c/3737913/uz-to-nie-je-sen-o-priestore.html#ixzz56MS6T18W>>.
- SLEZÁKOVA, J. *Centrá súčasnej progresívnej kultúry a umenia na Slovensku. Reflexia z kulturologickej perspektívy*. Diplomová práca. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2009. 92 s.
- TATARKA, D. *Kultúra ako obcovanie. Výber z úvah*. Bratislava : Nadácia Milana Šimečku, 1996. 327 s. ISBN 80-967156-9-0.
- O Stanici [online] [28. 12. 2017]. Dostupné na internete: <<https://www.stanica.sk/ostanici>>.
- Kinobus* [online] [28. 12. 2017]. Dostupné na internete: <<https://www.kinobus.sk/kinobus2017/onseason/index.php/kinobus/>>.
- Nová Synagóga* [online] [19. 1. 2018]. Dostupné na internete: <<http://www.novasynagoga.sk/historia/>>.

Summary

The paper *Independent Cultural Centre Stanica Žilina-Záriečie* presents a study of an independent culture and its modalities. In the introduction, the author focuses on clarifying the understanding of key concepts related to the topic, thus reflecting the independent cultural scene in a synchronous and diachronic view, while at the same time appreciating its cultural and social significance and social impact on society as such. It also reflects the facts that preceded the emergence of independent cultural centres in Slovakia. Through the model example of the Independent Cultural Centre Stanica Žilina-Záriečie, the author tries to point out the realities with which the cultural centres must cope during their existence. At the same time, this study seeks to raise questions related to the future existence of these independent cultural centres.

Kontakt

Mgr. Petra Kováčiková

petra.kovacikova53@gmail.com

A4 – priestor súčasnej kultúry. Miesto živej kultúry na území Bratislavy

Michal KOČIŠ

Katedra kulturológie, Filozofická fakulta
Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre

Od Nultého priestoru k Priestoru súčasnej kultúry

O Bratislave môžeme s ohľadom na jej minulosť a polohu hovoriť nielen ako o hlavnom meste Slovenskej republiky, ale aj ako o centre kultúry a umenia malej krajiny uprostred Európy. Ak sa ale prenesieme do prvých rokov po tzv. Nežnej revolúcii a neskôr do začiatkov samostatného Slovenska, musíme povedať, že ani Bratislava nebola v 90. rokoch 20. storočia výnimkou a uprostred veľkých spoločensko-politických zmien zažívala isté kultúrne vákuum, ktoré bolo determinované aj vládnuťou mocou uprednostňujúcou tradičnú kultúru a konvenčnejšie druhy umenia. Toto vákuum sa však postupne stalo hybnou silou a motiváciou rôznych nezávislých kultúrno-umeleckých komunit a iniciatív, ktoré sa usilovali prinášať novú, vlastnú živú kultúru a umenie. S vyššie popísaným stavom kultúry súvisela tiež nefungujúca kultúrna infraštruktúra, v dôsledku čoho spomenuté nezávislé komunity nachádzali svoje útočiská v nevyužitých priestoroch, ktoré boli často aj v zlom technickom stave. V Bratislave začali postupne vznikať nové kultúrne, umelecky nezávislé body, priestory, uzly a ďalšie najrôznejšie miesta¹, ktorým sa ľudia snažili dať svojimi aktivitami nový život.

¹ Môžeme spomenúť napríklad priestory odborárskeho závodného klubu Dopravných podnikov na Pribinovej ulici, v ktorých našiel na niekoľko rokov domov divadelný súbor Stoka. Alebo dom na bývalej Ulici Červenej armády (dnešná Grösslingová ulica), ktorý bol ešte pred revolúciou určený na demoláciu a v ktorom neskôr

Často po krátkej existencii menili svoje pôsobisko či úplne zanikli, neobvyklá nebola ani fluktuácia ľudských zdrojov vo vnútri týchto združení a komunit, ale dôležité bolo, že potreba meniť veci takzvané „zdola“ bola prítomná a citel'ná. Postupne naberala na sile a pretavila sa do niečoho, čo v niektorých prípadoch pretrváva dodnes.

Koncom 90. rokov spomedzi množstva aktivít súvisiacich so živou kultúrou registrujeme spoločné aktivity viacerých kultúrno-umeleckých komunit, ktorých výsledkom bolo založenie občianskeho združenia (OZ) **Atrakt Art**². Spoločne so združením **Pre súčasnú operu** predložili v roku 2002 na Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky (ďalej len MK SK) projekt nezávislého kultúrneho centra (ďalej len NKC), ktorého cieľom bolo využitie troch prázdnych priestorov v správe MK SR. Ministerstvo pod vedením Milana Kňažka vtedy projekt odložilo. Je potrebné dodať, že to neboli jediné priestory, ktoré prichádzali do úvahy. Spomínané združenia sa zaujímali tiež o priestory budúceho Štúdia 12³, nefungujúce kino Pohraničník v správe MK SR (dnes v ňom sídli Divadlo Astorka), rokovali aj o bývalom kine Praha/Atlon alebo plánovali opraviť tunel pod stanicou, ktorému dali názov K54 – tu sa im aj podarilo zorganizovať improvizované otvorenie provizórneho kultúrneho priestoru

začalo fungovať dnes už kultové kníhkupectvo Artforum (dnes sídli na Kozej ulici).

² Atrakt Art – združenie pre aktuálne umenie a kultúru vzniklo v Bratislave v roku 2000 a odvtedy jeho členovia v spolupráci s mnohými ďalšími organizátormi pripravili a realizujú množstvo projektov, ktoré spája spoločná myšlienka: vyhľadávať a predstavovať nové smery a originálne osobnosti súčasnej kultúry, podporovať nové formy kreativity, umenia a sociálnych interakcií bez akýchkoľvek žánrových či geografických obmedzení.

³ Štúdio 12 je divadelný priestor na Jakubovom námestí v Bratislave, ktorého vznik inicioval Divadelný ústav.

s koncertmi a divadlom. Rok nato občianske združenia Atrakt Art, Asociácia súčasného tanca, Burundi Datalab Studio Displej Press a združenie Pre súčasnú operu založili **A4 – Asociáciu združení pre súčasnú kultúru**. Projekt vzniku a fungovania samostatného NKC bol touto asociáciou opätovne ponúknutý relevantným štátnym a samosprávnym inštitúciám. Motiváciu prevádzkovať tento typ nezávislého kultúrno-umeleckého subjektu zdôvodňoval Slávo Krekovič, jeden z jeho hlavných iniciátorov, potrebou vyplniť chýbajúce miesto pre súčasnú kultúrnu a umeleckú tvorbu rôznych druhov: „*Preto sme si už niekoľko rokov predstavovali taký priestor, kde by sa dalo sústredene a spoločne robiť to, čomu sa viaceri mladých umelcov a kultúrnych profesionálov roztrúsených v rôznych občianskych iniciatívach venovalo: koncerty experimentálnej hudby, divadlo, tanec aj umenie a kultúra nových médií. V tej dobe tu bola infraštruktúra pre tvorbu aj stretávanie sa pomerne skromná, ba až nevyhovujúca – bolo málo hudobných klubov, nezávislých divadelných priestorov, čohokoľvek*“ (Duchová – Krekovič, 2016, s. 123).

MK SR deklarovalo záujem o koncepčné zmeny vo využívaní budovy Domu umenia na Námestí SNP. Začiatkom roka 2004 vedenie MK prostredníctvom svojej inštitúcie – Národného osvetového centra – umožňuje asociácii A4 spoluprácu, vďaka ktorej môže využívať priestory bývalého *V-klubu* na Námestí SNP 12 v Bratislave (O nás [online] [2021-01-18]. Dostupné na internete: <http://www.a4.sk/o-nas/>). Vzniká tak jedno z prvých NKC na Slovensku, vtedy ešte pod názvom *A4 – nultý priestor*, ktorý je dnes známy aj mimo kultúrno-umeleckej komunity ako *A4 – priestor súčasnej kultúry*, familiárne nazývaný tiež „Áštorka“. Toto NKC sa definuje ako multifunkčné nekomerčné centrum súčasnej kultúry s orientáciou na tvorbu, prezentáciu a vzdelávanie

v aktuálnych prejavoch súčasného divadla, tanca, hudby, filmu, súčasnej vizuálnej kultúry a umenia nových médií (A4 [online] [2021-01-18]. Dostupné na internete: <https://atrakt.art/a4/>). Slávo Krekovič, v súčasnosti hudobný dramaturg „Áštvorky“, v súvislosti so vznikom centra v jednom rozhovore uviedol, že to bol jeden z prvých pokusov o NKC, ktoré by sústreďovalo viaceré umelecké druhy pod jednou strechou: „*Akurát Stanicu v Žiline otvorili o pár mesiacov skôr*“ (Duchová – Krekovič, 2016, s. 126). Ľubomír Burgr, ďalší zo spoluzakladateľov a aktuálne umelecký riaditeľ tohto priestoru súčasnej kultúry, ho dopĺňa: „*Ja by som možno nesmelo chcel zdôrazniť, že náš koncept kultúrneho centra bol a stále aj dnes je ešte v niečom odlišný, unikátny. Už pri vzniku A4 sme si povedali, že nebudeme suplovať sociálne a voľnočasové aktivity, ale že chceme vytvoriť priestor dramaturgicky progresívny. Neisť primárne po návštevnosti, ale vzdelávať a ukazovať nové trendy, byť mienkotvorným bodom, ktorý chce byť o krok vpredu. Čo zákonite obnáša sprievodný jav, ktorý niektorí pomenúvajú ‚elitárstvom‘. Je to nálepka, ktorá nás sprevádza od vzniku a z času na čas sa opäť objavuje*“ (Duchová – Krekovič, 2016, s. 126).

A4 – nultý priestor sa pre verejnosť otvoril 17. januára 2004 v priestoroch bývalého V-klubu. Začínal v provizórnych podmienkach s trojmesačnou zmluvou o spolupráci, ktorá bola odvtedy niekoľkokrát predlžovaná, ale vždy najviac na obdobie jedného polroka. O dobových reáliách plasticky vypovedá článok Doroty Krákovéj uverejnený v denníku SME. Autorka v ňom približuje atmosféru otvorenia „Áštvorky“, ktorá sa síce zaobišla bez veľkých osláv, ale snahu a odhodlanie ľudí stojacich za týmto projektom ocenili priaznivci živej kultúry svojou hojnou účasťou. Atmosféru toho dňa dobre približujú odpovede prítomných v anke te novinárky: „*Zaujíma ma, aké to bude. Teším sa a dúfam,*

že priestor nezanikne. Ved’ všetci by mali mať možnosť vyjadriť sa pomocou umenia, či sa to väčšine páči, alebo nie,“ komentovala svoj záujem 23-ročná Slávka. „*Je to však pre vybrané publikum, súčasné umenie môže byť pre mnohých nepochopiteľné,*“ varovala“ (Kráková, D. Nultý priestor vyvolal rozpaky aj nadšenie [online] [2021-01-17]. Dostupné na internete: <https://bratislava.sme.sk/c/1236939/nulty-priestor-vyvolal-rozpaky-aj-nadsenie.html>). V rámci pripraveného programu vystúpilo české divadelnícke mužské duo *Filigrán* a slovenské tanečníčky Monika Čertezni, Petra Fornayová a Lucia Kašiarová. Zároveň zverejnený januárový program prvého roka existencie tohto NKC už vtedy predostrel pestrú programovú dramaturgiu, v ktorej nechýbal súčasný tanec, džezové koncerty, súčasná nekonvenčná hudba, predstavenia divadla *SkRAT* a filmový program pre náročnejšieho diváka.

Už vyššie spomenutý spôsob obsadenia priestoru bývalého V-klubu a spôsob predlžovania zmluvy o spolupráci naznačujú, že vzťahy medzi vtedajším MK SR a predstaviteľmi „Áštvorky“ neboli ideálne, resp. forma spolupráce bola nejasná a NKC neraz zostávalo v neistote. V roku 2005 sa opätovne končila zmluva o spolupráci, preto zástupcovia NKC požiadali o transparentné výberové konanie, ktoré sa uskutočnilo pred koncom roka, no napokon ho MK svojim rozhodnutím zrušilo. Dočasným riešením tohto problému bolo predĺženie zmluvy do marca 2006. Po tomto dátume začala byť situácia nejasná. Z MK SR sa dostali k prevádzkovateľom NKC informácie o možnom zámere prenájmu celého prízemnia Národného osvetového centra za komerčné ceny či o pláne presťahovať Národné osvetové centrum do inej budovy a zmeniť správcu Domu umenia. Na margo celej tejto situácie Ľubomír Burgr povedal: „*Ťažko to jednoznačne hodnotiť, či sme fungovali napriek alebo vďaka*

ministerstvu. Pravda je, že A4 vznikla na základe nášho podaného projektu a následnej ponuky na spoluprácu od vedenia MK SR za ministra Rudolfa Chmela. Ich podmienkou bolo, aby projekt v sebe obsahoval širší prierez žánrov, umeleckých druhov a organizácií – aby nehrozilo podozrenie, že to nejako netransparentne dali trebárs jednému subjektu“ (Duchová – Krekovič, 2016, s. 125). K 1. júlu 2008 vyhlásilo MK SR priestory bývalého V-klubu, v ktorých sídlil A4 – nultý priestor, za dočasne prebytočný majetok a chcelo ich prenajať napriek tomu, že zmluva o spolupráci mala pokračovať do roku 2011. Zástupcovia NKC v reakcii na vyhlásenie ministerstva zorganizovali tlačovú besedu a zároveň začali zbierať podpisy za zachovanie centra. Chceli tiež otvoriť dialóg so zástupcami MK SR s cieľom zmeny podmienok verejnej súťaže. *„Nežiadame, aby tento priestor znova získala naša asociácia, ale aby bol obsadený projektom, ktorý bude najlepším spôsobom využívať tento priestor pre kultúrne účely“* (Asociácia A4 sa možno rozdelí, chce prežiť, ako sa dá [online] [2021-01-18]. Dostupné na internete: <https://kultura.sme.sk/c/3817116/asociacia-a4-sa-mozno-rozdeli-chce-prezit-ako-sa-da.html/>). Takto reagoval Burgr na podmienky výberového konania, do ktorých MK SR zakotvilo, že rozhodujúcim faktorom pri výbere víťaza bude najvyššia ponúkaná suma za prenájom. A4 – nultý priestor nakoniec fungoval v priestoroch bývalého V-klubu do konca roka 2011: *„V štátnej budove robiť ‚nezávislú kultúru‘ priamo v strede mesta – to bol malý zázrak, že sa to neskončilo skôr. Ale akonáhle sme dokázali zaplniť celý priestor vlastným programom, samozrejme, vrátane rôznych spoluprác, bolo jasné, že to je projekt, ktorý má aj do budúcnosti zmysel i reálny obsah“* (Duchová – Krekovič, 2016, s. 124). Od marca do júna 2012 existovala A4 prechodne v priestoroch obchodného

domu Dunaj⁴ na Nedbalovej ulici, ktoré však neboli vyhovujúce. Krekovič s Burgrom to zdôvodňovali nízkymi stropmi, údajnými problémami s hlukom či nemožnosťou prevádzkovať kaviareň. V tej dobe riešili členovia NKC aj možnosť rekonštrukcie zatvorenej školy na Lazaretskej ulici, veľký a ambiciózný projekt, ktorý bol však vtedy nad ich kapacitné možnosti. Po tomto prechodnom období prišla ponuka z nadácie Intenda a ešte v tom istom roku sa im podarilo presťahovať do bývalej telocvične v budove YMCA na Karpatskej ulici 2. So zmenou priestoru sa zmenil aj názov: *„...odvtedy to už nie je nultý, teda pilotný priestor, ale A4 – priestor pre súčasnú kultúru“* (Duchová – Krekovič, 2016, s. 124).

V pravom krídle budovy YMCA bola vytvorená veľká sála a menší spoločenský priestor s kaviarňou určený tak tiež na umelecké a vzdelávacie aktivity. Náklady na rekonštrukčné práce prevyšovali finančné možnosti NKC, a preto sa s pomocou ďalších dobrovoľníkov pustili do rekonštrukcie svojpomocne. Slávnostné otvorenie nového kultúrneho priestoru s veľavravným názvom *Na začiatku s dychom* sa uskutočnilo 13. októbra 2012. Okrem slovenských umeleckých projektov *Casi Cada Minuto* a *Strom Noir* a českého umelca Jana Kulku sa v rámci programu predstavili nemeckí hudobníci Jan Jelinek a Andrew Pekler, ktorí na starých analógových nástrojoch prezentovali elektronické kompozície skladateľky Ursuly Bognerovej (A4 – priestor pre súčasnú kultúru sa už sťahuje do budovy YMCA [online] [2021-01-18]. Dostupné na internete: <https://bratislava.sme.sk/c/6555277/a4-priestor-pre-sucasnu-kulturu-sa-uz-stahuje-do-budovy-ymca.html>). V súčasnosti A4 organizuje

⁴ Dnes v priestoroch bývalého obchodného domu Dunaj sídli známe bratislavské kultúrne centrum KC Dunaj, ktoré vzniklo tiež na základe iniciatívy zdola.

okolo 300 kultúrnych, umeleckých a spoločenských podujatí ročne. Za dramaturgickú koncepciu viacerých umeleckých sekcií zodpovedajú členovia združenia Atrakt Art. A4 – priestor pre súčasnú kultúru je zároveň domovskou scénou Divadla SkRAT, festivalu súčasnej hudby NEXT a festivalu autorského divadla Pro-téza (*O nás* [online] [2021-01-18]. Dostupné na internete: <http://www.a4.sk/o-nas/>). V roku 2019 sa realizoval projekt rozšírenia priestoru, ktorého zámerom bolo vybudovať menšiu multifunkčnú sálu a novú časť kaviarne.

Najvýraznejšie programové línie

Programové línie sú do veľkej miery determinované samotnou povahou A4, ktoré sa definuje ako multifunkčné nekomerčné centrum súčasnej kultúry s dôrazom na tvorbu, prezentáciu a vzdelávanie v aktuálnych prejavoch viacerých druhov umenia – divadla, tanca, hudby, filmu, súčasnej vizuálnej kultúry a umenia nových médií. V tomto bode by sme dodali, že práve výrazná orientácia na tvorbu, vzdelávanie a prezentáciu súčasnej kultúry je tým, čo odlišuje A4 – priestor pre súčasnú kultúru od ďalších viac či menej známych NKC pôsobiacich na Slovensku. Hovoríme najmä o rozdieloch v komunitných aktivitách jednotlivých NKC, ktorých cieľom je oslovovať potenciálnych návštevníkov a divákov aj mimo úzkej kultúrno-umeleckej komunity. Ľubo Burgr zdôrazňuje, že ich koncept NKC bol a stále aj je v niečom odlišný. V tejto súvislosti i Slávo Krekovič tvrdí: „*Samozrejme, dnes už je na Slovensku aj v Bratislave viacero kultúrnych priestorov založených zdola, no len naozaj málokto má vyslovene takýto cieľ – rozvíjať výsostne umeleckú, teda nekomerčnú dramaturgiu zameranú na novú tvorbu*“ (Duchová – Krekovič, 2016, s. 125).

V oblasti hudby je A4 spájané najmä s nekonvenčnými umeleckými prejavmi, ktoré prekračujú hranice žánrov a nesú v sebe prvky súčasnej vážnej hudby, improvizovanej, experimentálnej a elektronickej hudby, avantgardného jazzu alebo alternatívneho rocku. Hudobná dramaturgia nadväzuje aj na doterajšiu činnosť OZ Atrakt Art a Združenia pre súčasnú operu. Vďaka spolupráci so zahraničnými veľvyslanectvami a kultúrnymi inštitútmi sa mu podarilo začleniť do medzinárodnej siete organizátorov súčasnej hudby (čo umožnilo zorganizovať napríklad koncert britsko-holandskej alternatívnej rockovej skupiny *Palinckx*, ktorý bol súčasťou osláv vstupu Slovenska do Európskej únie roku 2004). Môžeme tiež spomenúť vystúpenie experimentálneho kolektívu *Urbsounds* v *Corku* či cyklus koncertov experimentálnej elektronickej hudby a zvukového umenia *Digitópia* (*O nás* [online] [2021-01-18]. Dostupné na internete: <http://www.a4.sk/o-nas/>).

Za najvýraznejší hudobno-organizačný projekt, ktorý sa spája s NKC A4, môžeme bezpochyby označiť medzinárodný festival súčasnej hudby *NEXT* (názov vznikol fúziou slov „NEw“ a „eXperimenTal“), ktorý nedávno oslávil 20 rokov svojej existencie (prvýkrát sa uskutočnil v decembri roku 2000). Vo svojom zámere sa organizátori festivalu opreli aj o minulosť a sčasti nadviazali na činnosť súboru *Hudba dneška* a *Smolenické semináre* pre novú hudbu v 60. rokoch 20. storočia, tiež na produkciu elektroakustického *Experimentálneho štúdia Slovenského rozhlasu*, ako aj na aktivity *Spoločnosti pre nekonvenčnú hudbu* (SNEH). Rovnako bolo zámerom predstavovať aktuálnu tvorbu svetových umelcov, ktorí hrajú živú a inšpiratívnu súčasnú hudbu bez žánrových obmedzení. Július Fujak v knihe *Sondáž nezávislej hudobnej kultúry na Slovensku* (2021) uvádza: „*NEXT sa vyznačuje vždy osobitou atmosférou*

intertextuálneho prepájania a (poly)fúzií súčasných umeleckých druhov a médií v ére digitálneho veku so snahou testovania a dekonštrukcie ich limitov. Podstatnou súčasťou festivalu bývajú aj workshopy pozvaných umelcov, ich prednášky a prezentácie, ako i diskusie s tvorcami a okružle stoly. (...) Nielenže vytvoril platformu prezentácie diania na súčasnej našej, európskej i svetovej hudobno-umeleckej scéne, ale poskytol aj priestor na vzájomnú dialogickú konfrontáciu a kultúrnu výmenu prepájajúcu domáce a medzinárodné kontexty“ (Fujak, 2021, s.173 – 174).

Nemenej dôležitá pre festival NEXT zostáva snaha od-búrať predsudky a stereotypné predstavy o tom, že experimentálna hudba je niečo, čomu rozumie len úzka elitná skupina poslucháčov: „... *novej a ,inej‘ hudby sa netreba báť a jej objavovanie môže byť vzrušujúce (aj keď možno nie bez rizík).*“ Na margo predsudkov to v jednom svojom texte uvádza Slávo Krekovič, jeden zo zakladateľov festivalu, ktorý podľa neho vznikol z prirodzenej potreby: „*Na tej potrebe mal svoj podiel aj nutkavý pocit dvoch študentov muzikológie, že prehliadky ,súčasných hudby‘ (myslí sa prevažne vážna hudba) majú pomerne úzku predstavu o tom, čo môže byť hudbou – a často aj akosi málo súčasnou*“ (Krekovič, S. Prečo NEXT? Pár poznámok o tom, prečo už 20 rokov robíme festival [online] [2021-01-21]. Dostupné na internete: <https://dennikn.sk/1662808/preco-next-par-poznamok-o-tom-preco-uz-20-rokov-robime-festival/?ref=in/>). Tým druhým študentom, ktorý mal spolu s Krekovičom potrebu priniesť do Bratislavy niečo nové, bol Oliver Reháč. Za svoju dvadsaťročnú históriu sa na festivale predstavilo nespočetné množstvo umelcov z celého sveta. Môžeme spomenúť napríklad improvizáčne a nekonvenčné skupiny či zoskupenia ako AMM a Schratz Orchestra, The Necks (AUS), Globe Unity Orchestra (D/UK/FR), Degenerate Art Ensemble (USA),

Supersilent (NO), ground/lift (AT), The Blessed Beat (SK/IT), Opening Performance Orchestra (CZ), Irenu Schweizerovú & Hana Benninka (CH/NL), Boba Ostertaga & Phila Minton (USA), Mortona Subotnicka & Lillevana (USA), trio Choloniewski & Knittel & Kiniorski (PL), Jona Rosa & Veryana Westona (AUS/UK), hansa w. kocha (D), Maju Ratkjeovú (NO), Franza Hautzinger (A), Isabellu Duthoitovú (F), Zsolta Sőrés (HUN), Guya van Belleho (BE/SK) & Alejandru Perez Nunezovú (CL) & Michala Kindernayho (CZ), Russella Haswella (UK), Okkyunga Leeho & Johna Butchera (KR/USA, UK), Fennesza (A), Elliotta Sharpa & Garetha Davisa, Jennifer Walsheovú (IRL), zo slovenských a českých umelcov spomeňme Martina Burlasa & Musicu falsa et ficta, Vapori del Cuore, Over4tea, Fluff Modulation, Smrť aristokracie, Dunkeltherapie, Ensemble Mi-65, Davida Kollara, Samča, brata dážďoviek či Otrazzmozgu, Michala Kindernaya či Michala Marianeka... Výpočet všetkých umelcov by zabil desiatky strán.

Ďalšou nemenej dôležitou líniou A4 je cyklus *Kino inak* (predtým Audiovizuálny klub), ktorý dopĺňa programovú štruktúru o oblasť kinematografie s orientáciou na náročného diváka. Súčasťou pravidelného filmového programu sú projekcie z oblasti súčasného nezávislého filmového umenia s dôrazom na umelecké dokumenty, digitálne video (videoart a nové médiá), hudobné a experimentálne filmy. Charakter a koncepcia programu dokazujú, že nejde o koncept tradičného filmového klubu. Odlišnosť vnímame hlavne v skutočnosti, že ťažiskom nie je zvyčajná artová kinematografia, akú poznáme zo siete filmových klubov. *Kino inak* je z hľadiska svojej dramaturgie otvorenejšie, oveľa odvážnejšie a dáva priestor rozmanitým podobám audiovizuálneho umenia. Zároveň je program doplnený o stretnutia s tvorcami, teoretikmi či inými hosťami, o workshopy,

lektorské výklady, ako aj ďalšie najrôznejšie prezentácie, ktorých cieľom je poskytnúť nový pohľad na oblasť súčasného audiovizuálneho umenia.

Nemožno nespomenúť programovú líniu umenia nových médií úzko súvisiacu s programovou skladbou *Kina inak*. Rovnako ako v prípade hudby, aj v prípade audiovizuálneho umenia si dávajú dramaturgovia A4 záležať na búraní hraníc jednotlivých žánrov a zdôrazňovaní intermediálnych presahov súčasného umenia. V rámci umenia nových médií sa zameriavajú na reflektovanie a realizáciu projektov spojených s digitálnymi technológiami, novými médiami, elektronickým umením a ďalšími hraničnými žánrami. Sú o. i. spoluorganizátorom festivalu kultúry nových médií *Multiplace*.

„*Súčasný tanec je širokospektrálny žáner a jeho hlavným menovateľom je odovzdávanie informácie prednostne telom či pohybom*“ (Tóthová, R. *Nu Dance Fest* návratmi do minulosti osvetľuje prítomnosť [online] [2021-01-21]. Dostupné na internete: <https://kultura.pravda.sk/divadlo/clanok/559712-nu-dance-fest-navratmi-do-minulosti-osvetluje-pritomnost/>). V jednom rozhovore to uvádza Petra Fornayová, slovenská choreografka, interpretka a režisérka, ktorej meno je späté aj s Asociáciou súčasného tanca. Okrem už viackrát spomenutých rôznych kultúrno-umeleckých komunit a združení bola pri vzniku A4 tiež vyššie spomenutá asociácia. Tá stojí za festivalom súčasného tanca a pohybového divadla *Nu Dance Fest*, ktorý je od svojho vzniku spätý s priestorom tohto NKC. Festival sa uskutočnil po prvýkrát v roku 2006 a popri festivaloch *Bratislava v pohybe* alebo *Štyri dni tanca pre vás* chce byť platformou najmä pre súčasný tanec slovenskej produkcie. Zámerom nebolo prezentovať známe a už zabehnuté divadelno-tanečné súbory, ale ponúkať priestor komornejším, akýmkoľvek konvenciám sa vymykajúcim choreografiám: „*Nu Dance Fest* ponúka

predstavenia, ktoré diváci majú možnosť vidieť väčšinou len tu. Súčasný tanec a pohybové divadlo sú žánre na Slovensku nie príliš známe, napriek tomu, že v zahraničí sa tešia obrovskej popularite. Pre mňa najpodstatnejšie sú stretnutia s názormi umelcov, ktoré nie sú pokrivené nutnosťou komerčnej úspešnosti, takže sa zachováva autenticita výpovede tvorcu,“ povedala pri príležitosti konania 4. ročníka festivalu v jednom z rozhovorov Petra Fornayová (Bratislava na päť dní ožije súčasným tancom [online] [2021-01-21]. Dostupné na internete: <https://bratislava.sme.sk/c/5145303/bratislava-na-pat-dni-ozije-sucasnym-tancom.html>). *Nu Dance Fest* sa skutočne za svoju pätnásťročnú históriu zaradil medzi naše popredné medzinárodné festivaly prezentujúce súčasný tanec a pohybové divadlo, mnohé diela sa na ňom predstavili v svetovej premiére. Z množstva umelcov spomeňme Bubla Company, Tomáša Danielisa, Gourounaki Project, Kristínu Chmelíkovú a Máriu Danadovú, Markétu Stránsku, Soňu Kúdelovú, Mirjam Soegnerovú, Michala Záhoru, Nikoletu Rafaelisovú, Dana Račeka, Renanu Raz alebo Jara Viňarského. Nemenej dôležitý je sprievodný program, ktorého súčasťou sú rozmanité workshopy, stretnutia s tvorcami alebo diskusie reflektujúce aktuálne témy a problémy z oblasti súčasného tanca (v roku 2019 sa v rámci festivalu uskutočnil okrúhly stôl: Slovenská tanečná platforma 2020 v Bratislave – dosiahnuteľný sen?).

Záver

Príbeh A4 ukazuje, ako sa v dobe neľahkých politicko-spoločenských premien a istého kultúrneho vákua zrodilo a rozvíjalo jedno z prvých NKC na Slovensku, a to priamo v srdci hlavného mesta, dokonca v určitom komplikovanom období aj v priestoroch spravovaných štátom. Ak zohľadníme

okolnosti vzniku ďalších NKC⁵, ako aj ich vtedajšie priestorové možnosti, ide v prípade A4 o vsutku pozoruhodný príbeh. Samozrejme, v tomto prípade vzťah medzi nezávislou a štátnou sférou nebol a ani nemohol byť „ideálny“, čo by stálo za pozornosť ďalšej hĺbkovej analýzy. Možno aj tieto skúsenosti viedli k založeniu otvorenej neformálnej platformy občianskych kultúrnych a umeleckých iniciatív a nezávislých profesionálov *KU.BA – Kultúrna Bratislava*, ktorí pôsobia v oblasti živej kultúry na území Bratislavy a majú záujem na kultúrnom rozvoji mesta. Jedným z ich cieľov bolo nadviazanie dialógu so miestnou samosprávou v otázkach vnímania a podpory nezávislej, nezriadovanej kultúry. Z tohto hľadiska bolo úspechom napríklad to, že Bratislavský samosprávny kraj reálne zaviedol grantový systém pre subjekty pôsobiace práve v oblasti nezriadovanej kultúry. Rovnako stáli členovia A4 v roku 2009 pri vzniku *Antény – siete pre nezávislú kultúru*, celoslovenskej siete, ktorá združuje aktérov v oblasti našej nezávislej kultúry a dnes je už relevantným a dôležitým subjektom danej kultúrnej oblasti na Slovensku.

Už je to viac než dvadsať rokov, čo skupina nadšencov chcela nájsť a vybudovať priestor, v ktorom by realizovali svoje smelé plány. Ľubo Burgr na margo bratislavského NKC A4 hovorí: „*Je to skôr otázka pre niekoho iného, či A4 napĺňa svoj cieľ, ktorý si dala. Na to, samozrejme, nemôžeme*

⁵ OZ Truc sphérique začínalo v Žiline so svojimi aktivitami na Mariánskom námestí a neskôr sa usídlilo na periféria mesta v priestoroch železničnej stanice, kde vybudovalo dnes známe NKC Stanica Žilina-Záriečie. Podobný príbeh prežívali v Košiciach členovia OZ Bona Fide, ktorí realizovali svoje prvé aktivity v rámci projektu IC Cultur Train mimo Košíc a až neskôr sa im podarilo usídlit' v priestoroch bývalej tabakovej továrne, kde založili NKC Tabačka Kulturfabrik.

Budova YMCA, v ktorej sídli A4 – priestor súčasnej kultúry
(foto: www.a4.sk)

Rekonštrukcia A4
(foto: archív A4 – priestor súčasnej kultúry)

Hlavná sála A4
(foto: www.a4.sk)

Workshop pre deti: Experimentálne hudobné nástroje
(foto: Charlotte Schroder)

odpovedať my. Za tie roky sme zažili všeličo. Ľudia nás kritizovali, ale keď nás likvidovali, tak sa za nás aj postavili. Zatiaľ sme stále ešte tu“ (Duchová – Krekovič, 2016, s. 125). Napriek tomu, že za celé to obdobie vznikli v Bratislave aj iné živé kultúrno-umelecké priestory, je dôležité a inšpiratívne, že *A4 – priestor pre súčasnú kultúru* zostáva stále nesmierne živým organizmom a vďaka svojej cielenej dramaturgii a osobitnej vyprofilovanej koncepcii má pevné miesto na mape našej nezávislej kultúry a umenia.

Literatúra

- DUCHOVÁ, Z. – KREKOVIČ, S. *BA!! Miesta živej kultúry (1989 – 2016)*. 1. vyd. Bratislava : Atrakt, 2016. 237 s. ISBN 978-80-9725-280-9.
- FUJAK, J. *Sondáž nezávislej hudobnej kultúry na Slovensku*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, Filozofická fakulta, 2021. 236 s. ISBN 978-80-558-1658-6.

Zoznam internetových zdrojov

- A4 – priestor pre súčasnú kultúru sa už sťahuje do budovy YMCA* [online] [2021-01-18]. Dostupné na internete: <https://bratislava.sme.sk/c/6555277/a4-priestor-pre-sucasnu-kulturu-sa-uz-stahuje-do-budovy-ymca.html>.
- A4* [online] [2021-01-18]. Dostupné na internete: <https://atrakt.art/a4/>.
- Asociácia A4 sa možno rozdelí, chce prežiť, ako sa dá* [online] [2021-01-18]. Dostupné na internete: <https://kultura.sme.sk/c/3817116/asociacia-a4-sa-mozno-rozdeli-chce-prezit-ako-sa-da.html/>.
- KRÁKOVÁ, D. Nultý priestor vyvolal rozpaky aj nadšenie* [online] [2021-01-17]. Dostupné na internete: <https://bratislava.sme.sk/c/1236939/nulty-priestor-vyvolal-rozpaky-aj-nadsenie.html>.

KREKOVIČ, S. *Prečo NEXT? Pár poznámok o tom, prečo už 20 rokov robíme festival* [online] [2021-01-21]. Dostupné na internete: <https://dennikn.sk/1662808/preco-next-par-poznamok-o-tom-preco-uz-20-rokov-robime-festival/?ref=in/>.

O nás [online] [2021-01-18]. Dostupné na internete: <http://www.a4.sk/o-nas/>.

TÓTHOVÁ, R. *Nu Dance Fest návratmi do minulosti osvetľuje prítomnosť* [online] [2021-01-21]. Dostupné na internete: <https://kultura.pravda.sk/divadlo/clanok/559712-nu-dance-fest-navratmi-do-minulosti-osvetluje-pritomnost/>.

Bratislava na päť dní ožije súčasným tancom [online] [2021-01-21]. Dostupné na internete: <https://bratislava.sme.sk/c/5145303/bratislava-na-pat-dni-ozije-sucasnym-tancom.html>.

Summary

The contribution presents an environmental study of the independent culture in the capital of Slovakia through the story of one of the first independent cultural centers in our country. The author deals with the origin and development of the independent cultural center A4 - zero space until its transformation into the current form known as A4 – the space of contemporary culture in the introduction. Emphasis is also placed on naming the problems that the so-called unestablished culture deals with in the past, but also today. The author reflects the most significant program lines of the researched independent cultural center in the second part.

Keywords: independent cultural centre, independent culture

Kontakt

Mgr. Art. Michal Kočíš

e-mail: kocismichal@yahoo.com

Tabačka Kulturfabrik. Od kultúry svojpomoci k nezávislému kultúrnemu centru

Michal KOČIŠ

Katedra kulturológie, Filozofická fakulta
Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre

Nezávislé kultúrne centrum (ďalej len NKC) **Tabačka Kulturfabrik** je považované za najväčšie NKC svojho druhu na Slovensku a spolu s ďalšími prvými NKC (Stanicou Žilina-Záriečie a A4 – priestorom súčasnej kultúry v Bratislave) je neustálym zdrojom inšpirácie pre mnohé nezávislé občianske komunity a združenia snažiace sa pretaviť svoje kultúrno-umelecké aktivity do niečoho stáleho a pevného – najrozličnejších nezávislých kultúrnych bodov, uzlov či centier, a to najmä v menších mestách *de facto* vo všetkých regiónoch Slovenska. V časoch, keď začínali vznikať prvé NKC¹, bola nezávislá kultúra pre bežného našinca skôr kultúrou neznámou. Ani zďaleka nebola stredobodom záujmu, málo sa o nej hovorilo či diskutovalo. Povedzme, že si žila vlastným životom niekde na periférii mesta. Za necelých dvadsať rokov od vzniku prvého NKC patrí oblasť nezávislej kultúry popri štátom zriaďovanej kultúre k dôležitým hráčom v našej kultúrno-spoločenskej sfére. Veľa sa o nej diskutuje, názory zástupcov NKC sú všeobecne rešpektované, v rámci dotačných schém majú vytvorené vlastné programy a podprogramy a aj bežná verejnosť oveľa častejšie nachádza cestu do ich priestorov, čo znamená, že už nie sú v centre

¹ NKC Stanica Žilina-Záriečie začala svoju činnosť v roku 2003 a o pár mesiacov neskôr otvoril v Bratislave svoje brány A4 – nultý priestor. Približne v rovnakom čase spúšťalo OZ BONA FIDE vo Vyšnom Opátskom, mestskej časti Košíc, projekt IC Cultur Train.

záujmu len úzkej komunity. V prípade Tabačky môžeme tvrdiť, že spolu s ďalšími živými priestormi Košíc tvorí kultúrny *genius loci* nášho druhého najväčšieho mesta. no cesta k súčasnej podobe centra nebola priamočiara a občianske združenie (ďalej len OZ) Bona Fide, ktoré ho prevádzkuje, si za svoju viac ako dvadsaťročnú históriu prešlo rôznymi fázami a pôsobiskami. Dôležité je, že stále zostalo verné ideí vytvárať pre ľudí miesta živej nezávislej kultúry.

IC Culture Train

Na začiatku 90. rokov, v dobe, ktorá nebola kultúre prajná, a obzvlášť tej nezávislej, vzniklo v Košiciach pod vedením kultúrneho aktivistu Petra Radkoffa OZ **Bona Fide**. Cieľom skupiny aktivistov združených okolo Radkoffa bolo nadviazať na ich už dovtedy realizované kultúrne aktivity. „*Odjakživa som mal v hlave alternatívne kultúrne centrum. Konkrétne vízia sa so mnou ťahá už niekedy od prelomu 80. a 90. Rokov,*“ hovorí Radkoff a ďalej spomína na jednu z prvých akcií organizovaných pod hlavičkou združenia: „*Z nejakej učňovky zo stredného Slovenska sme si požičali autobus a vybrali sme sa na cestu po Francúzsku. Mišo Kaščák, Mário Gešvantner, niektorí členovia Pudingu Pani Elvisovej a ďalších možno dvadsaťpäť ľudí*“ (Olšovský, F. Dobiehanie času v Tabačke [online] [2021-01-29]. Dostupné na internete: <https://www.tyzden.sk/kultura/17496/dobiehanie-casu-v-tabacke/>). Keďže sú nám známe reálie aj z iných krajských miest, môžeme povedať, že do tohto bodu je príbeh košickej nezávislej kultúry podobný príbehom ďalších väčších slovenských miest (Bratislava, Žilina, Nitra či Trenčín).

Po tzv. Nežnej revolúcii '89 sa dostávajú na povrch rozmanité kultúrno-umelecké prejavy občiansky aktívnych ľudí. Hovoríme o rôznych galériách, kluboch a ďalších miestach živej kultúry, ktoré často nachádzajú svoje

miesto v bytoch ich organizátorov či priaznivcov alebo sa usídľujú v nevyužívaných priestoroch a prebývajú tam do času, kým nie sú priestor nútení opustiť. Nie je ničím výnimočným, že tak ako niektoré miesta vznikali, rovnako aj zanikali. U niektorých komunitne organizovaných ľudí viedli vyššie opísané aktivity postupne k založeniu občianskych združení, vďaka ktorým mohli realizovať svoje plány pod oficiálnou hlavičkou, čo im rozširovalo možnosti a zjednodušilo proces získavania finančných prostriedkov v rôznych dotačných schémach. Dostávame sa do druhej polovice 90. rokov, keď sa už vo viacerých mestách snažia kultúrni aktivisti a organizátori sústredení v občianskych združeniach hľadať pre svoje aktivity stále priestory. Je to moment, keď doteraz podobné príbehy začínali v niektorých prípadoch naberať kontúry budúcich prvých NKC, ale neplatilo to pre všetkých. Registrujeme mestá, kde sa smelé a veľké plány o vlastnom priestore nezávislej kultúry nedarí úspešne realizovať.² Na východe krajiny pokračuje skupina okolo Radkoffa, už pod hlavičkou OZ Bona Fide, s ďalšími aktivitami, ktoré vyústili v roku 2005 do vzniku centra súčasných umení **IC Culture Train** (ďalej len ICCT).

Išlo o prvé NKC v Košiciach a svoje miesto si našlo na periférii mesta vo Vyšnom Opátskom (mestská časť Košíc), v bývalom kultúrnom stredisku. Cieľom bolo vytvoriť alternatívny priestor na tvorbu a prezentáciu súčasného umenia. V priestoroch ICCT našlo domov aj Divadlo Na peróne³, ktoré využívalo priestory spravované OZ Bona

² Takým príkladom môže byť Nitra, ktorá napriek viacerým pokusom a snahe nemá do dnešného dňa ako jediné krajské mesto NKC s celoročnou prevádzkou.

³ Divadlo Na peróne je nezávislým divadelným súborom, ktorý v Košiciach pôsobí a tvorí od roku 2005.

Fide až do roku 2018. V roku 2006 odštartovali jesennú sezónu prvým ročníkom mesačného festivalu súčasného umenia Mesačná jazda⁴. Z hľadiska dramaturgie bol festival koncipovaný do troch samostatných častí, ktoré mali predstaviť viaceré oblasti súčasného umenia. Pri tejto príležitosti Peter Radkoff, riaditeľ ICCT, o jeho programe a dramaturgii hovorí: „*Festival s názvom Mesačná jazda potrvá 30 dní, predstaví sa na ňom 12 hudobných hostí a zoskupení súčasnej hudobnej scény, tri divadelné súbory, tri literárno-dramatické skupiny, dva súbory súčasného tanca, dve kinoklubové projekcie, výtvarná performance, ako aj ďalšie podujatia odrážajúce pravidelnú mesačnú dramaturgiu IC culture train – centra súčasných umení*“ (Baran, M. Centrum súčasných umení IC-CULTURE TRAIN ponúka festival Mesačná jazda [online] [2021-01-30]. Dostupné na internete: <https://kosice.korzar.sme.sk/c/4481066/centrum-sucasnych-umeni-ic-culture-train-ponuka-festival-mesacna-jazda.html>). Diváci mohli v rámci programu vidieť literárnu performance Ravena alebo koncert 40-členného recesistického zboru Horkešakrt zo Srbska, súčasťou programu bolo vystúpenie Tanečného štúdia S. Organizátori pripravili tiež vernisáž prác študentov Katedry umení a intermédií TU v Košiciach. OZ Bona Fide prevádzkovalo ICCT do roku 2008, keď svoj záujem a energiu presunulo k blížiacim sa väčším výzvam.

⁴ Festival Mesačná jazda je dnes známy skôr pod názvom Festival Moonride a za viac ako desaťročnú históriu prešiel spolu s OZ Bona Fide všetkými priestormi, s ktorými bolo späté. V roku 2007 sa uskutočnil v Kasárňach Kulturpark, o dva roky neskôr vstúpil s členmi združenia do nezrekonštruovanej Tabačky Kulturfabrik a od roku 2018 pokračuje v priestoroch už zrekonštruovanej Tabačky.

Nové výzvy v projekte Európske hlavné mesto kultúry

V rokoch 2007 až 2008 sa Košice usilovali získať titul Európske hlavné mesto kultúry⁵ (ďalej len EHMK) 2013. V tom čase bol Peter Radkoff už ako známa a rešpektovaná osoba v oblasti nezávislej kultúry oslovený, aby viedol expertnú skupinu pre súčasné umenie a nezávislú kultúru. Bol predstavený ambicióznym projektom rekonštrukcie areálu bývalých vojenských kasární na Kukučínovej ulici. Revitalizáciou areálu malo vzniknúť nezávislé kultúrne centrum Kasárne Kulturpark, a preto Radkoff spolu so svojím tímom presunuli všetku energiu i aktivity z ICCT do Kasární. V rámci EHMK bolo cieľom okrem Kasární revitalizovať a transformovať dlhodobozatvorenú mestskú plaváreň na Halu umenia (Kusnhalle) a výmenníkové stanice tepla vo viacerých častiach mesta na komunitno-umelecké centrá. OZ Bona Fide však bolo nakoniec súčasťou tohto projektu len niekoľko mesiacov (jún – september 2008). Mesiac po získaní titulu dostalo združenie od mesta výpoveď z priestorov (po kauze zorganizovania koncertu kontroverznej skupiny Piča z hoven) a z NKC sa stalo kultúrne centrum vedené samosprávou. Po skončení roka 2013 sa organizácia Košice – Európske hlavné mesto kultúry 2013 rozčlenila na mestskú príspevkovú organizáciu

⁵ Európske hlavné mesto kultúry (EHMK) je titul, ktorý udeľuje Európska únia mestám členských štátov od roku 1985. O nositeľovi titulu rozhoduje Rada EÚ na základe odporúčania Európskej komisie. Od roku 2009 sú za Európske hlavné mesto kultúry zvolené každý rok dve mestá (jedno z pôvodných krajín EÚ a jedno z nových členských štátov).

⁶ Košice boli Európskym hlavným mestom kultúry v roku 2013. Výkonným riaditeľom neziskovej organizácie Košice 2013 a *de facto* aj celého – u nás dovedy bezprecedentného – veľkého kultúrneho projektu bol kultúrny manažér, organizátor a hudobný vydavateľ Ján Sudzina a umeleckým riaditeľom historik umenia a kurátor Vladimír Beskid.

K13, ktorá prevádzkuje okrem iných priestorov aj Kasárne Kulturpark, a na neziskovú organizáciu Košice 2013 (od roku 2015 CIKE – Creative Industry Košice), zameriavajúcu sa hlavne na podporu medzinárodnej spolupráce vo viacerých oblastiach. Ján Hološ, ktorý bol súčasťou projektu EHMK, na margo aktuálneho využitia areálu Kasární hovorí: „Zvonka to vyzerá tak, že Kasárne/Kulturpark sa využívajú najmä na prenájmy; a vedenie sa tomu nebráni. Napokon, je tam technika a zázemie na veľké medzinárodné projekty, konferencie, podujatia; nedávno k nám prišiel Art Film Fest a to bol výborný krok. Isteže sú tam aj akcie, ktoré nemajú vysoké umelecké ambície, a je fakt, že o programe neraz rozhodujú ľudia, ktorí naň nemajú až taký cit alebo vzdelanie. Lenže to všetko je výsledok situácie, v ktorej sme. Mohla by byť lepšia? Určite áno, ale toto je spôsob, ako sa s tým mesto vyrovnalo, ako to všetko požulo a na čo momentálne má. Ak chce niekto vyššie umelecké ambície, máme tu zázemie na alternatívne umenie – Tabačku či kino Úsmev, ale aj na vyššie umenie ako Štátne divadlo či Štátnu filharmóniu a množstvo ďalších menších inštitúcií, ktoré tieto ambície majú. A ľudia z oblasti kultúry si časom našli spôsob, ako spolupracovať raz s jednými, inokedy s druhými, podľa toho, aký priestor a servis práve potrebujú“ (Močková, J. Ako kultúra za posledných desať rokov zmenila Košice [online] [2021-01-26]. Dostupné na internete: <https://dennikn.sk/1210389/ako-kultura-za-poslednych-desat-rokov-zmenila-kosice/?ref=list>). Koniec koncov ani samotný Radkoff napriek svojej skúsenosti nehodnotí dosah EHMK negatívne. „Dopad Európskeho hlavného mesta kultúry bol pre naše mesto významný. Avšak to, aby sa všetky navrhnuté systémové riešenia aj realizovali a následne úspešne rozvíjali, si vyžaduje zásadnú zmenu prístupu samospráv ku kultúre, spoločné stanovovanie jasných dlhodobých cieľov jej rozvoja a v neposlednom rade motivovanú skupinu odborníkov a kreatívcov, ktorí

budú schopní dohodnutú stratégiu implementovať“ (Výročná správa 2018 [online] [2021-01-27]. Dostupné na internete: https://public.tabacka.sk/wp-content/uploads/2020/07/tbck_annual_report_2018_web.pdf).

V projekte EHMK to možno nevyšlo podľa týchto predstáv, ale myslíme si, že ďalší projekt OZ Bona Fide napĺňa podstatu jeho slov.

Tabačka Kulturfabrik a nový model spolupráce

Tabačka bola po ICCT a Kasárňach Kulturpark tretím kultúrno-spoločenským projektom v priebehu štyroch rokov, do ktorého vstúpilo OZ Bona Fide. Jej počiatky siahajú do roku 2009, keď Peter Radkoff spolu s ďalšími dobrovoľníkmi a spolupracovníkmi z OZ Bona Fide začali svojpomocne a na vlastné náklady kultivovať malú časť rozsiahlych priestorov bývalej tabakovej továrne na Gorkého ulici a pretvárať ich na alternatívny kultúrny priestor v bezprostrednej blízkosti centra mesta. Od výpovede z Kasární neubehol ani rok a z Tabačky sa začínal pomaly rodiť nový priestor nezávislej kultúry, z ktorého sa zakrátko stalo kultové miesto so špecifickou atmosférou, známe aj za hranicami Košíc. Možno aj vďaka nadšeniu a ochote venovať projektu čas, energiu a peniaze sa podarilo s vedením KSK uzavrieť novú dohodu. „*Stále to tu nie je skolaudované a zo stien na niektorých miestach trčia elektrické káble. Po niekoľkých rokoch v takýchto podmienkach a miestami vyhrotenej komunikácii s naším prenajímateľom – Košickým samosprávnym krajom – sa nám konečne podarilo dohodnúť na kompromisných podmienkach,*“ (Olšovský, F. Dobiehanie času v Tabačke [online] [2021-01-29]. Dostupné na internete: <https://www.tyzden.sk/kultura/17496/dobiehanie-casu-v-tabacke/>) povedal Radkoff na margo budúcej zmluvy, ktorá nemala z hľadiska spolupráce štátnych orgánov a štátom

nezriadovanej kultúry obdoba. Na ďalšom pokračovaní príbehu NKC, tzv. Starej Tabačky, má teda značný podiel Košický samosprávny kraj (ďalej len KSK), ktorý ako vlastník areálu bývalej tabakovej továrne na rohu Strojárskej a Gorkého ulice prijal významné rozhodnutie o dôležitej investícii⁷ do rekonštrukcie týchto historických priestorov.⁸ Vedenie KSK zdôvodňovalo investíciu motiváciou podpory a rozvoja kreatívnej ekonomiky, čo v praxi o. i. znamenalo podporu pre začínajúcich tvorcov formou vybudovania zdieľaných pracovných miest (tzv. kreatívneho inkubátora) s prepojením na lokálne firmy a start-upové projekty.⁹ Riaditeľ Tabačky Kulturfabrik Peter Radkoff vnímal zámer aj ako možnosť odlíšiť sa od ďalších slovenských NKC: „Práve podpora začínajúcich autorov, zdieľané pracovné miesta a prepojenie na úspešné lokálne firmy odlišujú Tabačku Kulturfabrik od bežného kultúrneho centra. Našou prioritou je posilnenie oblasti kreativity formou podmienok pre vznik nových spoluprác. Tabačka naplní vízie kreatívneho inkubátora a start-upovej podpory pre nové kultúrne iniciatívy, jednotlivcov a komunity“ (Košická Tabačka štartuje novú éru. Pozrite si virtuálnu prehliadku a promo video [online] [2021-01-20]. Dostupné na internete: <https://hudba.zoznam.sk/spravy/09-05-2015-kosicka-tabacka>

⁷ Do Tabačky Kulturfabrik plánoval postupne KSK investovať viac ako 500 tisíc eur.

⁸ V roku 2012 schválili poslanci Zastupiteľstva KSK dlhodobý nájom majetku KSK na účely zriadenia kultúrneho centra s kreatívnym hubom pre občianske združenie BONA FIDE. Nájomná zmluva bola uzavretá na obdobie desiatich rokov s účinnosťou od 1. augusta 2012 do 31. júla 2022. Zároveň sa OZ podpisom zmluvy zaviazalo po otvorení centra uhradiť náklady vo vlastnej réžii vo výške 150-tisíc eur a do troch rokov ďalších 150-tisíc eur.

⁹ Dodajme, že časť finančných prostriedkov na rekonštrukcie tabakovej továrne mohol KSK prideliť OZ Bona Fide vďaka realizácii EHMK v Košiciach.

-odstartuje-novu-eru-uz-o-tyzden-pozrite-si-virtualnu-prehliadku/). Stavebné práce na rozlohe 2500 m² (tzv. stará Tabačka fungovala na ploche 1000 m²) sa začali realizovať koncom roka 2014. Vďaka nemalej investícii KSK do rekonštrukcie budov, ktorá prebiehala s dôrazom na zachovanie historického rázu továrne, ako aj investíciám OZ Bona Fide do modernizácie a vybavenia priestorov budúceho centra získali historické industriálne budovy novú kvalitu a stali sa moderným kultúrnym priestorom 21. storočia. V rámci rekonštrukcie vznikla pre kultúrno-spoločenský život nová multifunkčná sála s kapacitou viac ako 600 miest na státie a sedenie, menšia sála s kapacitou 60 miest na sedenie a kinosála s kapacitou 77 miest. Okrem priestorov určených primárne na vyššie spomenuté účely vznikol priestor pre budúce bistro s kapacitou 130 miest na sedenie.

Keďže zámerom bolo vybudovať kultúrno-kreatívne centrum, v návrhu rekonštrukcie sa myslelo na kreatívnu zónu so šiestimi kancelárskymi priestormi, coworkingový hub, printové a nahrávacie štúdio, galériu a obchod s umeleckými potrebami. Kreatívnu zónu prevádzkuje taktiež OZ Bona Fide. Medzi združením a komunitou kreatívcov pozorujeme harmonickú synergiu. Kreatívci a mladí podnikatelia si od združenia prenajímajú priestory a centrum zas využíva niektoré ich služby pre svoj program. Ako sme už spomenuli, tento model fungovania robí z Tabačky jediné takto fungujúce NKC svojho druhu na Slovensku. Samozrejme, isté coworkingové alebo rezidenčné aktivity pozorujeme aj v iných mestách s NKC, no nie v takom rozsahu ako pri Tabačke. Výrazne väčšie priestory rozšírili tiež programové možnosti a Tabačka sa stala miestom na prezentáciu a produkciu rôznych druhov súčasného umenia. Od koncertov, divadelných predstavení cez súčasné umenie, nový cirkus, výstavy, multimediálne podujatia a inštalácie až

po vzdelávanie a množstvo ďalších aktivít. V súčasnosti organizuje Tabačka ročne viac ako 1000 podujatí. Ako nová otvorená zóna pre kultúru, kreativitu a spoluprácu spustila svoju činnosť 16. mája 2015 a z priestorov bývalej tabakovej továrne sa tak stalo najväčšie NKC na Slovensku. Už pri tomto krátkom výpočte musí byť jasné, že udržať chod tohto kultúrno-kreatívneho konceptu nie je v našich podmienkach jednoduché. Radkoff tvrdí, že v podobných európskych mestách sú analogické projekty financované z dotácií približne zo 60 %. V Tabačke už pri otvorení v roku 2015 počítali, že si budú musieť 75 % nákladov zabezpečiť z vlastnej hospodárskej činnosti, to znamená z predaja vstupeniek alebo tržieb z baru (Olšovský, F. Dobiehanie času v Tabačke [online] [2021-01-29]. Dostupné na internete: <https://www.tyzden.sk/kultura/17496/dobiehanie-casu-v-tabacke/>).

Tabačka sa neodlišuje od iných NKC len modelom fungovania, ale tiež prístupom k návštevníkom a potenciálnym divákovi. Už na začiatku bolo cieľom vybudovať priestor otvorený pre všetkých. *„Naším zámerom je budovať verejný priestor, ktorý je kultúrnym centrom pre všetkých. Miestom pre stretávanie ľudí, zdieľanie vedomostí, spoločnú tvorbu a realizáciu nápadov. S dôrazom na participáciu vytvárame trvácne a významné vzťahy medzi Tabačkou a jej komunitou, podporujúce zároveň zapájanie širšej verejnosti. Preto je v programe Tabačky množstvo aktivít iniciovaných práve komunitou, nielen vlastnými dramaturgmi,“* hovorí zakladateľ a riaditeľ Tabačky Kulturfabrik Peter Radkoff (O Tabačke [online] [2021-01-25]. Dostupné na internete: <https://www.tabacka.sk/o-tabacke/>). Vo všetkých svojich doterajších projektoch sa OZ Bona Fide snažilo v čo najväčšej miere uplatňovať vyššie opísané princípy. Pri bližšom skúmaní prostredia NKC ide o dôležité špecifikum, keď ľudia z daného centra vytvárajú

cielenou dramaturgiou a kreovaním priestoru jeho jedinečný charakter.¹⁰

Financovanie

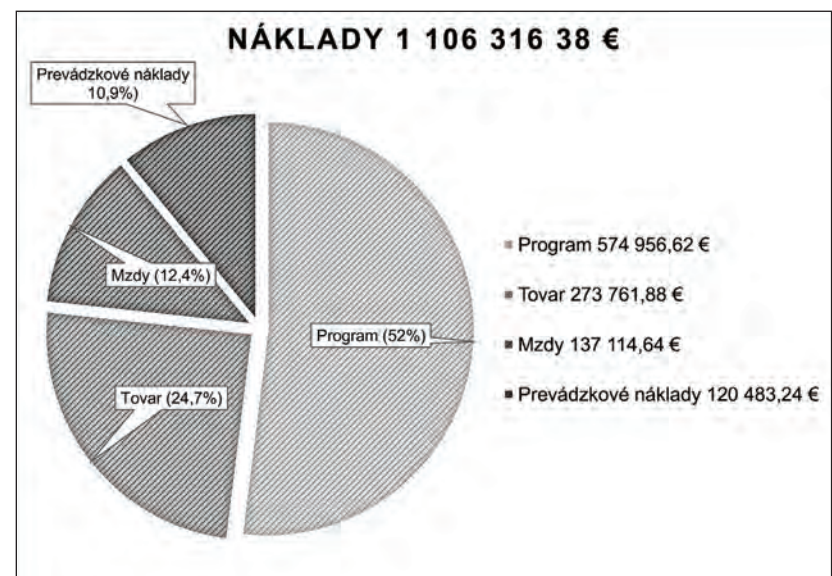
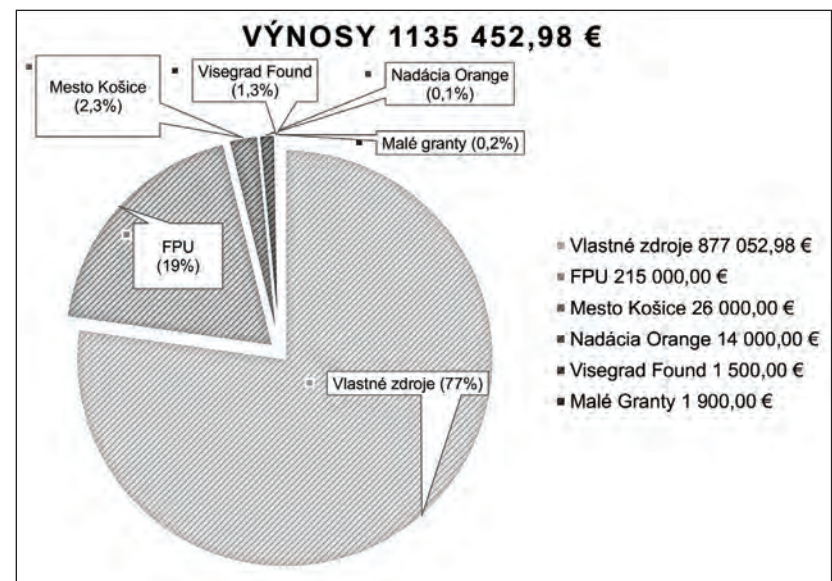
Pri pohľade na nižšie uvedenú štruktúru príjmov za rok 2018 je zrejmé, že centrum pracuje s ročným rozpočtom presahujúcim jeden milión eur. Financovanie prevádzky NKC Tabačka Kulturfabrik je riešené formou viaczdrojového financovania.¹¹ Tento model uplatňujú *de facto* všetky slovenské NKC, ale aj menšie nezávislé kultúrne body a uzly. Na základe rozhodnutia vedenia Tabačky je väčšina finančných prostriedkov investovaná do realizácie programu a do rozširovania tímu zabezpečujúceho jeho realizáciu. Členovia OZ Bona Fide už pri založení centra predpokladali, že budú dostávať

¹⁰ Spomeňme v tejto súvislosti princípy iného NKC, konkrétne A4 – priestoru súčasnej kultúry, ktoré vyvíja aktivity v oblasti nezávislej kultúry podobne dlho ako Tabačka. Viac o dramaturgii A4 hovorí Ľubomír Burgr, jeden zo spoluzakladateľov a aktuálne aj umelecký riaditeľ tohto priestoru súčasnej kultúry: *„Ja by som možno nesmelo chcel zdôrazniť, že náš koncept kultúrneho centra bol a stále aj dnes je ešte v niečom odlišný, unikátny. Už pri vzniku A4 sme si povedali, že nebudeme suplovať sociálne a voľnočasové aktivity, ale že chceme vytvoriť priestor dramaturgicky progresívny. Neísť primárne po návštevnosti, ale vzdelávať a ukazovať nové trendy, byť mienkotvorným bodom, ktorý chce byť o krok vpredu. Čo zákonite obnáša sprievodný jav, ktorý niektorí pomenúvajú ‚elitárstvom‘. Je to nálepka, ktorá nás sprevádza od vzniku a z času na čas sa opäť objavuje“* (Duchová – Krekovič, 2016). Z uvedeného usudzujeme, že A4 sa zaujíma prioritne o diváka, ktorý sleduje a cielene vyhľadáva nové trendy v oblasti súčasného umenia. Tabačka má zase záujem byť aj miestom stretnutí tých, ktorí neprichádzajú do jej priestorov vyslovene z dôvodu umeleckého zážitku.

¹¹ Pri analýze financovania sa opierame o výročnú správu NKC Tabačka Kulturfabrik.

podporu z viacerých zdrojov – od samosprávy, vyššieho územného celku a štátu. V roku 2018 bol pomer nasledujúci: 77 % z vlastnej hospodárskej činnosti a 23 % z dotačnej podpory. Ako môžeme vidieť, v prípade Tabačky ide oproti spomínanej 60-percentnej dotácii z vonkajších zdrojov v iných krajinách o značný nepomer. Rok 2018 zároveň potvrdil, že priestor, ktorý ako centrum využívajú, má vysoké finančné nároky. Vo výročnej správe konštatujú, že v úvode spustenia prevádzky centra spoločne s KSK nesprávne určili predpokladanú výšku výdavkov. V kontraste k tejto situácii sú vyjadrenia z roku 2013, keď tvrdili, že po transformácii pôjde o dlhodobu udržateľný model neštátneho, samostatne hospodáriaceho kultúrneho centra (Kizek, M. Tabačka dostala od kraja ďalšie priestory [online] [2020-01-30]. Dostupné na internete: <https://kosice.korzar.sme.sk/c/6878427/ta-backa-dostala-od-kraja-dalsie-priestory.html>). Na základe doterajších skúseností je zrejmé, že typ budovy s obsahom a štruktúrou podujatí (kultúrna inštitúcia) primárne sa venujúcou súčasnému umeniu, a to s rozlohou viac ako 2500 m² a viac ako tisíckou podujatí ročne, má aj vysoké nároky na spotrebu energie. Možná udržateľnosť je tiež ovplyvnená z pohľadu NKC vysokým nájomným, ktoré nie je pre neziskové aktivity z dlhodobého hľadiska udržateľné.

NKC Tabačka Kulturfabrik vníma súčasný stav ako výzvu intenzívnejšie komunikovať s predstaviteľmi samosprávy a VÚC a neustále budovať dobré meno Tabačky Kulturfabrik s cieľom presvedčiť zástupcov samosprávy, VÚC a dôležitých lokálnych subjektov o zmysluplnosti podpory nezávislej kultúry.

Záver

Príbeh OZ Bona Fide v Košiciach je príbehom zanietých a občiansky aktívnych ľudí, ktorí sa od počiatku svojpomocne vybudovaného NKC svojou neúnavnosťou prepracovali k vytvoreniu najväčšieho slovenského NKC známeho aj mimo našej krajiny. V prípade NKC Tabačka Kulturfabrik hovoríme *de facto* o inštitucionalizovanom, štátom nezriadenom kultúrnom centre pracujúcom ročne s viac ako miliónovým rozpočtom, preto hlavnou otázkou, tak ako aj pri iných NKC, zostáva udržateľnosť centra v tomto modeli fungovania. V prípade Tabačky dodajme, že v roku 2012 uzavrela s KSK zmluvu o prenájme na obdobie desiatich rokov, ktorej platnosť vyprší 31. júla 2022. Zároveň po dlho očakávanej výzve Ministerstva kultúry SR na centralizovanú podporu kreatívneho priemyslu¹² získal minulý rok KSK necelých 18 miliónov eur určených na vybudovanie kreatívneho centra¹³. Kraj chce vďaka získaným finančným prostriedkom pokračovať v rekonštrukcii areálu bývalej

¹² V rámci tejto výzvy boli podporené ďalšie štyri mestá – Trenčín, Nitra, Banská Bystrica Trnava –, v ktorých by mali vzniknúť nové kreatívne centrá. Trenčín plánuje zrekonštruovať budovu bývalého kina Hviezda s cieľom vytvoriť v nej multifunkčné kreatívne centrum. V Banskej Bystrici chce regionálne televízne štúdio RTVS vybudovať v spolupráci so Strednou priemyselnou školou J. Murgaša kreatívne centrum slúžiace najmä pre potreby študentov a nádejné talenty. Mesto Trnava chce za finančné prostriedky zrekonštruovať budovu na Hlavnej ulici, kde by mali k súčasnému Artklubu pribudnúť nové kancelárie, ateliéry a dielne s technologickým zázemím. V Nitre by malo vzniknúť kreatívne centrum v priestoroch bývalého kina Palace a v kasárňach na Zobore.

¹³ Projekt KCKK je zameraný na vytvorenie moderných ateliérov, kreatívnych štúdií, FabLabov, dielní, HUB-u, coworkingov, ako aj špecializovaných priestorov NU TECH labov zameraných na nové technológie určené na mobilizáciu kreatívneho potenciálu v regióne.

Budova Tabačky
(foto: archív Tabačka Kulturfabrik)

Rekonštrukcia Tabačky
(foto: archív Tabačka Kulturfabrik)

Art Garden Opening
(foto: Tibor Czító)

Music Lab
(foto: Tibor Czító)

tabakovej továrne. Malo by ísť o priestory priamo susediace s Tabačkou, pričom projekt počíta so zmenou historického areálu na moderné kreatívne centrum, z ktorého by mohla v budúcnosti po vzore európskych metropol vzniknúť nová mestská kreatívna štvrť. Preto sa Tabačka spolu s ďalšími organizáciami dlhodobo zaoberala touto víziou a bola ako skúsená organizácia prizvaná do tímu, aby spolupracovala na príprave projektu. V neposlednom rade uvedme aj finančnú kondíciu a z nej vyplývajúci nedávny spor s vedením KSK. Tieto okolnosti nás vedú k úvahám o budúcnosti Tabačky a v širšom kontexte aj o udržateľnosti veľkých NKC.

Literatúra

DUCHOVÁ, Z. – KREKOVIČ, S. *BA!! Miesta živej kultúry (1989 – 2016)*. 1. vyd. Bratislava : Atrakt, 2016. 237 s.. ISBN 978-80-9725-280-9.

Zoznam internetových zdrojov

BARAN, M. *Centrum súčasných umení IC – CULTURE TRAIN ponúka festival Mesačná jazda* [online] [2021-01-30]. Dostupné na internete: <https://kosice.korzar.sme.sk/c/4481066/centrum-sucasnych-umeni-ic-culture-train-ponuka-festival-mesacna-jazda.html>.

KIZEK, M. *Tabačka dostala od kraja ďalšie priestory* [online] [2020-01-30]. Dostupné na internete: <https://kosice.korzar.sme.sk/c/6878427/tabacka-dostala-od-kraja-dalsie-priestory.html>.

Košická Tabačka štartuje novú éru. Pozrite si virtuálnu prehliadku a promo video [online] [2021-01-20]. Dostupné na internete: <https://hudba.zoznam.sk/spravy/09-05-2015-kosicka-tabacka-od-startuje-novu-eru-uz-o-tyzden-pozrite-si-virtualnu-prehliadku/>.

MOČKOVÁ, J. *Ako kultúra za posledných desať rokov zmenila Košice* [online] [2021-01-26]. Dostupné na internete: <https://dennikn.sk/1210389/ako-kultura-za-poslednych-desat-rokov-zmenila-kosice/?ref=list>.

- OLŠOVSKÝ, F. *Dobiehanie času v Tabačke* [online] [2021-01-29]. Dostupné na internete: <https://www.tyzden.sk/kultura/17496/dobiehanie-casu-v-tabacke/>.
- O Tabačke* [online] [2021-01-25]. Dostupné na internete: <https://www.tabacka.sk/o-tabacke/>.
- Výročná správa 2018* [online] [2021-01-27]. Dostupné na internete: https://public.tabacka.sk/wp-content/uploads/2020/07/tbck_annual_report_2018_web.pdf.

Summary

The contribution presents an environmental study of the independent culture in the city of Košice through the story of the civic association Bona Fide, whose many years of activities led to the creation of the largest independent cultural centre of its kind in Slovakia – Tabačka Kulturfabrik. In the introduction, there is a short author's excursion into the history of the association in order to present its key projects. The second part deals with the reflection of the centre itself with emphasis on the model of functioning, which distinguishes it from other independent cultural centres.

Keywords: independent cultural centre, independent culture

Kontakt

Mgr. Art. Michal Kočíš

e-mail: kocismichal@yahoo.com

Záhrada – Centrum nezávislej kultúry. Nezávislá kultúra uprostred mesta

Michal KOČIŠ

Katedra kulturológie, Filozofická fakulta

Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre

V Banskej Bystrici uprostred historického centra mesta vyrástol v priebehu jednej dekády „ostrov pozitívnej deviácie“ (ako často hovoria samotní ľudia stojaci za týmto pozoruhodným činom), ktorý nielen miestni obyvatelia poznajú pod menom **Záhrada – Centrum nezávislej kultúry** (ďalej len Záhrada – CNK). Centrum nie je zaujímavé len svojou polohou, ale aj húževnatosťou miestnej komunity, ktorá dokázala z tohto miesta vytvoriť za pomerne krátky čas progresívne nezávislé kultúrne centrum (ďalej len NKC) a rozšíriť sieť nezávislej kultúry o ďalší dôležitý živý priestor. V kontexte siete nezávislej kultúry registrujeme pred vznikom Záhrady – CNK na Slovensku aktivity vo viacerých krajských mestách, ale vyslovene o NKC môžeme hovoriť približne do roku 2010 len v prípade Bratislavy, Žiliny a Košíc – išlo o regionálne vyvážené rozdelenie, ktoré bolo vznikom Záhrady – CNK doplnené o bod v strede Slovenska. Podobne ako v iných mestách, aj v Banskej Bystrici je začiatok cesty tohto centra lemovaný rôznorodými občianskymi aktivitami postupne vedúcimi až k revitalizácii a kultivácii priestoru, ktorý sa ukrýval pred zrakom okoloidúcich za múrmi historických meštianskych domov obklopujúcich Námestie SNP.

Na začiatku bolo Divadlo Ivana Palúcha

Prvotným impulzom na vznik Záhrady – CNK bol priestor Divadla Ivana Palúcha, kde sa stretla skupina kultúrnych organizátorov a nadšencov zapálená za spoločnú myšlienku

vlastného NKC. Divadlo nesúce meno herca Ivana Palúcha nadväzovalo na predchádzajúce aktivity známych person banskobystrickej kultúry – divadelnej režisérky a aktivistky Viery Dubačovej, dramaturgov Jána Faklu a Maroša Krajčoviča, výtvarníka Dušana Krnáča a ďalších ľudí z neziskovej organizácie Re-Culture a Komunitnej nadácie Zdravé mesto. Sídlilo na Námestí SNP v budove bývalej palacinkárne v Arcade pasáži. V tomto priestore fungovalo od februára do novembra 2010 a za tento krátky čas ponúklo divákovi podnetné divadelné, hudobné a tanečné predstavenia. Zaujímavé je tiež to, že za svoju krátku existenciu hostilo niekoľko festivalov – Barbakan, Akcent, Intermedia. bb či Vlna naživo. Keď sa v roku 2010 v jednom rozhovore pýtali samotného Ivana Palúcha na okolnosti vzniku divadla, odpovedal: „*Keď sme pred časom robili pod taktovkou Vierky Dubačovej inscenáciu Precitnutie v garderóbe, ktorá je akýmsi benefíciom mojej tvorby, Fedor Gál a s ním azda aj ďalší ľudia boli nadšení. Vtedy prišla od skupinky kultúrnych nadšencov myšlienka zriadiť divadlo, kde by sa stretávali mladí herci, výtvarníci a hudobníci. Bol som tým nadšený, a keď mi navrhli, že by mohlo niesť moje meno, iba som povedal – Bože, toto by ma ani vo sne nenapadlo. Dnes sú v ňom denné hodnotné umelecké produkcie a získava si meno aj v rámci Slovenska...*“ (Fajčíková, K. Divadlo Ivana Palúcha čaká možno sťahovanie [online] [2021-02-02]. Dostupné na internete: <https://mybystrica.sme.sk/c/5431876/divadlo-ivana-palucha-caka-mozno-stahovanie.html>). V októbri toho istého roku muselo divadlo tento priestor opustiť a dočasne sa usídlilo v priestoroch Diecézneho centra Jána Pavla II. na Kapitulskej ulici, kde uviedlo napríklad predstavenie autorského tímu Viera Dubačová – Jaro Viňarský: *Helver a tí ostatní*. Krátko nato našli vo dvore Beniczkeho pasáže záhradu a chátrajúcu budovu, kde v novembri roku 2010 uviedli

prvý koncert českej skupiny DVA (Záhrada [online] [2021-02-02]. Dostupné na internete: <https://www.zahradacnk.sk/zahrada>). Dodajme však, že Záhrada – CNK nie je len výsledkom snahy a práce ľudí z Divadla Ivana Palúcha, ale i ďalších nezávislých kultúrnych aktivistov, tvorcov a študentov.

Ostrov nezávislej kultúry uprostred mesta

Ak zoberieme do úvahy, na akých miestach prebývali vo svojich začiatkoch nezávislé kultúrne iniciatívy v iných mestách, musíme zdôrazniť, že skupine kultúrnych nadšencov sa podarila obdivuhodná vec – získať síce chátrajúci a neobývateľný priestor, ale zato priamo v srdci mesta, čo pre nezávislú kultúru nie je v našich reáliách niečo bežné. Z Námestia SNP stačilo prejsť pasážou Beniczkeho domu a ocitli ste sa uprostred nádhernej záhrady, ktorej súčasťou bola veľká budova – budúci domov nového kultúrneho centra. Poloha Záhrady – NKC je od začiatku výrazným špecifikom a dodnes láka širokú škálu obyvateľov a návštevníkov. Jedni ju vyhľadávajú z dôvodu atmosféry Záhrady – akejsi oázy pokoja v centre mesta –, iní pre polohu a dostupnosť miesta na rôzne stretnutia, ďalší smerujú do jej priestorov za pestrým kultúrnym programom. Môžeme povedať, že je to priestor, kde sa môžu rôzne skupiny obyvateľstva a komunity voľne stretávať a vzájomne obohacovať. Túto atmosféru nezávislých kultúrnych bodov, uzlov či centier výborne vystihol Martin Krištof, dramaturg NKC Stanica Žilina-Záriečie: „*Program kultúrneho centra je nepretržitý tok, festival, happening tvorený množstvom akcií, informácií, projektov, ľudí. Ako v súčasnom umení, tak v skladbe súčasných kultúrnych centier prestávajú existovať hranice nielen medzi jednotlivými umeleckými druhmi, ale aj medzi eventom, prestávkou, programom, medializáciou, informáciou o akcii. Program nezávislých priestorov totiž netvorí len akcie – divadlo, koncert,*

výstava –, ale aj jeho bar, webová stránka, stretnutia, detské dielne, happeningy“ (Krištof, 2013, s. 92).

Skôr, než začala Záhrada – CNK fungovať ako kultúrny priestor, bolo potrebné zrealizovať nevyhnutné rekonštrukčné práce. Architekt Martin Jančok vo svojej architektonickej štúdii uvádza: „*Východiskom dispozičnej schémy bol stanovený program: viacúčelová sála s jej príslušenstvom, divadelná kaviareň, kancelária a zázemie. Cieľom návrhu je sprostredkovať čo najväčšiu tvorivú voľnosť a využiteľnosť priestorov... Návrh definuje priestorový rámec pre kultúrne centrum a dáva mu identitu. Súčasne ponecháva dostatok miesta pre postupný rast, improvizáciu, zmenu a D. I. Y. prístup – vlastnosti charakteristické pre nezávislú kultúru*“ (Jančok, 2010). Po rekonštrukčných prácach začala Záhrada – CNK v roku 2011 oficiálne svoju činnosť a pomaly formovala svoju budúcu charakteristickú podobu, ku ktorej už od začiatku neodmysliteľne patrili jej tváre – Milana Slama, Milan Zvada, Kristína Chmelíková, Dušan Krnáč a ďalší. Teatrológ Miroslav Ballay v tejto súvislosti poznamenáva: „*Možno konštatovať, že aj tento kultúrny priestor si cieľavedome vypestoval, inú poetiku. Preto silné pozitívum tohto hniezda nezávislej kultúry predstavovali projekty na báze medzinárodnej spolupráce*“ (Ballay, 2017, s. 292). Z množstva realizovaných projektov môžeme spomenúť Týka sa nás to/Mládež v akcii, RE-Connecting Europe/Európa pre občanov, FREIRAUM/Goetheho inštitút Bratislava, Terre Promosse – METROPOLIS/Kreatívna Európa a i. (Záhrada [online] [2021-02-02]. Dostupné na internete: <https://www.zahradacnk.sk/zahrada>). Ide o pomerne rôznorodé projekty, pričom v mnohých prípadoch boli realizované na medzinárodnej úrovni.

Vráťme sa ale ešte na začiatok – o prvých rokoch centra hovorí jeho dramaturg, projektový manažér a v súčasnosti riaditeľ Milan Zvada ako o „punkovom“ a „živelnom“ období,

ktoré bolo dôležité pre vytvorenie tímu ľudí nadchnutých víziou budovania priestoru nezávislej kultúry.¹ Ďalšou fázou bolo podľa jeho slov obdobie realizácie osemnásťmesačného projektu *ZAhrada*.² Vďaka nemu sa podarilo zatepliť budovu, revitalizovať okolie a spustiť celoročnú prevádzku, čím začala Záhrada – CNK napredovať; od roku 2014 organizuje takmer 200 podujatí ročne s bohatou žánrovou pestrosťou (Zvada, 2020, s. 283). Už vyššie spomenuté projekty svedčia o výraznom občianskom aktivizme, čo prirodzene viedlo k výraznejšej profilácii, ktorou sa Záhrada – CNK odlišuje od iných kultúrnych centier – okrem spomínanej geografickej polohy je pre ňu charakteristická práve jej občiansko-komunitná zaangažovanosť. Na margo profilácie centra Zvada konštatuje: „*Záhrada je priestorom pre tvorbu v akomkoľvek smere, hoci približne dve tretiny patria práve umeleckej tvorbe. Okrem pravidelných hostovačiek divadiel, tanečných zoskupení, hudobníkov či výtvarníkov sú to práve rezidenčné pobyty umelcov, ktoré výraznou mierou prispievajú k rozvoju miestneho života a dotvárajú kolorit záhradných aktivít*“ (Zvada, 2020, s. 289). Dodajme, že v rokoch 2010 – 2019 bolo v Záhrade – CNK realizovaných viac ako 40 umeleckých koprodukcí formou krátkodobých a dlhodobých rezidencií, ktorých súčasťou bola vlastná tvorba a iné aktivity. Z veľkého množstva uvedme aspoň niektoré: Jaro Viňarský a ProRodopi Art Centre: *Ball* (SK & BG), Maroš Rovňák: *Asile de Nuit*, Matthew Rogers: *Fluid body* (USA), Tomáš Danielis:

¹ K súčasnému personálnemu stavu Záhrady Zvada dodáva: „*V súčasnosti je do prevádzky Záhrady priamo i nepriamo zapojených približne dvadsať ľudí vrátane dobrovoľníkov, členov dramaturgicko-produkčného a technického tímu, ako aj pracovníkov z prevádzky kaviarne*“ (Zvada, 2020, s. 290).

² Projekt *ZAhrada* bol podporený z tzv. nórskeho fondu v programe Aktívne občianstvo a sociálna inklúzia.

Mainly Love, Divadlo z Pasáže: *Daj mi šancu* (SK & USA), Marek Menšík: *TWO OR TEN* (CZ), Lukáš Homola: *Solus* a i. (Záhrada [online] [2021-02-02]. Dostupné na internete: <https://www.zahradacnk.sk/zahrada>).³

Priesečník banskobystrickej nezávislej kultúry

V okolí priestorov Záhrady CNK sa zbiehajú aktivity viacerých subjektov – kníhkupectva Artforum, Divadla z Pasáže, Literárnej bašty – a spoločne tak vytvárajú živý organizmus nezávislej kultúry uprostred mesta. Užšia spolupráca s obnoveným kultovým **kníhkupectvom Artforum**⁴, ktoré znovuotvorilo svoje brány v roku 2015 na Dolnej ulici, sa začala o dva roky neskôr v čase, keď bolo nútené hľadať nové priestory. Vďaka už existujúcej spolupráci so Záhradou – CNK našlo tento priestor na Hornej Striebornej ulici v dome, ktorého zadná časť susedila s budovou tohto NKC. Po rekonštrukčných prácach bol tento priestor rozdelený na dve časti, v prednej časti so vstupom z Hornej Striebornej ulice sa usídlilo Artforum a v jeho zadnej časti vznikla nová sála Záhrady – CNK, tzv. S2, do ktorej bol vytvorený ďalší samostatný vstup od priestorov kultúrneho centra. Sála je využívaná tak kníhkupectvom, ako aj Záhradou – CNK. Jedným z dôvodov vytvorenia ďalšej sály boli rozširujúce sa programové línie NKC a taktiež zvyšujúci sa dopyt subjektov zvonka po prenájme sály na kultúrno-spoločenské podujatia. V sále S2 sa konajú filmové projekcie, literárne podujatia, diskusie a rôzne workshopy, vzdelávacie podujatia a iné menšie kul-

³ Najvýraznejšie programové línie Záhrady podrobnejšie skúma a analyzuje Miroslav Ballay vo svojom texte *Dramaturgické línie nezávislých kultúrnych centier. Stanica Žilina-Záriečie a Záhrada – Centrum nezávislej kultúry* (Ballay, 2017, s. 258 – 304).

⁴ Kníhkupectvo Artforum obnovila v Banskej Bystrici skupina miestnych kultúrnych aktivistov a dobrovoľníkov.

túrno-spoločenské podujatia. So Záhradou – CNK je veľmi úzko prepojené **Divadlo z Pasáže**⁵, ktoré sídli neďaleko na Lazovnej ulici. Jeho členovia sú so Záhradou CNK prepojení od jej počiatkov a do dnešného dňa je ich domovským divadelným stánkom. V súvislosti s divadlom hovorí Milan Zvada o dôležitej a špecifickej vlastnosti Záhrady, ktorú je možné chápať aj v širších kontextoch NKC: „*V partnerskej spolupráci na projekte s komunitným Divadlom z Pasáže a Centrom dobrovoľníctva v Banskej Bystrici si Záhrada prešla priamo učebnicovým príkladom toho, ako sa z neformálnej iniciatívy pár ľudí môže stať inštitúcia fungujúca na profesionálnej báze, ktorá zamestnáva ďalších ľudí, prináša do centra mesta nový pulzujúci život a plní osobitú spoločenskú funkciu*“ (Zvada, 2020, s. 283). S budovou divadla susedí stavba historickej bašty, ktorá bola v minulosti súčasťou mestského opevnenia, v jej priestoroch má oficiálne sídlo projekt **Literárna bašta**⁶, ktorý sa momentálne profiluje najmä ako knižné vydavateľstvo, no okrem vydavateľskej činnosti sa venuje i organizovaniu literárnych podujatí. Keďže priestory bašty do dnešného dňa neprešli plánovanou rekonštrukciou, nie je možné využívať ich celoročne, a preto časť svojho programu realizuje Literárna bašta práve v priestoroch Záhrady – CNK.

Vyššie spomenuté projekty a subjekty sme uvádzali s dôrazom na ich intenzívnu a živú spoluprácu s NKC. Okrem týchto aktivít a kooperácií registrujeme aj mnohé ďalšie iniciatívy, ktoré sú určitým spôsobom zapojené do života tohto kultúrneho centra a dotvárajú už aj takto dostatočne

⁵ Divadlo z Pasáže je profesionálne komunitné divadlo, v Banskej Bystrici pôsobí od roku 1995 a vzniklo z iniciatívy divadelnej režisérky a aktivistky Viery Dubačovej.

⁶ Literárna bašta vznikala ako projekt rezidenčného literárneho domu.

plastický obraz Záhrady ako dôležitej platformy nezávislej kultúry zjednocujúcej mnohé banskobystričské aktivity.

Od prvých úvah o vlastnom priestore nezávislej kultúry v Banskej Bystrici prešlo viac ako desať rokov, za ten čas sa podarilo miestnym kultúrnym nadšencom svojpomocne zrekonštruovať dovtedy nevyužívané zdevastované priestory a vybudovať NKC so špecifickou podobou, z ktorého sa stalo etablované, ekonomicky udržateľné kultúrne centrum. Milan Zvada, riaditeľ a dramaturg Záhrady – CNK, uvádza: „Záhrada je v súčasnosti miestom stretávania sa rôznych ľudí a komunit, ako aj miestom pre tvorivosť, osobnostný rozvoj, spoločenský dialóg a občianske aktivity“ (Zvada, 2020, s. 289). A to je, zdá sa, v jej príbehu najdôležitejšie. Tím Záhrady nevytvoril len nesmierne zaujímavý kultúrny priestor, ale hlavne miesto na jedinečné, vzájomne obohacujúce stretávanie sa rôznych ľudí.

Literatúra

- BALLAY, M. *Dramaturgické línie nezávislých kultúrnych centier. Stanica Žilina-Záriečie a Záhrada – Centrum nezávislej kultúry*. In KNOPOVÁ, E. (ed.) *Súčasná slovenské divadlo v dobe spoločenských premien. Pohľady na slovenské divadlo*. 1. vyd. Bratislava : Veda, 2017. s. 258 - 299. ISBN 978-80-22-41-620-7.
- JANČOK, M. *Architektonická štúdia Záhrady*. 2010.
- KRIŠTOF, M. *Dramaturg ako kurátor a sociálny pracovník alebo dramaturg v nezávislom kultúrnom priestore*. In Kol. autorov. *Nová dramaturgia, nový dramaturg*. Bratislava : Divadelný ústav, 2013, s. 93 – 96. ISBN 978-80-89369-64-5.
- ZVADA, M. *Kultúrne centrum Záhrada a jeho dramaturgia ako reakcia na umelecký dopyt, spoločenské premeny a potrebu komunitného rozvoja v meste (2010 – 2019)*. In FUJAK, J. (ed.) *Charakter a vývoj nezávislej kultúry a umenia na Slovensku po roku 1989*.

Rekonštrukcia Záhrady – CNK
(foto: archív Záhrada – CNK)

Letná atmosféra v Záhrade – CNK
(foto: Katarína Baranyai)

Divadlo z Pasáže: *Daj mi šancu / Take A Chance On Me*
(na fotke Peter Hudec), (foto: Hamza Makhchoune)

Záhradná kaviareň
(foto: archív Záhrada – CNK)

1. vyd. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 2020. s. 279 – 295. ISBN 978-80-558-1565-7.

Zoznam internetových zdrojov

FAJČÍKOVÁ, K. *Divadlo Ivana Palúcha čaká možno sťahovanie* [online] [2021-02-02]. Dostupné na internete: <https://my-bystrica.sme.sk/c/5431876/divadlo-ivana-palucha-caka-mozno-stahovanie.html>.

Záhrada [online] [2021-02-02]. Dostupné na internete: <https://www.zahradacnk.sk/zahrada>.

Summary

The contribution presents an environmental study of the independent culture in the city of Banská Bystrica and the resulting activities that led to the establishment of an independent cultural centre Záhrada – Centre for Independent Culture. In the introduction, there is a short author's excursion into the history and circumstances that forewent the creation of the centre itself. The second part deals with the reflection of the center with emphasis on its civic-community character, as well as other independent cultural initiatives that focus their activities in the Záhrada – Centre for independent Culture.

Keywords: independent cultural centre, independent culture, Záhrada – CNK

Kontakt

Mgr. Art. Michal Kočíš

e-mail: kocismichal@yahoo.com

Stredobody nezávislej kultúry a umenia v Nitre

Július FUJAK

Katedra kulturológie, Filozofická fakulta
Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre

Takmer v každej lokalite na Slovensku nájdeme nezištné re-vitalizačné, spontánne sa rozvíjajúce kultúrno-socializačné komunitné aktivity, ktoré neraz vyúsťujú do vzniku nezávislých kultúrnych bodov, uzlov, prostredí, ba i autonómnych centier. Vyznačujú sa kreovaním vlastných, autonómnych, alternatívnych spôsobov životného štýlu a vytváraním podmienok na rozvoj autentickej, hoci minoritnej, no vnútorne nezávislej kultúry. Ide o obzvlášť cenné iniciatívy, pretože v časoch narastajúcej celospoločenskej krízy vytvárali a naďalej vytvárajú dôležitú protiváhu rozpínania sa neoliberálne-trhového „developerstva“, masmediálnej simulakrovej manipulácie, politického extrémizmu a nastupujúceho autokratizmu. Nasledujúci text predstavuje sondáž týchto aktivít a iniciatív v geopriestore mesta Nitry.

Nitra v porovnaní s inými slovenskými župnými mestami ako Bratislava, Žilina, Košice, Trenčín, Banská Bystrica paradoxne dodnes nemá svojbytné inštitucionálne nezávislé kultúrne centrum (NKC) s celoročnou prevádzkou, ktoré by navyše pôsobilo kontinuálne v samostatnom sídle, ako je to v spomenutých mestách (NKC Stanica Žilina-Záriečie na žilinskej periférnej železničnej stanici a jej príľahlom okolí, Kulturpark v košických kasárňach, NKC Tabačka v tamojšej niekdajšej tabakovej fabrike alebo NKC Záhrada – Centrum nezávislej kultúry v centre banskobystrickej metropoly v Beniczkého pasáži), čo nás s ohľadom na miestne podmienky a kultúrny potenciál

môže prekvapiť.¹ Absencia celoročne fungujúceho NKC však neznamená to, že by tu od 90. rokov 20. storočia neboli snahy o vytvorenie stálych ohnísk nezávislej kultúry a umenia – spomeňme napríklad veľkorysý, bohužiaľ, napokon nerealizovaný projekt multifunkčného kultúrno-umeleckého domu Umeleckej besedy na Kupeckej ulici, v ktorom síce dlhé obdobie sídlilo malé nezávislé kníhkupectvo *Pod vříškom*, predajňa výtvarných diel *Dielo* a v jeho historických pivničných priestoroch rockový klub, no po postupne chátrajúcom stave sa ho magistrát koncom druhej dekády 21. storočia zbavil predajom (majiteľovi, ktorý ho po rekonštrukcii budovy začal využívať komerčným spôsobom). Nitra však nikdy nebola bielym miestom na mape nezávislej kultúry a umenia, aktivity sa presúvali a realizovali do iných budov, resp. klubov a inštitúcií, v ktorých sa mohla rozvíjať činnosť rôznych vznikajúcich nezávislých občianskych združení. Spomeňme z týchto iniciatív aspoň niektoré.

¹ Ponechajme v týchto súvislostiach bokom zaujímavý, no veľavravný historický vývoj Nitry, ktorá po úžasnej etape jedného z centier Veľkej Moravy a sídla Nitrianskeho kniežatstva síce nadobudla štatút slobodného kráľovského mesta, no už v stredoveku o svoje práva *de facto* veľmi rýchlo prišla. Navyše vplyvom dominancie kresťanského, resp. katolíckeho kléru (niekoľko storočí bol miestny biskup zároveň hlavným županom) sa utlmoval rozvoj meštianskeho charakteru mesta. Premietlo sa to o. i. do jeho architektonického pôdorysu – rozvíjalo sa hlavne tzv. Horné mesto na hradnom kopci na úkor tzv. Dolného mesta, kde nenájdeme klasické renesančné námestie ako v iných našich väčších mestách a pod. Prítomnosť istého druhu kultúrneho konzervativizmu, ktorý súvisí s uvedenými špecifikami vývoja Nitry, možno napriek mnohým progresívnym kultúrno-spoločenským iniciatívam vybadať v tomto meste aj v súčasnosti.

Pomyselným centrom nezávislej kultúry a umenia, ktoré na dlhší čas do nemalej miery suplovalo neexistenciu stáleho NKC, bolo na prelome 20. a 21. storočia niekdajšie Bábkové, čiže **Staré divadlo Nitra** (SDN), dnes Staré divadlo Karola Spišáka v Nitre na Ulici 7. pešieho pluku. Kedysi v ňom pôsobilo kino Tatra, k temným stránkam jeho histórie patrí skutočnosť, že počas 2. svetovej vojny boli v jeho suteréne koncentrovaní Židia pred deportáciou do koncentračných táborov. Z bohatého historického príbehu divadla však spomeňme okrem zlatej éry nitrianskej bábkovej školy Jána Romanovského aj niektoré – dnes už legendárne – činoherné inscenácie režiséra Jozefa Bednárika v 80. rokoch alebo pôsobenie divadla Teatro Tatro či nezávislého filmového klubu.

Divadlo situované v centre mesta poskytovalo o. i. svojimi priestorovými možnosťami otvorenú „náruč“ rozmanitým kultúrne nezávislým komunitným aktivitám, podujatiam a akciám aj mimo rámca svojho primárneho určenia. Svojím viacpodlažným pôdorysom, celkovým dobovým architektonickým uspoobením, ale najmä skutočne ústretovou, prajnou kultúrnou a umeleckou klímou najmä v 90. rokoch vykazovalo všetky atribúty slobodného centra súčasnej progresívnej kultúry (v istých parametroch bolo porovnateľné napríklad s umeleckým centrom Sklenená louka v pavlačovom dome v Brne). Okrem dvoch divadelných a koncertných sál sa aj v čítárni, resp. v starom divadelnom klube, neskôršie v internetovej kaviarni *Subterra* v rozmedzí viac než jednej dekády odohrávali rozmanité akcie, koncerty, výstavy, projekcie filmov, vysokoškolské prednášky, semináre, odborné sympóziá, workshopy, náčuvy hudby a pod. Tie boli v drvivej väčšine výsledkom aktivít rozmanitých nezávislých kultúrnych a umeleckých občianskych združení,

ktoré v tom čase revitalizovali a animovali kultúrny život Nitry.²

Občianske združenie (OZ) **Priatelja Starého divadla** (od roku 2005 s malým „s“ v názve) pod vedením herca, kultúrneho aktivistu a verklikára Ivana Gontka sa zameriavalo na (spolu)organizovanie medzinárodného bábkového festivalu *Stretnutie*, medzinárodných zájazdov SDN, ako aj na celkovú revitalizáciu multikultúrneho zamerania SDN (vrátane tzv. Divadielok v parku), pričom aktívne participovalo na rôznych umeleckých cykloch (napríklad *Hermovo ucho* v Nitre). Snažilo sa aj o oživenie priľahlej ulice formou vytvorenia (aspoň príležitostného) Nitrianskeho Montmartra – projektu revitalizácie verejného priestoru pred divadlom bábkovým, pouličným a akrobatickým divadlom, resp. výtvarnými stánkami (2007).

Ďalším z čínorodých nitrianskych občianskych združení bola *Asociácia intermediálneho umenia na periférii 2tisíc – Animartis* (2000 – 2008), ktorá vznikla z iniciatívy Júliusa Fujaka a jej členovia boli podobne ako on pracovníci a študenti predovšetkým z Ústavu literárnej a umeleckej komunikácie (ÚLUK) v Nitre.³ V rozmanitých častiach SDN toto združenie organizovalo medzinárodný cyklus nekonvenčnej hudby v intermediálnych presahoch s názvom *Hermovo ucho v Nitre* (prvé dva pilotné večery sa uskutoč-

nili ešte na sklonku roka 1999, posledné podujatie koncom roka 2007). Na viac ako sedemdesiatich koncertoch a podujatiach (vrátane medzinárodného festivalu SOUND OFF – Pupanimart 2000) tu vystúpili popredné osobnosti svetovej i našej scény ako Jon Rose, Veryan Weston, Miya Masaoka, Kim Cascone, Palinckx, EAR Unit, Amy Knoles, Tom Walsh, Franz Hautzinger, Zsolt Sörös, Pál Tóth, Erhard Hirt, Michael Delia, Vladimír Merta, Marián Varga, Marin Burlas, Lengow & He^{ve}rm^{er}me^{ar}s, J. B. Kladivo, Daniel Matej, tEóRia OtraSu a mnohí iní. OZ Animartis organizovalo podujatia cyklu *Hermovo ucho v Nitre* v kooperácii s Jozefom Cseresom zo Spoločnosti NEkonvenčnej Hudby (SNEH) o. i. aj v miestnej synagóge, Aule UKF, Nitrianskej galérii a v (tom čase ešte zdevastovanej) Koncertnej sále Župného domu.⁴ OZ Animartis okrem toho v Divadelnom klube SDN usporiadalo viacero výstav v rámci výtvarnej série Homo mirandus (výbery z tvorby Veroniky Madajovej, Lukasa Wojciechowského, Rudolfa Dičku a Pjotra Šimánskeho), čítačky poézie (napríklad Petra Milčáka), odborné prednášky (o. i. nemeckého biochemika Stefana Lanku o diskutabilnosti dôkazu vírusového pôvodu HIV), ako aj podstatnú časť vedeckého kolokvia *Periférnosť súčasného umenia a estetiky* realizovaného v spolupráci s ÚLUK FF UKF v Nitre (2001).⁵

² Viac sa o podobných aktivitách v SDN možno dočítať v práci Mateja Šišku *Staré divadlo Karola Spišáka v Nitre a regionálna kultúra* (Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 2013. 224 s. ISBN 978-80-558-0393-7).

³ Okrem autora tohto článku k zakladajúcim členom združenia Animartis patrili Denisa Sobotovičová-Francis, Zoltán Rédey, Natália Muránska, Radovan Čičvara, Eva Pariláková, Dana Kubalová, Miroslava Režná, neskoršie sa členmi stali Klement Mitterpach, Lucia Vadelová a Lukasz Wojciechowski.

⁴ Cyklus dokumentačne zachytávajú tri prierezové CD kompilácie *Hermes' Ear in Nitra* (Animartis 2001, 2005, 2007). Cyklus sa roku 2008 po ukončení činnosti združenia pretransformoval na podujatie *PostmutArt* (s podtitulom *zvukobraz-gestotext*), ktoré zastrešovala Nitrianska galéria (NG) a neskôr Hidepark v Nitre. Viac pozri knižnú publikáciu: Fújak, Július – Pavelka, Ľubomír et al. *Hermovo ucho & PostmutArt (1999 – 2019). 2 dekády oného umenia v Nitre* (Nitra : Katedra kulturológie FF UKF v Nitre, 2020).

⁵ Viac pozri vydaný zborník z uvedeného kolokvia: Fújak, Július & Kubalová, Dana (eds.). *O periférnosti trochu inak*. Nitra : ÚLUK FF UKF, 2002. 133 s. ISBN 80-8050-568-3.

OZ **Spirit** vo svojej architektonicky a dizajnovy novátorsky a invenčne riešenej internetovej kaviarni **Subterra** v SDN zas realizovalo hlavne nekonvenčne hudobnú a výstavnú činnosť spätú aj s rozvíjajúcou sa nezávislou cyber culture. Patrili do nej festivaly Demobit (2000 – 2001), kooperácia na medzinárodnom festivale Multiplace i na spomenutom cykle Hermovo ucho v Nitre, rôzne koncerty (Šina & Martin Burlas, Dlhé diely, Veneer, Nylon Union, Puding Pani Elvisovej a i.), pravidelné DJ večery Subtempo (DJ Magálová, DJ Fero, Naada Sound Komplex, Drive.Me, Rokast, Pulz), výstavy výtvarníkov novej generácie (Hromec, Ranemer, Friedman, Farmanová a i.), literárne čítačky (napríklad Michala Hvoreckého) a prezentácie umeleckých časopisov i knižných vydavateľstiev (Vlna, Drewo a srd, KK Bagala a i.).

K ďalším miestam, kde sa v Nitre rozvíjali aktivity, predovšetkým nezávislej hudobnej scény, patria rôzne – najmä rockové – kluby. Spomeňme klub **Stará Pekáreň** (neskôr Nová Pekáreň), kde sa dlhodobo od 90. rokov minulého storočia do dnešných dní okrem populárnejších skupín a mien našej i medzinárodnej hudobnej kultúry mohli prezentovať aj rôzne miestne zoskupenia punku, heavy metalu, grunge, hard core, blues, rockovej alternatívy a pod. (Za všetky (okrem svojho času ešte progresívnych kapiel Gladiátor a Desmod v ich ranej grunge fáze) uvedme aspoň skupinu Nemota.)

V roku 1995 v spomínanom dome Umeleckej besedy vznikol klub **Vršťať**, kde počas jeho krátkeho trvania vystúpili významné skupiny našej i českej alternatívnej rockovej scény (Dunaj, Karpatské chrbáty, Jesus Underground Band, Otrás a i.). Klub Vršťať sa časom pretransformoval na klub **NaOZZaY** vytvárajúci priestor na najtvrdšie štýly rockovej a metalovej hudby.

Od prvej dekády 21. storočia pôsobil v oblasti vytvárania platformy nezávislejších foriem hudby aj klub **Valašský šenk – Galéria Bolka Polívku** (v súčasnosti tu sídli klub **Mariatchi**). Okrem koncertov všemožných súčasných druhov hudby a voľných jam-sessions hudobníkov tu okruh ľudí okolo Michala Malichera organizoval cez svoje OZ **Povlač** aj výstavy (Františka Liptáka, Sone Mrázovej) a v rámci *Divadelného projektu 13. opona* v SDN aj komorné predstavenia významných hercov a autorov (Milan Lasica, Bolek Polívka, Lábus & Kaiser, Karel Roden a i.). Pre úplnosť treba uviesť, že vo Valašskom šenku a v Starej Pekárni sa podarilo z iniciatívy vedúceho OZ **Inak** a lídra skupiny Nemota Vejana Stoffu usporiadať na prelome nultých a desiatych rokov tohto storočia niekoľko ročníkov zaujímavého cyklu prezentácie nezávislých rockových alternatívnych skupín z celého Slovenska pod názvom *Koniec mediálneho výplachu*. Z ďalších agilných hudobných rockových a hudobných klubov spomeňme **Frankie rock klub, Music a Cafe** a **Nájomnú jednotku**, ktorá však v dôsledku koronakrízy musela na sklonku roka 2020 ukončiť svoju činnosť.

Na udržiavaní živej nezávislej kultúrno-umeleckej klímy v Nitre má výrazný podiel aj už tridsať rokov (!) existujúci **Filmový klub** v organizačnej a dramaturgickej gescii Richarda Kováčika. Klub zastrešoval svojho času ÚLUKFF UKF v univerzitnej Aule (v čase jej rekonštrukcie aj na Mestskom úrade v Nitre), pričom postupne prevzalo jeho riadenie OZ **Vertigo**. Okrem mnohých prezentovaných cyklov nášho i zahraničného nezávislého filmu, resp. slovenských premiér mnohých filmov spojených s besedami s ich tvorcami sa vďaka iniciatíve klubu realizovali aj živé hudobné ozvučenia diel éry nemej kinematografie ako *Nosferatu* F. W. Murnaua (2002), *Jánošík* J. Siakela (2004) alebo *Chamtivost*

E. von Stroheima (2003), a to hudobným zoskupením tEóRia OtráSu (SK/CZ) – o. i. s Vladimírom Mertom a Janou Lewitovou –, resp. elektronickým kvartetom MM4 (A/D).⁶ Filmový klub v Nitre participoval v roku 2007 aj na kandidatúre mesta Nitra na Európske hlavné mesto kultúry 2013, a to aj svojím projektom revitalizácie mestského kina Palace. Mesto ho však nerealizovalo, k jeho rekonštrukcii na plánované kultúrne centrum dochádza až koncom 20. rokov tohto storočia; táto transformácia však ešte nie je dokončená.⁷

Po tom, ako boli v Nitre všetky (!) mestské kiná zrušené, multifunkčné kino Orbis s rovnomennou budovou zbúrané a UKF nemala záujem o nákup novej digitálnej technológie, sa Filmový klub presídlil do SDN (čiže na pôvodné miesto niekdajšieho starého kina Tatra), kde prebehla aj jeho digitalizácia s podporou divadla (počas koronakrízy však bol klub nútený premietat filmy núdzovo v nitrianskom Agroinštitúte). V obklúčení cinemaxov v nákupno-zábavných centrách sa tak Filmový klub stal (ak nerátame občasné premietania menších filmov v Nitrianskej galérii, Bunke, Trafačke a Antikvariáte Pod vříškom) vlastne poslednou baštou živej nezávislej filmovej kultúry v Nitre.

⁶ Projekt *Nosferatu* bol s úspechom uvedený na Skleněnej louce v Brne, na medzinárodnom festivale Alternativa v Prahe a *Jánošík* o. i. vo filmovom klube v Lipsku (2009) a vo veľkom kultúrnom centre Barbican v Londýne (2013).

⁷ Rekonštrukcia a transformácia kina Palace na nezávislý kultúrny priestor sa v súčasnosti má realizovať synchrónne s prestavbou, resp. dostavbou niektorých chátrajúcich starobylých budov v areáli nitrianskych kasární (v časti vedľa novovybudovanej Materskej školy Dobšinského), a to uprostred veľkého, dosiaľ zanedbaného parku – s výhľadom ich využitia ako prípadného NKC. Obidva projekty by sa mali finančne pokryť zo zdrojov EÚ (vo výške viac ako 15,5 milióna eur).

Od konca prvej dekády 21. storočia sa v Nitre objavujú stále nové iniciatívy zhmotnené nielen do vzniku občianskych združení zameraných na nezávislú kultúru a umenie, ale aj do transformácie istých priestorov a mestských lokalít na nezávislé kultúrne body a uzly, vďaka ktorým dochádza k revitalizácii lokálneho kultúrneho, umeleckého a občiansko-sociálneho života. V kontexte konzervatívnej a skostnatej kultúrnej politiky niekdajšieho vedenia mesta, odrážajúcej sa v značnom nepochopení základných potrieb a funkcií súčasnej kultúry a umenia, asi neprekvapuje, že ani jeden z nižšie uvedených projektov nevzišiel z iniciatívy oficiálnych mestských kultúrnych štruktúr či ustanovizní. Ide o aktivity síce rôznych, no svojím založením príbuzných subjektov, realizujúcich svoje predstavy prevažne na súkromných, pôvodne verejnosti neprístupných pozemkoch – vytvorili sa tak osobité, autonómne kultúrno-umelecké alternatívne platformy mimo oficiálnej mestskej kultúrnej siete, v ktorých pôsobia mobilní a flexibilní nezávislí kultúrni pracovníci, otvárajúci svojou činnosťou úplne nové možnosti oživovania miestnej kultúry, umenia a mestského spoluzitia i pretvárania verejného mestského priestoru na miesta živej kultúrnej výmeny a spoločného zdieľania.

V priestore bývalého baru Hotelu Nitra (dnešného vysokoškolského internátu Študentský domov UKF v Nitre) vznikol na prelome rokov 2008/2009 jeho rekonštrukčnou transformáciou z iniciatívy teatrológa Miroslava Ballaya **Univerzitný tvorivý ateliér** (UTA, neskôr Univerzitný tvorivý ateliér Filozofickej fakulty UKF). Stal sa najprv sídelným miestom úspešného vysokoškolského divadla VYDI8, ktoré tu pravidelne uvádza svoje premiéry a organizuje herecké dielne,

⁸ Viac pozri BALLAY, Miroslav. *Kontinuita Študentského divadla VYDI. Nitra* : Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa, 2012. 196 s. ISBN 978-80-558-0195-7.

no postupne sa z neho vytvára živý nezávislý kultúrny bod vysokoškolačkov – organizujú sa tu rozmanité divadelné a tanečné predstavenia, koncerty (či už Katedry hudby PgF UKF, alebo intermediálneho cyklu PostmutArt), workshopy, sympóziá, prednášky (napríklad v cykle Culturologos Katedry kulturologie FF UKF), vernisáže výstav, folklórne a literárne večery i diskusné fóra, ktorých význam neraz presahuje mestský kultúrny rozmer. Spomedzi významnejších akcií a podujatí v UTA uvedme aspoň enumeratívne hostovanie sólového tanečníka a choreografa Petra Šavela, absolventa prestížnej tanečnej školy divadiel P.A.R.T.S. v Bruseli, workshop americkej skladateľky a hudobníčky Amy Knolesovej z California Institute of Arts v Los Angeles, ako aj rôzne predstavenia Divadla Pôtoň, P. A. T., Divadla bez domova, DISK, Štúdia 12, realizácie Dní hispánskej kultúry, Dní audiovizuálnej kultúry, Seminár slovenského filmu (v réžii OZ Artéria) a Festival Petra Scherhaufera. Z pomedzi ďalších podujatí sa vyníma realizácia kontinuálneho projektu *Vzdelávanie divadlom* s podporou Európskych štrukturálnych fondov (ESF), v rámci ktorého sa uskutočnili predstavenia, resp. séria významných workshopov mnohých, aj vyššie uvedených, hostujúcich divadiel. Spomeňme aj vystúpenia popredného súčasného tanečného umelca Jaroslava Viňarského, resp. improvizujúcich hercov *Tri tvorivé tvory*, ako i študentský festival AAT – Amateur Art Fest a i. (viac pozri fanúšikovskú stránku UTA na sociálnej sieti Facebook).

V roku 2009 vzniká na mape Nitry, konkrétne v mestskej časti Párovce, nový nezávislý kultúrny priestor, čulý uzol kultúrno-umeleckej výmeny – **Trafačka**. Po rekonštrukcii opustenej starej trafostanice sa v nej okrem redakcie inzertných novín *Pardon* na 1. poschodí usídlil i fotoateliér hlavného hýbatľa projektu Františka Koláča, v podkroví a na prízemí multifunkčná fotogaléria s komorným klubom

a kaviarňou, ku ktorým treba prirátat aj atraktívny okolitý „open air“ priestor. Trafačka pravidelne organizuje jednak výstavy renomovaných i amatérskych fotografov, workshopy starých, dnes nanovo objavovaných fotografických techník (z 20. i 19. storočia), no zároveň v pomerne vysokej frekvencii poskytuje aj priestor na zaujímavé koncerty rôznych žánrov od folku, jazzu až po experimentálnejšie hudobné formy, hudobné jam-sessions (napríklad írskych ľudovej hudby), politické besedy, prednášky, prezentácie, ale i stretnutia ekologicky zdravého kulinárstva, v exteriéri aj „blišie“ trhy. Vďaka týmto nezvyčajným aktivitám, ktoré výrazne oživujú a obohacujú miestny komunitný život, sa z Trafačky stala pevná a životaschopná súčasť novodobého príbehu rozvoja nezávislej kultúry a umenia.

V roku 2010 sa začali v Nitre realizovať dva osobité projekty, *Hidepark* a *Bunka*, zhmotňujúce v pravom zmysle slova princípy tzv. „kultúry zdola“, svojpomocnej nezávislej kultúry založenej neraz na princípe „DIY“ (do it yourself = urob si sám). **Hidepark**, sezónne NKC pod holým nebom – fungujúce každoročne v rozmedzí jar až jeseň –, vzniklo vďaka iniciatíve OZ **Triptych**, ktoré rovnako ako Hidepark dlhý čas viedol aktivista Marek Hattas – po jeho odchode do lokálnej a vrcholnej politiky (v roku 2019 sa stal primátorom Nitry, o rok neskôr aj poslancom Národnej rady SR za stranu Za ľudí) vedenie Hideparku prevzala Jana Popovicsová (pôsobiaca na Katedre slovenského jazyka a literatúry FF UKF). Toto NKC vyrástlo takmer z ničoho za veľkým miestnym parkom pri brehu rieky Nitra v úplne periférnej časti mesta, na mieste bývalej skládky na súkromnom pozemku istej rodiny (ktorá ho, mimochodom, združeniu prenajala za symbolickú sumu), pričom pretvorilo danú lokalitu z mnohých stránok. Hidepark totiž nevytváral platformu „len“ na kultúrne

a umelecké, ale komplementárne aj na rozmanité komunitné, športové a ekologické aktivity. Mladí nadšenci Triptychu tu postupne vybudovali stany, obytné a skladové priestory, výtvarne skráslené maliarom Martinom Šiškom, petangové ihrisko, skejtbordovú U-rampu, malé skokanské skejtové mostíky, konštrukcie na flyfit atď. V súčasnosti je v Hideparku zmontovaná aj dvojpodlažná konštrukcia z unimobuniek, no centrum celoročne svoju činnosť neprevádzkuje. Popri kultúrno-umeleckých a športových činnostiach – a to je špecifikum tohto centra oproti iným – sa tu ľudia, študenti, ale aj celé rodiny môžu venovať a učiť v priľahlej komunitnej záhrade princípom tzv. permakultúry, chovu včiel a pod. Diapazón činností v tomto sezónnom NKC je veľmi široký, spomeňme aspoň organizovanie nezávislých i experimentálnejších divadelných, hudobných a intermediálnych podujatí (festival FLAAM, cyklus PostmutArt Fest), ďalej rezidenčné programy, prezentácie holisticky zdravého, resp. vegánskeho životného štýlu atď.

Bunka pre súčasnú kultúru pôsobila v prvej polovici druhej dekády 21. storočia (2010 – 2015/2016) priamo v srdci mesta, uprostred pešej zóny na súkromnom pozemku po zbúranom dome neďaleko synagógy. Názov *Bunka* nebol len obrazným pomenovaním, ale viazal sa priam denotatívne na prepravnú nákladnú bunku, čiže biely nákladný kontajner, ktorý slúžil ako malý klub s pódium, inokedy ako priestor pre diskusné fórum alebo „bivak“, všetko v jednom.⁹ Iniciátormi a autormi tohto „site specific/city specific“ projektu boli v tom čase študenti, resp. čerství absolventi VŠVU v Bratislave (Ateliéru IN a Ateliéru priestorových komunikácií)

⁹ Pôvodne Bunka sídlila krátky čas za hlavnou poštou (o. i. v rámci festivalu Divadelná Nitra), no po vzniknutej príležitosti obsadiť výhodnejšiu lokalitu sa iniciátori projektu rozhodli premiestniť ju na pešiu zónu.

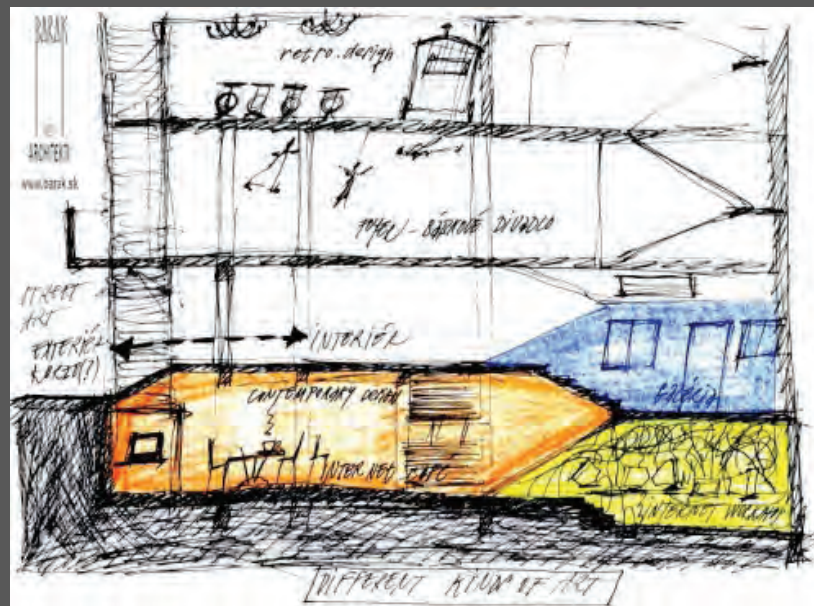
Daniel Dida, Juraj Gábor, Ľudmila Horňáková a absolventky Fakulty architektúry STU Mária Trnovská a Martina Kalusová, združení v OZ **tab_lab**. Celý projekt nezávislého kultúrneho bodu poňali sofistikovane, vychádzajúc z teórie „taktického urbanizmu“ Petra Artla, premyslene sa zamieravajúc na rôzne vzájomne usúvzťažnené činnosti, ktoré zahŕňali tzv. public art, sociálne a komunitné umenie, sociálne intervencie či umelecký aktivizmus. Bunka organizovala kontinuálne (okrem zimného obdobia) vo svojom „kontajneri“ a na priľahlom skultivovanom trávnom pozemku desiatky akcií ako site-specific eventy, koncerty, premietanie nezávislých a experimentálnych filmov, videoartové a výtvarné inštalácie intervenujúce aj do pešej zóny, rozmanité komunitné besedy a diskusie, ale aj kurzy hry na akordeóne miestneho pouličného rómskeho harmonikára Eda.

V prípade obidvoch projektov NKC (Hidepark a Bunka pre súčasnú kultúru) treba konštatovať, že ich pôsobnosť je veľmi dôležitá a v istom zmysle nedocenená práve v čase vyľudňovania mestských centier a lokalít, keď miestne obyvateľstvo trávi nemalú časť svojho voľného času skôr v nákupno-zábavných centrách (Hyper Tesco, Galéria Mlyny, Centro, Max a pod., ktoré developeri so súhlasom vedenia mesta a župy vystavali v lukratívnych, často centrálnych častiach mesta). Hidepark organizuje pravidelne aj ekologicko-socializačné cyklojazdy, tzv. *Critical mass*¹⁰, Bunka zas iniciovala cyklus akcií *Mesto potrebuje viac Mesta*, oba subjekty sa výrazne podieľali aj na výzve na podávanie kreatívnych podnikov v projekte *Mestské zásahy* na zlepšenie ekologickej, architektonickej, dopravnej i kultúrno-komunitnej situácie.

¹⁰ Ide o neformálnu hromadnú cyklistickú jazdu mestom snažiacu sa upriamiť pozornosť na výhody a ekologický rozmer tohto druhu dopravy. Myšlienka vznikla v San Franciscu v roku 1992, konáva sa zväčša posledný piatok v mesiaci.

Z ďalších ostrovov, resp. čínorodých bodov nezávislej kultúry a umenia v Nitre spomeňme aj **Libresso/Antikvariát na Kupeckej ulici**, ktoré od leta 2012 spravujú manželia Igor a Madla Rjabininovci, vlastníci vôbec prvého nezávislého kníhkupectva po roku 1989 v Nitre *Pod Víškom*, ktoré sídlilo viac ako štvrtstoročie v spomínanej budove Umeleckej besedy (1991 – 2017). Okrem dlhoročného organizovania medzinárodného festivalu krátkometrážnych dokumentov *Jeden svet* a organizovania besied s významnými osobnosťami, napríklad s Egonom Bondym v SDN, Milanom Lasicom a Júliusom Satinským, Petrom Pišťankom a i. v Libresse/Antikvariáte (v ktorom, mimochodom, zamestnávajú aj mentálne hendikepovaného čašníka), vytvárajú tiež priestor na rôzne komorné koncerty (skupín Longital, Živé kvety, dvojíc Burgr/Pjoni, J. B. Kladio & TJ Vjuga, vystúpenia J. Luptáka a i.), besedy, prezentácie kníh, čítačky rozprávok pre deti Ivana Gontka, minifilmový klub, ako aj komorné výstavy renomovaných či amatérskych výtvarníkov. Okrem toho sa však venujú aj nesmierne záslužnej činnosti pravidelného oživovania celej Kupeckej ulice, a to v spolupráci s ďalšími kaviarňami a prevádzkami na nej – napríklad podujatím *Kníhkupecká* alebo jesennou akciou *Piatok tekvicového*, ktorej súčasťou sú okrem malého trhu a gastronomických špecialít či ochutnávky mladých vín aj pouličné koncerty hudobníkov, výtvarná dielnička pre deti, kútik klubu fajčiarov fajok a pod.

Uvedený – isto nie úplný – výpočet rozmanitých aktivít, podujatí a projektov realizovaných v posledných troch desaťročiach nitrianskymi nezávislými komunitami, združeniami či klubmi dokazuje, že Nitra navzdory spomínanej absencii celoročne fungujúceho NKC patrí na Slovensku k živým miestam nezávislej progresívnej kultúry. Revitalizujúca a miestnu mestskú lokalitu výrazne obohacujúca „kultúra

Prierez Starým divadlom v Nitre
(foto: www.barak.sk)

Trafčka v Nitre
(foto: Július Fujak)

Časť Hideparku
(foto: Miloš Štefanka)

Bunka pre súčasnú kultúru
(foto: www.vlna.sk)

zdola“ sa obdobne ako v iných našich väčších mestách sprítomňuje neprehraditeľným spôsobom a spoluvytvára nového *genia loci* tohto jedinečného mesta. Význam tejto kultúry vyrastajúcej z autentických a nezištných potrieb ľudí hľadajúcich a vytvárajúcich alternatívne formy a spôsoby zmysluplného života treba vidieť aj v kontexte reálne (tak na globálnej, ako i lokálnej úrovni) sa odohrávajúceho zápasu o slobodný, participatívne demokratický, občiansky charakter spoločnosti práve v časoch fatálne zlyhávajúcich spoločenských systémov neskorej fázy neoliberalného kapitalizmu.

Literatúra

- BALLAY, M. *Kontinuita Študentského divadla VYDI*. 1. vyd. Nitra : Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa, 2012. 196 s. ISBN 978-80-558-0195-7.
- FUJAK, J. *Margonálie*. Levoča : Modrý Peter v spolupráci s Katedrou kulturológie FF UKF v Nitre, 2013. 126 s. ISBN 978-80-89545-18-6.
- FUJAK, J. & KUBALOVÁ, D. (eds.) *O periférnosti trochu inak*. Nitra : Ústav literárnej a umeleckej komunikácie, Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa, 2002. 133 s. ISBN 80-8050-568-3.
- FUJAK, J. – PAVELKA, Ľ. et. al. *Hermovo ucho & PostmutArt (1999 – 2019)*. 2 dekády oného umenia v Nitre. Nitra : Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa, 2020. 150 s. ISBN 978-80-558-1523-7.
- HOLÚBEK, T. *Mesto vypísalo súťaž na prestavbu schátraných budov v kasárňach*. In *Radničné noviny*, 2021, roč. 3, č. 1, s. 10 – 11.
- ŠIŠKA, M. *Staré divadlo Karola Spišáka v Nitre a regionálna kultúra*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 2013. 224 s. ISBN 978-80-558-0393-7.

Summary

The contribution is focused on the character and specificity of revitalization of artistic and cultural scene in Nitra by the activities of independent cultural communities at the break of 20th and 21st centuries. This paper in the form of model probing of selected small “centres”, or clubs and civil associations affords “sketch-image” of their influence as well as it points to special signification they had, or have in the increasing of the level of local culture and art in that period. In comparison with other bigger Slovak cities, Nitra has no big independent culture centre (working the whole year), so the contribution deals with (partial) mapping and culturological reflection of realised initiatives and artistic events in Old Puppets Theatre, clubs Old Bakery, in Walachian Pub, by civil associations Animartis, Vertigo, in University Creative Atelier, photo-gallery Trafačka, Hidepark, Cell for Contemporary Culture and Libresso/Antiquarian Bookstore in Nitra.

Keywords: independent culture, contemporary art, artistic communities

Kontakt

Prof. PhDr. Július Fujak, PhD.

e-mail: jfujak@ukf.sk

Nástupište 1 – 12 v Topolčanoch

Omar MIRZA

Nitrianska galéria v Nitre

V roku 1987 sa v Topolčanoch konali Európske majstrovstvá juniorov v stolnom tenise. Vďaka tomuto podujatiu dostalo malé okresné mesto veľkolepú novú infraštruktúru: štvorprúdový vjazd do mesta s nadjazdom a autobusovú stanicu s podchodom, ktorý ju prepojil s centrom a neďalekou vlakovou stanicou. Príznačná pre to obdobie bola snaha „potemkinovsky“ zapôsobiť na zahraničných športovcov a novinárov, preto má autobusová stanica rozmery, za ktoré by sa nemuselo hanbiť ani hlavné mesto. Odhliadnuc od toho, že predimenzovaná kapacita stanice nebola nikdy naplno využitá, treba spomenúť, že pre jej výstavbu bola zbúraná časť mesta, v ktorej sa nachádzala historická židovská štvrť. To, čo sa počas fašistického režimu začalo, dokončil režim socialistický.

Pred druhou svetovou vojnou žilo v Topolčanoch okolo 3 000 Židov, ktorí tvorili tretinu obyvateľstva a vlastnili mnoho tunajších obchodov a živností. Vojnu a koncentračné tábory prežilo len zhruba päť stovák, no po návrate do mesta neboli práve vrelo vítaní, keďže ich majetky sa stali korisťou arizátorov. Narastajúci antisemitizmus vyústil 24. septembra 1945 v neslávne známy pogrom, v ktorom bolo zranených takmer 50 ľudí a niekoľkým rodinám vyrabovali domy. Samotnej udalosti predchádzalo šírenie rôznych dezinformácií o uplácaní úradníkov Židmi a o ich čiernych obchodoch. Vyvrcholilo to falošnými správami o nahradení rehoľných sestier z miestnej kláštornej školy židovskými učiteľmi a o očkovaní detí jedom, ktoré mal vykonávať židovský doktor. Šírenie nepodložených fám a dezinformácií,

ktoré pripomínajú aktuálnu záplavu konšpirácií a hoaxov na internete, vyvolalo davovú psychózu a zmenilo mnohých obyvateľov inak pokojného mestečka na sfanatizovaných agresorov.

Šesťdesiatšesť rokov po tejto udalosti, takmer na deň presne 30. septembra 2011, bol v jednej časti zhruba 150 metrov dlhého podchodu pod autobusovou stanicou otvorený multimediálny priestor pre súčasnú kultúru **Nástupište 1 – 12**, vďaka ktorému toto pomerne ošarpané miesto opäť ožilo. Denne tadiaľto prechádzajú stovky ľudí – ráno cestou do práce a do škôl, poobede a večer domov. Na začiatku bola hlavným zámerom ľudí z občianskeho združenia (OZ) Nástupište 1 – 12¹ snaha o krátkodobé narušenie každodenného stereotypu obyvateľov kultúrne podvyživeného mestečka a umožnenie ich kontaktu so súčasným umením. Darilo sa im to aj vďaka pomerne netradičným akciám ako napríklad koncerty komornej hudby už o siedmej ráno.

Nástupište 1 – 12 spočiatku okrem samotného podchodu využívalo štyri unimobunky, v ktorých sa kedysi nachádzali malé predajne. Tie boli prebúrané a spojené do jedného priestoru. V roku 2013 prešlo toto miesto ďalšou rekonštrukciou, vďaka ktorej sa jednoduchým, variabilným a hravým architektonickým riešením pohyblivej steny podarilo vytvoriť funkčné prepojenie umeleckého priestoru a tranzitného verejného priestoru. A práve prepájanie a komunikácia patria k základnej filozofii tohto nezávislého kultúrneho centra – nielen v zmysle prepájania rôznych foriem súčasného umenia, ale aj v rámci komunikácie medzi

¹ Členmi OZ a realizačného tímu *Nástupišťa 1 – 12* v súčasnosti sú: Zuzana Novotová Godálová (predsedníčka), Jana Kianičková Godálová, Matej Lacko, Peter Fillo, Katarína Halmová, Mária Halmová, Jana Bezáková, Július Krištof.

svetom kultúry a každodenným životom. Program je pestrý a vybrať si môže naozaj každý: výstavy, koncerty, divadelné predstavenia, performancie, módné prehliadky, filmové premietania, prednášky, workshopy. Dôležitou súčasťou aktivít sú aj diskusie a iné spôsoby neformálneho vzdelávania pre žiakov miestnych škôl i zapájanie dobrovoľníkov z radov mladých ľudí z Topoľčian a okolia. *Nástupište 1 – 12* však nie je iba miestom na prezentáciu tvorby iných umelcov, ale aj produkčnou platformou. Od roku 2013 členovia spomínaného OZ organizujú projekt cestujúcich umeleckých rezidencií *Pravidelná linka/Regular Line*, v roku 2020 vyprodukovali sériu podcastov o etických a spoločenských problémoch digitálnych technológií. Od roku 2016 sa venujú vlastnej autorskej tvorbe interdisciplinárnych performancií spájajúcich tanec, hudbu, literatúru, vizuálne umenie, architektúru a multimédiá (*Suvenír*, 2016 – 2018; *Hortus Pomodorum*, 2019 – 2020).

V podchode pod autobusovou stanicou a v okolitom nadzemnom verejnom priestore sú často prezentované site-specific diela, ktoré reagujú na minulosť i súčasnosť tejto nezvyčajnej lokality. Tematike tragického osudu židovského obyvateľstva sa tu venovalo viaceru umelcov, napríklad Peter Kalmus, Tomáš Makara či Daniela Krajčová. Tá v roku 2012 vytvorila zaujímavý projekt s názvom *324 – živý pamätník topoľčianskych Židov, ktorí zahynuli počas holokaustu*. Pomocou vlastného vizuálneho kódu zrealizovala na stenách podchodu maľbu obsahujúcu zoznam 324 deportovaných rodín a prepojila ju s filmovou animáciou.

Ďalším výrazným projektom venovaným tejto problematike bola site-specific inštalácia Moniky a Bohuša Kubinských s názvom *Cache* – monumentálny objekt s rozmermi

6 x 3 metre, pripomínajúci čipkovaný obrus, vytvorený z macesu. Dielo tematizovalo problematiku vyrovnávanie sa s minulosťou a kolektívnou pamäťou našej spoločnosti (najmä tou z obdobia vojnového slovenského štátu). V spolupráci s hudobníkom Ferom Királyom vznikla z tohto objektu multimedialna interaktívna inštalácia *To Cache*, v ktorej bola čipka z macesu umiestnená v špeciálnej vitríne a pripomínala tak muzeálny artefakt, chránený a uchovaný v pamäti. Diváci sa mohli stať súčasťou diela nahratím odkazu, ktorý náhodne zmixoval počítač s nahrávkami predošlých divákov a vytvoril tak akustické pole reagujúce na ich pohyb. Toto dielo bolo prezentované na viacerých miestach na Slovensku a v zahraničí (*At Home Gallery* – Synagóga v Šamoríne, 2018; *Kunstverein* v Passau, 2019; *Uměleckoprůmyslové muzeum* v Prahe, 2019; *Nová synagóga* v Žiline, 2019/2020).

Nástupište 1 – 12 po desiatich rokoch existencie už nie je iba lokálnou aktivitou skupinky nadšencov kultúrneho „undergroundu“, o čom svedčí fakt, že tu účinkujú aj známe mená ako Dorota Nvotová či Jana Kirschner. Je členom siete nezávislých kultúrnych centier *Anténa* a vypracovalo sa na medzinárodne uznávanú a kooperujúcu platformu, ktorá ne realizuje projekty iba vo vlastných priestoroch, ale preniká aj ďalej – od verejných priestranstiev svojho domovského mesta až po Európu či USA.²

² Príspevok vznikol úpravou a aktualizáciou článku *Vyrovnávanie sa s pamäťou*, prvýkrát publikovaného v revue súčasného umenia *Jazdec* (č. 26, jar 2017, ročník VIII, s. 3 – 4), v roku 2017 bol ocenený *Cenou ASK?* pre mladých kritikov súčasného vizuálneho umenia (organizátor: *Nadácia – Centrum súčasného umenia*).

Multimedialny priestor pre súčasnú kultúru Nástupište 1 – 12
(foto: archív Nástupište 1 – 12)

Vernisáž
(foto: archív Nástupište 1 – 12)

Výstava *Tiché mesto*
(foto: archív Nástupište 1 – 12)

Koncert *Mike Parker's Meta Quartet*
(foto: www.nastupiste.sk)

Internetový zdroj

www.nastupiste.sk

Summary

The contribution is focused on the multimedia space for contemporary culture *Platform 1 – 12* located in an underpass beneath the bus station in Topoľčany, a town in western Slovakia. It introduces the readers to the history of the oversized bus station, which was built in 1987 on the occasion of the European Table Tennis Junior Championships, taking up the location of the old Jewish quarter. The text describes the various activities of the space, opened on 30 September 2011, including art exhibitions, theater performances, film screenings, music performances, discussions and workshops. The cultural space also acts as a producer of their own projects, e. g. international artist exchanges *Regular Line* taking place in various countries in Europe and in the USA or a series of interdisciplinary performances titled *Souvenir*. The contribution concludes with some examples of site-specific projects dealing with the history of the location and the fate of the Jewish community in Topoľčany and in Slovakia (during WWII the Slovak State was officially collaborating with the Nazis).

Kontakt

Mag. phil. Omar Mirza

e-mail: omar.mirza@nitrianskagaleria.sk

Príbeh nezávislej kultúry v Trnave a nezávislé kultúrne centrum Malý Berlín

Michal KLEMBARA

Kultúrne centrum Malý Berlín

Trnavské kultúrne centrum Malý Berlín bolo otvorené v marci 2018, ale jeho príbeh sa začal písať pred viac ako jedenástimi rokmi. Predtým, vlastne už koncom roka 2006, sa zrealizovalo v Trnave naše prvé podujatie. V danom momente, samozrejme, neexistoval zámer otvoriť v budúcnosti nezávislé kultúrne centrum (ďalej NKC). Motivácia začať sa venovať kultúrnym podujatiam vyplývala z toho, že vtedy sme už dva roky vydávali internetový časopis CinemaView.sk, ktorý sme takto chceli „posunúť“ viac medzi ľudí a získať živý kontakt s čitateľmi. Prirodzene sa tak prvé podujatia týkali filmu, a keďže sme všetci boli vysokoškolskí študenti, aj prvé podujatia sa odohrávali na univerzitnej pôde a boli určené študentom.

Pre naše začiatky bolo príznačné aj to, že sme poväčšine nepochádzali z Trnavy a nenadväzovali sme tak na predošlé aktivity v oblasti miestnej nezávislej či undergroundovej kultúry, ale reagovali sme skôr na naše vlastné záujmy, vychádzajúc z pocitu, že kultúrne dianie v meste nenapĺňalo potreby mladých ľudí. Hneď na začiatku bolo dôležité, že naše aktivity si získali pomerne rýchlo veľký ohlas študentského publika – priamo na škole sme prevzali aj organizáciu pôvodne malej prehliadky študentských filmov, ktoré vznikali na Fakulte masmediálnej komunikácie UCM v Trnave, a postupne sme ju pretvorili na festival študentskej tvorby Frejm.

Dôležitým zlomom bol presun našich podujatí z univerzitnej pôdy do mestského kina Hviezda a neskôr aj

do Synagógy – centra súčasného umenia, Galérie Jána Koniarka. Do kina sme presunuli našu vtedajšiu „vlajkovú loď“ – cyklus *NOCvKINE*, veľmi populárne podujatie, ktoré bolo pravidelne vypredané. Neskôr sme podobný úspech zopakovali s *Imprologou* – súťažou v divadelnej improvizácii, ktorú dodnes organizujeme v Malom Berlíne. Zo začiatku sme na nových miestach organizovali podujatia najmä počas pracovných dní, predovšetkým v stredu, z čoho sa stala v Trnave silná tradícia (aj dnes je tento deň pre kultúru a umenie dôležitý). Napriek tomu náš kontakt s domácim publikom bol stále trochu obmedzený. Rozbehnutá spolupráca s miestnymi kultúrnymi inštitúciami nás však postupne posunula aj k domácim divákovi a k témam, ktoré boli čoraz viac relevantnejšie pre Trnavu, keďže aj náš záber sa rozširoval výraznejšie za oblasť filmu. V každom prípade pre náš rozvoj bola najmä spolupráca s kinom Hviezda a jeho dlhoročným vedúcim Michalom Hutirom nesmierne dôležitá. V ďalších rokoch sme mali zase plodnú spoluprácu s Galériou Jána Koniarka.

Vznik združenia Publikum.sk

Občianske združenie alebo lepšie povedané kultúrnu organizáciu Publikum.sk sme založili v roku 2009. Okrem už spomínaných podujatí sme sa postupne začali venovať aj väčším projektom s výraznejším presahom do profesionálneho umenia a neformálneho vzdelávania. V roku 2011 sme získali licenciu na organizovanie podujatia *PechaKucha Night Trnava*, ktoré bolo azda prvým výraznejším krokom v našej snahe rozvíjať činnosť systematicky a reagovať priamo na potreby, ktoré sme v meste videli. Trnava má vzhľadom na svoju veľkosť nečakane početnú a výraznú umeleckú scénu, a to popri hudbe najmä vo vizuálnych umeniach. Samotná *PechaKucha* sa stala nielen miestom

na prezentáciu domácich umelcov, ale aj priestorom na ich vzájomné spoznávanie sa a nadväzovanie nových spoluprác. Publikum.sk postupne organizovalo desiatky podujatí a projektov ročne, spomedzi nich spomeňme aspoň niektoré: *Slovak Short Cinema* (2013 – 2018), umelecko-historicko-vzdelávací projekt *Alfréd Wetzler a partizáni* (2014) či *Mestské zásahy Trnava* (2016).

Väčšinu aktivít v oblasti organizácie kultúrnych podujatí na seba prevzalo NKC Malý Berlín. Publikum.sk je v súčasnosti aktívne v témach architektúry a urbanizmu, kurátorstva, súčasného umenia a dizajnu. Prevádzkuje malú galériu, pripravuje výstavy doma i v zahraničí, vydáva knihy a realizuje vzdelávacie programy pre ľudí pracujúcich v oblasti kultúry a umenia.

Prechodné obdobie a Berliner^{DKP}

Otvoriť vlastný priestor, resp. kultúrne centrum sme sa rozhodli v roku 2012. Videli sme v tom šancu, ako v aktivitách pokračovať dlhodobo a na profesionálnejšej báze. Vhodné miesto sa nám podarilo nájsť až začiatkom ďalšieho roka, a to vďaka stretnutiu s rodinou Trnkovcov, ktorá v tom čase plánovala postupnú rekonštrukciu viacerých historických domov v centre Trnavy. V nasledujúcich rokoch z nich vytvorila ucelený areál, tzv. creative hub, dnes známy ako *Nádvorie*. Ich predstavy sa výrazne približovali našim, takže sme sa po niekoľkých stretnutiach dohodli na spolupráci a na podmienkach, ktoré nám umožnili odštartovať prípravu na otvorenie Malého Berlína.

V roku 2013 sme sa s projektom budúceho NKC stali súčasťou ročného vzdelávacieho a mentoringového projektu Escalátor, ktorý prebieha v Košiciach. Na príprave stratégie a riešenia množstva detailov nášho projektu s nami pracoval zahraničný odborný konzultant Paul Bogen, ktorý

v minulosti založil a viedol kultúrne centrum Junction v Cambridgei (Veľká Británia). Pôvodným plánom bolo dokončiť rekonštrukciu historického meštianskeho domu na Štefánikovej ulici č. 4 (kde dnes sídli Malý Berlín) už v septembri 2014. Keďže ide o národnú kultúrnu pamiatku, rekonštrukcia sa predlžovala, preto sme ako dočasné riešenie od majiteľa budovy dostali ponuku využívať priestory v inej jeho budove, rovnako v centre mesta. Neplánovane sme tak otvorili náš prvý nezávislý kultúrny priestor – pôvodne mal fungovať len tri mesiace, nakoniec z toho boli tri roky...

Dočasný kultúrny priestor s názvom Berliner nám okrem malej sály pre 50 ľudí poskytol i ďalšie dôležité zázemie v podobe kancelárie a skladov. V prvom momente sme vďaka nemu mohli zrealizovať už pripravené a dohodnuté podujatia, postupne naberal na čoraz väčšom význame. Stal sa v podstate laboratóriom, v ktorom sme experimentovali s novými formátmi podujatí, pripravovali tím pre neskorší Malý Berlín, rozbiehali nové spolupráce, z ktorých väčšina pretrvala do dnešných dní. V rámci nášho definitívneho priblíženia sa lokálnej scéne boli a stále sú dôležité vzťahy a spoločné aktivity s ľuďmi ako Pero Le Kvet, Pavol Tomašovič či Bonzo Radványi, ale aj s nezávislými divadelnými súbormi Demoscéna, Túlavé divadlo a mnohými výtvarníkmi.

Vďaka Berlineru sme sa mohli stať aj členom Antény – siete pre nezávislú kultúru, ktorá dnes združuje viac ako 20 nezávislých kultúrnych centier na Slovensku, ale aj mnohé ďalšie subjekty. Vďaka členstvu v Anténe sme sa dostávali pravidelne na stretnutia paneurópskej siete Trans Europe Halles, kam by sme inak prístup nemali. Išlo o ďalší dôležitý medzník vo formovaní dnešnej podoby nášho NKC.

Popri menších podujatiach v Berlineri sme naďalej organizovali väčšie aktivity a projekty aj v iných priestoroch v rámci mesta, neraz taktiež v iných častiach Slovenska.

Aktivity v samotnom Berlineri prebiehali najmä od septembra 2014 do mája 2017. Počas tohto obdobia sme tu zorganizovali viac ako 210 podujatí vrátane koncertov, divadelných predstavení, filmových projekcií, literárnych podujatí a množstvo vzdelávacích programov.

Malý Berlín

Kultúrne centrum Malý Berlín sme otvorili v marci 2018. Jeho dramaturgická koncepcia je pomerne široká, i keď jeho programová náplň sa drží rámca nezávislej a súčasnej kultúry a umenia. Keďže ide o jediné NKC v Trnave a v regióne, snažíme sa pripravovať pestrý program určený pre všetky vekové kategórie, nie sme vymedzení ani konkrétnymi druhmi či formami umenia. Popri vyslovene alternatívnej programovej ponuke sa snažíme prinášať kvalitu aj tam, kde to možno už pre iných zasahuje do „mainstreamovej“ produkcie, čo je azda najviac viditeľné v divadle, kde sa zameriavame najmä na činohru.

Ročne sa v dvoch sálach Malého Berlína koná viac ako 300 kultúrnych, umeleckých a vzdelávacích podujatí, z ktorých väčšinu aj priamo produkujeme. Práve väčšia orientácia na vzdelávanie, ktoré tvorí až štvrtinu nášho programu, nás asi najvýraznejšie odlišuje od iných podobných centier na Slovensku. Pripravujeme takisto niekoľko festivalových podujatí – festival spisovateľov *Ypsalon*, festival televíznej tvorby *Pilot* a music video festival *YouTopia*.

V máji 2018 sme boli prijatí za plnoprávneho člena paneurópskej siete Trans Europe Halles (TEH), v rámci ktorej sa nám už spolu s naším ukrajinským partnerom Izolyatsia podarilo rozbehnúť prvú vlastnú medzinárodnú iniciatívu. Ide o tzv. podsieť TEH EastHub, ktorá združuje nezávislé kultúrne centrá zo strednej a východnej Európy i z krajín Kaukazu. Okrem členov siete TEH sa jej súčasťou môžu

stať aj tie centrá, ktoré na toto členstvo ešte len ašpirujú. Väčší rozvoj tohto projektu zmarila pandémia počas koronakrízy v roku 2020, ale v aktuálnom roku 2021 by sa mali jeho konkrétne aktivity postupne rozbehnúť, čo by malo priniesť naše výraznejšie zapojenie do medzinárodných projektov i do činnosti samotnej siete Trans Europe Halles v budúcnosti.

Summary

The founding of the independent cultural centre Malý Berlín was preceded first by a project of online film magazine CinemaView.sk, later by student activities that transformed the interest in film into first events. The events first took place on the grounds of university, before spreading to the city's Hviezda Cinema due to great audience interest. In 2009, the civic association Publikum.sk was established, which expanded its activities in the field of art and establishes fruitful cooperation with the Ján Koniark Gallery. An important intermediate step towards the opening of Malý Berlín, whose agreed premises were being reconstructed longer than expected, was Temporary Cultural Space Berliner, which has been in operation since 2014. It served as an incubator where the association experimented with new event formats, prepared a team for running Malý Berlín and launched new cooperation. Thanks to operating in a stable venue, albeit small, the association became a member of the Antenna network. Malý Berlín was opened in March 2018 as an independent organization that took over many of the activities of the original association. It is the only independent cultural centre in Trnava and the region, so it strives to offer a varied program for all ages and is not focused on any specific genre. It has two venues in which more than 300 events take place each year.

Kultúrne centrum Malý Berlín
(foto: archív Malý Berlín)

PechaKucha Night Trnava
(foto: Petra Adamková)

Koncert Elizabete Balčus
(foto: Dominika Chrzanová)

Divadlo na peróne
(foto: Dominika Chrzanová)

In the same year, Little Berlin also became a member of Trans Europe Halles network. The Publikum.sk association has been preserved and deals with the topics of architecture and urbanism, curation, contemporary art and design outside the cultural centre.

Kontakt

Mgr. Michal Klembara

e-mail: michal.klembara@publikum.sk

Nezávislé divadlo v regionálnom kultúrnom centre

Zuzana TIMČÍKOVÁ

Centrum vied o umení Slovenskej akadémie vied
Ústav divadelnej a filmovej vedy v Bratislave

Súčasná podoba siete nezávislých kultúrnych organizácií a ich vzájomných vzťahov je výsledkom aj jej vnútornej transformácie. Subjekty nezávislej kultúry prešli za uplynulých 30 rokov mnohotvárnym vývinom – zmenami vo vnútri manažmentu a štruktúry, programových a dramaturgických vízií, vo vzťahu k cieľovým skupinám, menili sa podmienky globálnej kultúrnej politiky aj miestnych politík, v ktorých rámcoch nezávislá kultúra pôsobila. Premenou prechádzali aj funkcie, ktoré aktéri nezávislej kultúry plnili vo vzťahu k prostrediu. Z lokálnych iniciatív revitalizujúcich nevyužívané priestory v meste a vytvárajúcich protiváhu k mainstreamovej ponuke kultúrneho programu mesta či regiónu, ktoré v 90. rokoch a ešte aj na začiatku nového milénia často niesli nálepku undergroundu, sa dnes stávajú takmer inštitucionalizované organizácie generujúce pravidelný program atraktívny pre rôznorodé cieľové skupiny. Napríklad prvé nezávislé divadlá vznikajúce na začiatku 90. rokov mali v porovnaní s divadlami založenými neskôr v 21. storočí výrazne odlišné podmienky fungovania a svoju činnosť viazali na jeden konkrétny priestor, v ktorom stálo pôsobili. Po roku 2000 a v súčasnosti sa prejavuje výraznejšia dynamika zakladania (a zároveň zanikania) nezávislých divadiel a vo väčšine prípadov je absencia vlastného priestoru tým, čo ich definuje. Koncom 90. rokov a najmä po roku 2000 sa výraznejšie rozrastá sieť nezávislých kultúrnych centier, otvárajúcich jednotlivým divadlám a zoskupeniam

nové priestorové a realizačné možnosti.¹ Aktívne prepojenie medzi nezávislým divadlom a kultúrnym centrom z nich zároveň vytvára spoločný živý mechanizmus ako jedinečné vyjadrenie činnosti na poli nezávislého umenia. K tesnejšej prepojenosti medzi nezávislou kultúrou a priamymi kultúrnymi centrami dochádza práve prostredníctvom rôznych kolaborácií, rezidencií, participácií na tvorivých dielňach, uvádzania jednotlivých predstavení či dokonca vytvorenia stálej scény pre nezávislé divadlo.²

¹ Teatrologička Martina Čierna sa v publikácii *Slovenské divadlo v číslach* pokúsila o štatistické spracovanie dostupných dát o slovenskom profesionálnom divadle za rozsiahle obdobie rokov 1948 – 2014. Nezávislé divadlá začínajú byť podľa nej individuálne mapované v celoslovenskom meradle až po roku 1994, keď bolo oficiálne registrovaných divadiel 7. Do roku 2003 sa ich počet postupne zvyšoval a dosiahol hodnotu 23. Výrazne silnejší nárast počtu nezávislých divadiel zaznamenávame po roku 2004, pričom vývojová priamka prudko stúpa najmä od roku 201. Pozri ČIERNA, M. *Slovenské divadlo v číslach*. Bratislava : Divadelný ústav, 2017, s. 28. V súčasnosti sa informácie o počte nezávislých divadiel v závislosti od zdroja rôznia. V júli 2020 vydal Inštitút kultúrnej politiky správu revízie výdavkov na kultúru, podľa ktorej na Slovensku pôsobí 53 nezávislých divadiel. Iný, omnoho vyšší číselný údaj je uvedený v návrhu protipandemických opatrení, vyhotovenom pracovnou skupinou pre oblasť divadla a tanca v máji 2020, a to 93 nezávislých divadiel, čo nie je zanedbateľné množstvo. Pozri *Revízia výdavkov na kultúru. Záverečná správa*, 2019, s. 78 [online] [2021-01-27]. Dostupné na internete: https://www.culture.gov.sk/wp-content/uploads/2020/10/Revizia_vydavkov_na_kulturu_-_zaverecna_sprava_compressed.pdf.

² BALLAY, M. Diverzifikácia nezávislého divadla na Slovensku. In MAŤAŠÍK, A. (ed.) *Postavenie divadla v spoločnosti*. Zborník referátov z X. medzinárodnej Banskobystrickej teatrologickej konferencie v cykle DNES a TU. Banská Bystrica : Akadémia umení v Banskej Bystrici, 2013, s. 167.

Dramaturgia celoročného programu centra v oblasti divadla môže stáť na pravidelnom uvádzaní hostujúcich predstavení – divadelných a performatívnych diel viacerých tvorcov, vyberaných zo širokej ponuky adresovanej rozmanitému publiku. Agilnejší prístup k saturovaniu potrieb sústredeného tvorivého procesu tvorcov nezávislých divadiel bez vlastných priestorov prezentujú centrá s rezidenčným programom (napríklad Stanica Žilina-Záriečie, Záhrada v Banskej Bystrici, Centrum umenia a kreativity v Bátovciach a i.). Tvorivé časovo ohraničené rezidencie v kultúrnych centrách znamenajú nielen podporu tvorby domácich umelcov, ale sú aj nástrojom podnecovania medzinárodných spoluprác. Prirodzeným vyústením vzťahov aktérov nezávislej kultúry na lokálnej úrovni je nadväzovanie kontinuálnej spolupráce centier kultúry s miestnymi nezávislými divadelnými súbormi. Centrá sa stávajú pravidelným „hostiteľom“ jednotlivých predstavení divadla, prípadne divadlu poskytujú stálu domovskú scénu.

Uvedme pár príkladov z regiónov Slovenska. Nezávislé poloprofesionálne prešovské zoskupenie Divadelný kabinet východňara oscilujúcej na pomedzí amatérskeho a profesionálneho nezávislého divadla je stálym rezidentom v priestoroch Wave – centra nezávislej kultúry v Prešove. V kultúrno-komunitnom centre Bašta v Bardejove začal pôsobiť ochotnícky súbor Bardejovské divadlo so zameraním prevažne na tvorbu pre deti. Prieniky činnosti miestnych amatérskych i poloprofesionálnych súborov sa objavujú na viacerých miestach Slovenska. Napríklad aj kultúrne centrum Malý Berlín v Trnave v rámci tematickej a žánrovej rôznorodosti v prístupe k divadelnej dramaturgii opakovane vytvára priestor na uvádzanie diel lokálnych amatérskych či poloprofesionálnych súborov, napríklad divadla Yarmat z obce Dolné Orešany alebo súboru Demoscéna z Trnavy.

Tiež poloprofesionálny divadelný súbor Gasparego z Liptovského Mikuláša je personálne aj priestorovo priamo prepojený s kultúrnym centrom Diera do sveta. Rovnako aj Klub Lúč v Trenčíne s Dogma Divadlom, ktoré je viac poloprofesionálnym než profesionálnym divadlom, a Divadlo Pôtoň s Centrom umenia a kreativity v Bátovciach fungujú v priamej súčinnosti s vlastným divadlom, resp. divadlom fungujúcim priamo pri kultúrnom centre. Tieto subjekty – centrum i divadlo – teda pôsobia v jednom spoločnom priestore a sú zároveň vedené totožnou skupinou ľudí. Iniciátori z týchto organizácií v rámci (spolu)fungovania centra a divadla zdôrazňujú činnosť divadiel ako samostatných zložiek. Divadlo ako zložka funguje samostatne umelecky, resp. programovo, nie však priestorovo, a teda nie je možné úplne oddeliť činnosť divadla od činností kultúrneho centra. Divadlo z Pasáže v Banskej Bystrici pravidelne dva- až trikrát do mesiaca uvádza svoje inscenácie v kultúrnom centre Záhrada. Divadlo z Pasáže síce disponuje vlastným priestorom, ten však nie je technicky adekvátne vybavený na scénické realizácie.³ Košické nezávislé Divadlo Na Peróne do roku 2018

³ Podľa údajov v prílohe k zmluve o finančnom príspevku z Fondu na podporu umenia pre kultúrne centrum Záhrada na rok 2019 bol celkový počet divadelných predstavení odhadovaný na 35, pričom Mestské divadlo – Divadlo z Pasáže sa v prílohe k zmluve zaviazalo zrealizovať 20 repríz s predpokladaným miestom konania v Záhrade a na Malej scéne STU v Bratislave. V rámci vzdelávacích aktivít plánovali uviesť 8 verejných inscenačných skúšok a 8 diskusií na tému súčasných funkcií komunitného divadla v priestoroch Záhrady. Je zaujímavé, že odhadovaný počet divákov na predstaveniach Divadla z Pasáže bol uvedený číslom 1200, pričom rovnaký bol aj odhadovaný celkový počet divákov na všetky plánované divadelné predstavenia v centre Záhrada. Dramaturgické plány centra Záhrada tak akoby boli priamo postavené na programových plánoch Divadla z Pasáže. Pozri: *Centrálny register zmlúv*.

dlhodobo pôsobilo ako stály rezident v priestoroch centra Tabačka Kulturfabrik.⁴

Kultúrne centrum vždy pôsobí v prostredí s istými danosťami, ktoré generujú súbor faktorov vplyvujúcich na podobu jeho divadelnej dramaturgie. Konečná voľba dramaturga divadelnej programovej sekcie v kultúrnom centre nie je založená len na jeho autorskom prístupe a estetických, žánrových a tematických preferenciách, je i výsledkom zladovania

*Zmluva o poskytnutí finančných prostriedkov č. 19-115-00999 [online] [2021-01-27]. Dostupné na internete: <https://www.crz.gov.sk/index.php?ID=3944484&l=sk>. Tento úzky vzťah centra a divadla je len prirodzeným vyústením historicky dlhodobo prebiehajúcich procesov revitalizácie kultúrneho diania v meste Banská Bystrica aktérmi nezávislej kultúry. História personálnych, organizačných aj priestorových prepojení Divadla z Pasáže a Záhrady – centra nezávislej kultúry autorka podrobnejšie vysvetľuje v dizertačnej práci *K transformácii slovenskej divadelnej siete po roku 1989 – mimobrat-slavské nezávislé divadlá a kultúrne centrá*.*

⁴ Tvorcovia z Divadla Na Peróne po roku 2018 z priestorov centra odišli a s Tabačkou Kulturfabrik spolupracujú už len v rovine jednorozového uvádzania inscenácií, prípadne iných projektov. Peter Kočiš, jeden z autorskej a zakladateľskej dvojice divadla, v osobnom rozhovore z novembra 2019 uviedol viacero subjektívnych dôvodov, pre ktoré sa divadlo z priestorov centra rozhodlo odísť. Tvorcom prekážala nutnosť prispôbovať celkovú aktivitu divadla a uvádzanie predstavení ostatnému programu Tabačky Kulturfabrik, zanikanie programového plánu divadla v komunikačných kanáloch PR a v marketingovej stratégii vedenej centrom, vysoká fluktuácia podujatí v centre komplikujúca prípravu predstavení v sále, v ktorej sa predtým konala iná akcia. Víziou Divadla Na Peróne sa stalo prevádzkovať vlastný priestor, ktorý by fungoval ako platforma pre mladé začínajúce skupiny či študentské divadlá a iniciatívy. Snaha o emancipáciu tvorcov z Divadla Na Peróne vyústila v roku 2020 tým, že v centre Košíc sa im podarilo získať do prenájmu vlastný priestor (v súčasnosti prebieha jeho rekonštrukcia).

viacerých vonkajších činiteľov a zároveň aj nastavení a potrieb vnútornej operatívy centra. Do kreatívnej a koncepcnej činnosti dramaturga vstupuje množstvo činiteľov daných aj vonkajším prostredím, prevládajúcou kultúrnou politikou a komplexným fungovaním centra ako mechanizmu ponúkajúceho multižánrový program. Dramaturg tak pri výbere a zostavovaní divadelného programu zohľadňuje napríklad technické a priestorové náležitosti divadelnej sály, preferenčné záujmy lokálneho publika, samotný potenciál publika, osobné vzťahy s tvorcami ako eventuálnymi hosťujúcimi umelcami v centre, resp. samotnú umeleckú ponuku divadiel.

Uvedme zopár praktických príkladov z centier prevažne lokálneho významu, kde vonkajšie aj vnútorné neumelecké, teda viac pragmatické činitele zasahujú do profilu divadelnej programovej sekcie centra či predurčujú vzťah centra k divadlu. Neoddeliteľnou súčasťou kultúrnych centier sú samostatné barové prevádzky. V centrách, kde okrem scény určenej na koncertné, divadelné alebo iné podujatia performatívneho charakteru je integrálnou súčasťou priestoru i bar, programový výber podlieha aj tejto priestorovej danosti. V centre nezávislej kultúry Wave v Prešove je napríklad priestor baru bezprostredne prepojený s časťou vymedzenou na kultúrny program vrátane divadelného. Bežná barová prevádzka tak vyrušovala priebeh predstavení či iného kultúrneho programu. Spoločný otvorený priestor spôsobil v podstate malicherné komplikácie, ktoré však mali vplyv na kvalitu samotnej umeleckej realizácie a diváckej recepcie. Vízie programových koncepcií v centre a tiež táto pragmatická náliežitosť podnietili prevádzkovateľov k rekonštrukčným zásahom. V podkrovnom podlaží vybuodovali samostatnú miestnosť, tzv. Ateliér súčasnej kultúry. Ten bol sprístupnený v roku 2016 a je určený na aktivity

v oblasti divadla, filmu, hudby, literatúry a programu pre rodiny s deťmi, vyžadujúce komfort uzavretého priestoru a ticho na nerušenú divácku percepciu.

Ateliér súčasnej kultúry sa zároveň stal domovskou scénou pre prešovské poloprofesionálne nezávislé divadelné združenie Divadelný kabinet východňara. Riaditeľ centra Vladimír Moško tento priestor do trvalého užívania pôvodne ponúkol inému nezávislému divadlu – Prešovskému národnému divadlu –, ktoré si pri hľadaní vlastného priestoru v Prešove prešlo mnohými peripetiami a dodnes stálou scénou nedisponuje. Z dôvodu nedostatočnej veľkosti ateliéru, ako aj absencie rozmernejšieho divadelného skladového priestoru v novovybudovanej sále predstaviteľia Prešovského národného divadla ponuku odmietli. Nevyhnutnosť skladovania scény a rekvizít na jednom ustálenom mieste bola jednou z elementárnych požiadaviek tvorcov Prešovského národného divadla. Tieto problémy však mala či má väčšina nezávislých divadiel, pričom nejde o zanedbateľný fakt v rámci ich fungovania. Ateliér súčasnej kultúry je komornou sálou v podkroví v obdĺžnikovitom tvare bez zákulisnej časti. Prevádzkovatelia centra podľa pôvodného projektu rekonštrukcie ráтали so 6-metrovou výškou budovaného priestoru, ktorý mal primárne otvoriť nové možnosti organizovania technicky náročnejších divadelných predstavení. Rekonštrukcia podkrovnej časti domu bola z väčšej časti financovaná súkromným majiteľom budovy, v ktorej Wave sídli. Ten však nepriaznivo zasiahol do pôvodného plánu architektonického projektu Ateliéru a 6 metrov vysoký krov nechal predeliť na polovicu. Z pôvodne plánovanej 6-metrovej výšky priestoru tak ostalo približne 2,9 m, čo predstavovalo problém pre tvorcov Prešovského národného divadla, ktoré má v niektorých inscenáciách sofistikovanejšie požiadavky na osvetľovanie,

scénickú výpravu a pod.⁵ Táto konkrétna skutočnosť viedla k tomu, že novovybudovaný Ateliér súčasnej kultúry dal Moško do stálej rezidencie tvorcom z divadla Divadelný kabinet východňara.⁶

Divadelný kabinet východňara do divadelného repertoáru centra Wave prináša humorne až absurdne ladené autorské konverzačné inscenácie postavené primárne na striedaní replík hraných postáv. Spoločným ideovým menovateľom dosiaľ vytvorených diel je výpoveď mladého človeka a jeho nazeranie na svet v kontexte prostredia, v ktorom žije. Samotné prostredie, teda Prešov a jeho okolie, je v inscenáciách často konkretizované. Okrem iného sa v tvorbe poukazuje aj na rozdiely medzi regiónmi východného Slovenska a Bratislavou, aj keď len v rovine narážok, nie hlbšieho tematizovania. Napríklad v inscenácii *Lokalmatriots* (2016) tvorcovia priniesli obraz súčasného života na periférii – v rusínskej dedine. Na pozadí smutno-smiešneho príbehu troch sesterníc dramaturgicko-režijná dvojica Bíly – Medviď síce načrtla množstvo tematických rovín – problém odlivu ľudí z regiónu z ekonomických dôvodov, rozdiely medzi východnou a západnou časťou Slovenska, súžitie Rusínov s prírodou a jej ohrozovanie zásahmi developerských spoločností, silná prítomnosť náboženskej viery a moci cirkevných autorít v životoch miestnych, rodinné spory pre majetkové (ne)

⁵ Prešovské národné divadlo však s centrom kontinuálne spolupracuje a v Ateliéri súčasnej kultúry občasne hostuje aj skúša nové inscenácie. Naposledy bola v Ateliéri uvedená inscenácia *Jahodové polia* (2019).

⁶ Občianske združenie pod takmer rovnomenným názvom Divadelný kabinet východu bolo oficiálne založené v roku 2014. Pozri: *Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky. Registre a evidencie* [online] [2021-01-27]. Dostupné na internete: <https://ives.minv.sk/rez/registre/pages/detailoz.aspx?id=209350>.

vyrovnania –, všetky však ostali roztrieštené a iba v náznakoch. Súčasťou divadelného jazyka v tvorbe Divadelného kabinetu východňara je používanie výrazov šarišského dialektu, miestneho žargónu a zľudovených hlášok známych v kontexte mesta Prešov. Príznačné je priame odkazovanie na miestne geografické reálie, spomínanie miest a dedín, ktoré vyvoláva smiech najmä u diváka poznajúceho miestny kontext. Predmetom inscenačného spracovania sa stávajú bizarne a absurdne pôsobiace námety. Napríklad ústredným leitmotívom inscenácie *(Kon)spiritual* (2017) sa stal proces nelegálneho fermentovania pálenky v garáži, počas ktorého tri hlavné postavy viedli absurdné dialógy pripomínajúce krčmové debaty nečinných povalčov, plné konšpiračných úvah. Výroba liehoviny sa pre nich stala jediným zmyslom života, avšak celý tento motív tvorcovia ironizovali tým, že vyrábaná liehovina bola namiesto ovocia príznačného pre slovenské podmienky pripravovaná z banánov kúpených v Kauflande a dostala pomenovanie Banana Slavica. V inscenácii *Bludy* (2018) sa tvorcovia usilovali o sprítomňovanie pocitu bezcieľnosti života a tvorby umenia v malomestskom prostredí, kde mladý človek stráca vízie. Postavy zasadené do divadelného prostredia na divadelnej skúške miestneho amatérskeho súboru sa ocitali v slede bizarných udalostí, ktorých kolobeh sa začal zistením, že na skúške bol divadelný scenár len súhrnom prázdnych strán. Postavy zomierali, oživali, viedli absurdné dialógy o tom, kto koho zabil, a vzájomne zdieľali zúfalé nápady na novú inscenáciu. Výtvarné a technické riešenie inscenácií tvorcovia prispôsobujú daným podmienkam priestorového vybavenia. Dosiaľ zrealizované a uvedené diela Divadelného kabinetu východňara pracujú s nenáročnou kompozíciou scénického priestoru, ústrednou a dominantnou rekvizitou je často stôl umiestnený v strede scény.

Predispozícia priestoru je jedným z dôležitých určujúcich faktorov charakteru divadelného programu napríklad aj v kultúrnom centre Diera do sveta v Liptovskom Mikuláši. Centrum pôsobí v prenajatých priestoroch starej jedálne v župnom dome na Námestí osloboditeľov v Liptovskom Mikuláši. Ide vyslovene o kaviarenský priestor bez samostatnej divadelnej sály. Celkový rozmer priestoru je 70 m² a rozloha pódia dosahuje 5 x 3 metre. Pódium je umiestnené v rohovej časti kaviarne pri oknách a z hľadiska možností realizácie divadelných predstavení môže byť spôsobilé na scénické čítania, minimalistické monodrámy alebo performatívne vystúpenia s veľmi limitovanými možnosťami javiskového osvetlenia. Priestor s obmedzenejšími možnosťami scénickej realizácie často nespĺňa požiadavky hostujúcich tvorcov a aktéri z centra sú tak podnecovaní vyhľadávať alternatívy na uvádzanie hostujúcich predstavení. Programové potreby a dramaturgické vízie, pre ktoré sa priestor centra stáva nepostačujúci, vedú jeho aktérov k nadväzovaniu spolupráce s inými kultúrnymi inštitúciami v bezprostrednom okolí, čo predstavuje jednu z rovín vytvárania vzťahu kultúrne centrum – mesto.⁷

Dramaturgička a jedna z trojice zakladateľov Diery do sveta Jana Mikuš Hanzelová tak priamo do priestorov jedálne bývalého župného domu koncentruje najmä činoherné a bábkové predstavenia pre detského diváka, scénické čítania, sólové performancie, monodrámy, minimalistické

⁷ Organizátori z Diery do sveta nadväzujú partnerstvá so zriaďovateľskými inštitúciami, konkrétne napríklad s Liptovskou galériou Petra Michala Bohúňa, s domom kultúry, so Synagógou v Liptovskom Mikuláši. Okrem kultúrnych inštitúcií spolupracuje centrum so základnými umeleckými školami – so Základnou umeleckou školou J. L. Bellu a Súkromnou umeleckou školou v Liptovskom Mikuláši, prípadne s inými súkromnými subjektmi v meste.

performatívne a tanečno-pohybové projekty prevažne slovenských nezávislých tvorcov, výnimočne zahraničných (napríklad z Českej republiky). Súčasťou každoročných dramaturgických plánov je aj uvádzanie predstavení miestneho poloprofesionálneho divadla Gasparego, ktorého vedúcou umeleckou osobnosťou je Ján Mikuš, jeden zo zakladateľov Diery do sveta. Gasparego dokáže pri tvorbe inscenácie brať do úvahy obmedzenia priestoru a vo svojom repertoári má napríklad aj rozhlasové hry, ktoré boli v priestore Diery do sveta viackrát živo uvedené. V tomto kaviarenskom ne-divadelnom prostredí zároveň dostávajú priestor rôznorodé experimentálne projekty, pohybujúce sa na hraniciach divadla, tanca, vizuálneho umenia, inštalácií a performatívneho umenia. Počas jednotlivých rokov sa v divadelnom programe opakujú v slovenskom prostredí známe mená a divadelné „značky“ ako Sláva Daubnerová, Prešovské národné divadlo, Divadlo Na Peróne, Nude, Odivo, Dogma Divadlo z Trenčína, Nové divadlo z Nitry a iné. Do externých priestorov iných inštitúcií sídliačich v meste je situovaná menšia časť z celoročného divadelného programu, najmä podujatia realizované v rámci dvoch festivalov, ktoré Diera do sveta každoročne organizuje – Mobilis a feministický festival Artwife.⁸ Z takto načrtnutej divadelnej programovej skladby ťažko vyvodíť istý určujúci jednotiaci princíp, ktorým sa dramaturgička Jana Mikuš Hanzelová riadi. O nekoncepcnosti ako o základnej črte divadelnej dramaturgie centra Diera do sveta hovorí aj ona sama a potvrdzuje, že do samotného výberu vstupujú primárne jej osobné preferencie, vkus a následne možnosti realizácie vybraného predstavenia vo vymedzenom priestore.

⁸ Jana Mikuš Hanzelová, osobná komunikácia, Liptovský Mikuláš, 8. 8. 2019.

Spoznávanie publika a jeho preferencií v oblasti kultúrnych aktivít predstavuje pre dramaturgov jednotlivých programových sekcií v centre tiež jednu z výziev. Divadelná dramaturgická línia môže nadväzovať na celkovú orientáciu programu, ktorú centrum presadzuje a generuje v rámcoch záujmov miestneho diváka. Kultúrno-komunitné centrum Bašta v Bardejove (ďalej Bašta) sa vyznačuje výraznou inklináciou k aktivitám komunitného rázu. V roku 2018 získala Cenu Nadácie Orange za komunitný rozvoj v meste a súčasťou ocenenia bola aj finančná odmena, z ktorej aktéri centra financovali časť rekonštrukcie historickej bašty.⁹

⁹ Centrum je v objekte Hrubej bašty, historickej pamiatky, ktorú dostalo občianske združenie Different v roku 2012 do prenájmu po dohode so zástupcami mestskej samosprávy na desať rokov. Členovia občianskeho združenia svojpomocne a s pomocou dobrovoľníkov zrenovali a sfunkčnili jedno poschodie historickej bašty v meste Bardejov. V súčasnosti je využívané ako kaviareň a multifunkčná sála na realizáciu kultúrneho a komunitného programu. Revitalizácia jedného podlažia vnútorného priestoru historickej bašty vrátane zabezpečovania technicko-svetelných a adekvátnych tepelných podmienok umožňujúcich realizáciu kultúrneho programu trvala približne päť rokov. Víziou aktérov centra v dlhodobom horizonte je začať aktívne prevádzkovať aj vyššie podlažia stavby Hrubej bašty. Bašta má celkovo 5 podlaží, pričom ďalšie 2, nachádzajúce sa nad jedným prevádzkovaným, sú využívané na akcie ako koncerty, festivaly alebo výstavy len počas letných mesiacov, keď nie je nutné kúriť. V roku 2020 OZ Different získalo v programovom období finančného mechanizmu EHP a Nórska 2014 – 2021 cez Fond aktívneho občianstva (Active Citizens Fund – Slovakia) v okruhu určenom na rozvoj organizácií občianskej spoločnosti finančnú podporu vo výške 79 774 eur. Subvencia je okrem iného určená aj na rekonštrukciu a sfunkčnenie ďalšej časti objektu Hrubej bašty, v ktorej centrum sídli. Pozri *Active Citizens Fund. Podporené projekty. Rozvoj organizácií občianskej spoločnosti* [online] [2021-01-28]. Dostupné na internete <https://acfslovakia.sk/podporene-projekty/rozvoj-organizacii-obcianskej-spolocnosti/>.

Aktivity komunitného charakteru boli od začiatku súčasťou programových vízií Bašty a potvrdzovanie dramaturgickej orientácie týmto smerom vychádzalo z viacerých faktorov vrátane uvedomovania si potenciálu miestneho publika. V začiatkoch fungovania centra dominovali v Bašte akcie umeleckého charakteru, v súčasnosti ale prevažujú komunitné z dôvodu silnejšieho stmelovania komunit v meste a potreby upevňovania vzťahu s publikom.¹⁰

V divadelnej programovej sekcii badať inklináciu k uvádzaniu diel pre detského diváka. V prílohe záväzných výstupov projektu k zmluve o poskytnutí dotácie z Fondu na podporu umenia na rok 2018 organizátori z Bašty uviedli predpoklad zrealizovať 12 divadelných predstavení pre dospelých a 10 pre deti v rámci cyklu „Detské nedele“.¹¹ V roku 2019 plánovali uviesť 10 predstavení pre deti a 10 pre dospelých, pričom počet očakávaných divákov bol vyšší pri detských divadelných predstaveniach – 780 divákov na divadelných podujatiach pre deti, 150 pri predstaveniach pre dospelých.¹² Podľa archívu uskutočnených podujatí sa v Bašte v roku 2019 podarilo usporiadať 13 divadelných predstavení pre deti a 11 pre dospelých. Dramaturgický výber sa sústreďuje prevažne na komediálny žáner – uvádzanie humorných činoherných predstavení z tvorby ochotníckych, poloprofesionálnych aj profesionálnych súborov

¹⁰ ČUPKA, M. Na východe niečo je. A kreatívne. In *Forbes*, 2018, č. 12, s. 116. ISSN 1338-2527.

¹¹ *Centrálny register zmlúv. Zmluva o poskytnutí finančných prostriedkov č. 18-222-00272. Príloha č. 1: Záväzný výstup projektu*, s. 9 [online] [2021-01-28]. Dostupné na internete: <https://www.crz.gov.sk/index.php?ID=3400634&l=sk>.

¹² *Centrálny register zmlúv. Zmluva o poskytnutí finančných prostriedkov č. 19-222-00395. Príloha č. 1: Záväzný výstup a obsah projektu*, s. 12 – 13 [online] [2021-01-28]. Dostupné na internete: <https://www.crz.gov.sk/index.php?ID=3822389&l=sk>.

z regiónov Slovenska, komických monodram a výnimočne aj stand-upových vystúpení. Z bábkových a činoherných produkcií sa tu opakujú mená nezávislých alebo agentúrnych divadielok vyskytujúcich sa aj v programoch pre deti iných kultúrnych centier (napríklad Divadlo Portál, Morgonrock, Spoza voza, Nové divadlo a iné). Podobne ako v prípade už spomínaných centier, aj profil divadelného programu v Bašte v neposlednom rade determinuje nedivadelnosť samotného priestoru.

Upriamanie pozornosti dramaturgičky Veroniky Pachovej na divadelnú tvorbu pre deti sa zrkadlí v prepojení na realizáciu komunitných akcií zameraných na cieľovú skupinu matiek alebo rodín s deťmi. V celoročnom programovom harmonograme centra má významný zástoj škála neumeleckých akcií (workshopov, prednášok) dotýkajúcich sa tém materstva, rodičovstva a výchovy. Ide napríklad o workshopy zamerané na kreatívnu činnosť pre matky aj deti alebo výmenné bazáre, ktoré sa stávajú miestom združovania matersko-rodičovskej komunity bez ohľadu na kultúrne preferencie jednotlivcov.¹³ Pritiahnutím skupiny rodín s deťmi do centra prostredníctvom periodických neumeleckých podujatí, avšak tematicky pre nich zaujímavých, si Bašta profiluje divácke zázemie, na ktorého potreby následne divadelný program adaptuje. Okrem hosťujúcich detských predstavení v Bašte črty detskej dramaturgickej

¹³ Ako ukážku z archívu podujatí za rok 2019 dostupných prostredníctvom sociálnej siete centra spomeňme viacero stretnutí podpornej skupiny matiek na tému nosenia detí v nosičoch, dojčenia, pôrodov, ďalej jarný tábor pre deti od troch do desiatich rokov, divadelné workshopy pre deti, prednášku a workshop zamerané na artikuláciu cvičenia pre deti, prednášku pre rodičov o správaní sa v situáciách ohrozenia života dieťaťa, akciu zábavnejšieho charakteru pre deti – Herňa a tancovačka pre deti, karneval pre deti.

linie formujú aj uvedenia inscenácií z tvorby Bardejovského divadla, ktorého činnosť sa rozbehla v už existujúcom priestore Bašty a ktorého založenie bolo iniciované občianskym združením Kandelaber.¹⁴ Bardejovské divadlo od svojich počiatkov zacieleno tvorbu primárne na detského diváka, prvým dielom bola javisková adaptácia rozprávky *Tri prasiatka a vlk* (2018). V tom istom roku uviedlo svoju druhú inscenáciu pre detského diváka *Adonis a jeho host* (2018), ktorá vznikla na námiet rovnomenného textu súčasného nemeckého autora Freda Apkeho. Obe rozprávky sú postavené na tradičných, realistických až opisno-realistických postupoch vo viacerých zložkách, najmä v hereckej a výtvarnej. Základom scénických situácií sú slovné opisy a konanie postáv s dôrazom na didaktickú rovinu textu.

Okrem dosiaľ zinscenovaných dvoch rozprávok Bardejovské divadlo pod svojím menom uviedlo aj dve inscenácie pre dospelého diváka. Prvým a zároveň ojedinele experimentálnejším počínom bola monodráma *Zločin* (2018) na motívy románu *Zločin a trest* od F. M. Dostojevského, v ktorej účinkoval herec Martin Juríček, jeden z iniciátorov činnosti Bardejovského divadla. V novembri 2019 mala premiéru autorská inscenácia pre dospelých s názvom *Ci hutorim, ty vole!* Inscenácia sa však nijako nevymykala rámcom amatérskych predstavení, ktoré v jazyku a reči postáv často využívajú

¹⁴ Aktivity realizované v kultúrno-komunitnom centre Bašta sú zastrešované viacerými organizáciami a občianske združenie Kandelaber je jedným z tých, ktoré sa spoločne s občianskym združením Different podieľalo na formovaní kultúrno-komunitného centra Bašta. V roku 2017, keď Bardejovské divadlo začalo svoju aktivitu, združenie Kandelaber prevzalo divadelnú činnosť pod svoj štatút. Vedúcou dramaturgickou a režisérskou osobnosťou Bardejovského divadla je Veronika Pachová, absolventka odboru divadelnej réžie a dramaturgie na Akadémii umení v Banskej Bystrici, ktorá v kultúrnom centre súbežne pôsobí ako divadelná dramaturgička.

prvoplánový humor a vtipné frázy, zrozumiteľné úzkemu okruhu bardejovského diváka. V krátkej notícke k inscenácii autori uviedli, že dielo humorne zobrazuje život ľudí žijúcich v zahraničí, túžiacich zachovávať si svoju identitu a vytvárať domov na novom mieste. Otázky identity a domova boli v inscenácii tematizované len na základe banálnych vonkajších znakov. Napríklad plechovka piva Šariš, stolový obrus s logom Šariš ako rekvizity mali symbolizovať silnú spätosť mužských postáv s domovom. Postavy tiež hovorili šarišským dialektom a jazyk kombinovali s používaním zámerne nesprávnych českých výrazov, v replikách repetitívne vyslovujúc frázu „ty vole“. Tvorcovia bardejovského divadla otvorením dramaturgickej línie adresovanej dospelému publiku naznačujú, že nechcú byť rámcovaní len ako divadlo pre deti a ich ambíciou je rozširovať portfólio inscenačnej činnosti. Na oboch „frontoch“ potvrdzujú inklináciu k profilu divadelnej dramaturgie v kultúrnom centre Bašta, v ktorej až na ojedinelé výnimky prevažujú diela klasického bábkového a činoherného divadla pre deti a činoherných komédií pre dospelého diváka. Aj tu však „vytrčajú“ formou a témou niektoré hosťujúce uvedenia – produkcie súčasného tanca, pohybového divadla, monodrámy či iné performatívne a divadelné projekty, angažovanejšie reflektujúce nosné spoločenské a politické témy.

Ojedinelým divadelným projektom medzinárodného rozsahu, na ktorom Bašta participovala, bol projekt *Terre promesse – Metropolis* (Zaslúbená zeme).¹⁵ Išlo o divadelný projekt reflektujúci problematiku migrácie z rôznych uhlov

¹⁵ Projekt bol realizovaný v rokoch 2017 – 2018 a finančne podporený v programe Kreatívna Európa, v ktorom ako hlavný slovenský partner figurovala Záhrada – centrum nezávislej kultúry v Banskej Bystrici. Pozri: *Kreatívna Európa. Podporené projekty* [online] [2021-01-30]. Dostupné na internete: <http://www.cedslovakia.eu/podporene-projekty/2017>.

pohľadov, líšiacich sa od seba dramaturgickým uchopením témy tímami jednotlivých participujúcich krajín. Účastníci slovenskej partnerskej časti (Záhrada – centrum nezávislej kultúry, Akadémia umení v Banskej Bystrici, Bašta) si vybrali tri texty, ktoré následne preniesli do slovenského kontextu a zinscenovali sled troch mikrodrám, v premiére uvedených v apríli 2018 v kultúrnom centre Záhrada. Ďalšie reprízy boli okrem Záhrady odohrané aj v českých Malovicích a v kultúrno-komunitnom centre Bašta v Bardejove.¹⁶

V kultúrno-komunitnom centre Bašta v Bardejove sa realizovala repríza len jednej zo sledu troch mikrodrám.¹⁷ V kontexte divadelnej dramaturgie Bašty išlo dosiaľ o jedinú produkciu vychádzajúcu zo zahraničnej spolupráce, a to bez vízie ďalšieho kontinuálneho rozvíjania medzinárodných projektov v oblasti divadla. Veronika Pachová, dramaturgička divadelnej sekcie v Bašte a jedna z členov slovenského tímu v projekte *Metropolis*, spresňuje, že k participácii na projekte bola Bašta prizvaná Milanom Zvadam,

¹⁶ Ich uvedeniu predchádzal tvorivý proces počas spoločného stretnutia všetkých projektových partnerov na pôde hlavnej koordinátorskej organizácie – školy Paolo Grassi v Miláne. Podrobne vznik celého projektu, jeho predprípravné a následne jednotlivé realizačné fázy tvorivého procesu z dramaturgického hľadiska obsahlo opisuje a podrobuje analýze Milan Zvada, jeden z participantov projektu a bývalý dramaturg divadelnej sekcie v centre Záhrada. Pozri: ZVADA, M. Projekt „Zaslúbená Zem“. Tvorivá divadelná reflexia fenoménu migrácie v európskom kontexte. In *Culturologica Slovaca*, 2018, č. 3, s. 86 – 90. ISSN 2453-9740.

¹⁷ Išlo scénograficky o veľmi nenáročnú site-specific mikrodrámu pod názvom *Melodia Confusa*; autorkou textu bola rumunská študentka Bianci Trifan. Pozri: ZVADA, M. Projekt „Zaslúbená Zem“. Tvorivá divadelná reflexia fenoménu migrácie v európskom kontexte. In *Culturologica Slovaca*, 2018, č. 3, s. 90 – 91. ISSN 2453-9740.

vtedajším divadelným dramaturgom v centre Záhrada.¹⁸ Bez tohto vonkajšieho impulzu by ona sama neiniciovla projekt medzinárodného významu. Zapojenie aktérov z centra Bašta a uvedenie mikrodrámy ako výstupnej tvorby slovenského tímu tak nebolo výsledkom koncepčného uvažovania dramaturgičky, ale skôr „náhodnou“ okolnosťou, počínom vychádzajúcim z dobrých vzťahov medzi aktérmi týchto dvoch slovenských centier a zo záujmu o vzájomnú spoluprácu.

Neurčitost' preferenčného východiska v prístupe k zostavovaniu divadelného repertoáru je jedným z analogických prvkov vyskytujúcich sa v mechanizme koncipovania divadelnej programovej sekcie v mnohých kultúrnych centrách. Jednotliví dramaturgovia niekedy viac náhodne než koncepčne kombinujú v programe formou, žánrom aj témou rôznorodé diela pre detského aj dospelého diváka. Neobchádzanie komerčnejších a zábavnejších línií dramaturgie ukazuje, že v zápase o diváka skúšajú aj stratégie osvedčených modelov populárnej kultúry. Zároveň v jednotlivých regionálnych centrách dochádza k vzniku veľmi podobných dramaturgických plánov. V programových sekciách pre divadlo uvádzajú centrá v priebehu jedného časového úseku rovnaké predstavenia. K danej situácii dochádza v dôsledku potreby reprízovať aktuálne hrávané inscenácie. Súvisí to aj s povinnosťami plynúcimi zo zmluvných vzťahov o poskytnutí dotácie medzi Fondom na podporu umenia a jednotlivými divadlami ako žiadateľmi. Podpora vzniku inscenácie, ako aj celoročná podpora aktivít divadla zaväzuje jeho tvorcov k reprízovaniu daných javiskových diel. Nezávislé divadelné súbory alebo voľné zoskupenia bez vlastného divadelného priestoru tak prirodzene

vyhľadávajú možnosti uvádzania inscenácií a kultúrne centrá im na to poskytujú priestor. Programová činnosť dramaturga je tak do veľkej miery podmienená jestvujúcou ponukou na strane nezávislých divadiel. Nezávislí tvorcovia svoje autonómne inscenácie centrámi sami ponúkajú a dramaturgovia centier často skladajú program z takto nastavenej ponuky. Deje sa to v záujme naplnenia programovej štruktúry centra, ale aj vyhovenia požiadavkám nezávislých divadiel ako potenciálnych partnerov centra.

Voľba dramaturga nie je postavená len na osobnej preferencii a názorovom hľadisku, do jeho rozhodovania zasahuje viacero externých faktorov. Okrem spomínaných priestorových daností ako určujúcich činiteľov výberu predstavení do programu sú nezanedbateľné tiež faktory produkčného rázu a koordinácie. Ide o to, či má centrum dostatočné personálne kapacity (napríklad technikov) na zabezpečenie uvádzaného predstavenia, resp. o to, ako je schopné zladíť sa s časovými možnosťami hostujúcich súborov. V neposlednom rade profil divadelnej programovej sekcie určujú aj finančné potreby centra a programové záväzky plynúce z dotácií získaných cez rôzne grantové mechanizmy, nielen cez spomínané štruktúry Fondu na podporu umenia. Na podobu divadelného programu centra vplývajú tiež špecifiká kultúrneho prostredia mesta, v ktorom centrum pôsobí – divák, návštevnosť, vzťahy s predstaviteľmi samosprávnych úradov, ponuka kultúrnych a divadelných aktivít vytváraných ďalšími organizáciami v lokalite. Dôležitým faktorom je aj vzťah k nezávislému divadlu, ak sa nachádza spolu s kultúrnym centrom v jednom meste. Môžeme sa pýtať, v čom v súčasnosti spočíva dramaturgická kreativita vo vzťahu k divadelnému dielu v kultúrnom centre a či je možné dostatočne ju v kontexte všetkých okolností uplatniť. Schopnosť dramaturga tvorivo sa vynájsť pod nánosom

¹⁸ Veronika Pachová, osobná komunikácia, Bardejov, 6. 6. 2018.

všetkých vonkajších aj vnútorných podmienok a potrieb, ktorých sa bežná operatíva kultúrneho centra dotýka, a zachovať si identifikovateľný autorský prístup tak môže predstavovať jednu z výziev divadelnej dramaturgie v nezávislom kultúrnom centre.¹⁹

Literatúra

BALLAY, M. Diverzifikácia nezávislého divadla na Slovensku. In MAŤAŠÍK, A. (ed.) *Postavenie divadla v spoločnosti. Zborník referátov z X. medzinárodnej Banskobystrickej teatrologickej konferencie v cykle DNES a TU*. Banská Bystrica : Akadémia umení v Banskej Bystrici, 2013. s. 166 – 182. 978-80-89555-27-7.

ČIERNA, M. *Slovenské divadlo v číslach*. Bratislava : Divadelný ústav, 2017. 110 s. ISBN 978-80-8190-020-4.

ČUPKA, M. Na východe niečo je. A Kreativne. In *Forbes*, 2018, č. 12, s. 101 – 117. ISSN 1338-2527.

ZVADA, M. Projekt „Zasľúbená Zem“. Tvorivá divadelná reflexia fenoménu migrácie v európskom kontexte. In *Culturologica Sovaca*, 2018, č. 3, s. 83 – 100. ISSN 2453-9740 [online] [cit. 2021-01-30]. Dostupné na internete: http://www.culturologica-slovaca.ff.ukf.sk/images/No3/Zvada_Projekt.pdf.

Zoznam internetových a elektronických zdrojov

Active citizens fund. Podporené projekty. Rozvoj organizácií občianskejspoločnosti[online][2021-01-28]. Dostupné na internete: <https://acfslovakia.sk/podporene-projekty/rozvoj-organizacii-obcianskej-spolocnosti/>.

Centrálny register zmlúv. Zmluva o poskytnutí finančných prostriedkov č. 19-115-00999 [online] [2021-01-27]. Dostupné na internete: <https://www.crz.gov.sk/index.php?ID=3944484&l=sk>.

¹⁹ Text je výstupom projektu VEGA 2/0110/19 Poetiky súčasného scénického umenia.

Inscenácia *Adonis a jeho hosť* (Fred Apke) - Bardejovské divadlo premiéra 14.12.2018 v Kultúrno-komunitnom centre Bašta v Bardejove Réžia: M. Smreková (na fotke: L. Gregová, M. Šidelský) (foto: Aurifoto - Aurelia Burgerová)

Inscenácia *Bludy* - Divadelný kabinet východňara
premiéra 5.12.2018 v Wave - centrum nezávislej kultúry v Prešove
Réžia: S. Bílý (na fotke zľava: S. Bílý, L.Hrašková. P. Medvid)
(foto: Matúš Maťufka)

Centrálny register zmlúv. Zmluva o poskytnutí finančných prostriedkov č. 18-222-00272. Príloha č. 1: Záväzné výstupy projektu [online] [2021-01-28]. Dostupné na internete: <https://www.crz.gov.sk/index.php?ID=3400634&l=sk>.

Centrálny register zmlúv. Zmluva o poskytnutí finančných prostriedkov č. 19-222-00395. Príloha č. 1: Záväzné výstupy a obsah projektu [online] [2021-01-28]. Dostupné na internete: <https://www.crz.gov.sk/index.php?ID=3822389&l=sk>.

Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky. Registre a evidencie [online] [2021-01-27]. Dostupné na internete: <https://ives.minv.sk/rez/registre/pages/detailoz.aspx?id=209350>.

Kreatívna Európa. Podporené projekty [online] [2021-01-30] Dostupné na internete: <http://www.cedslovakia.eu/podporene-projekty/2017>.

Revízia výdavkov na kultúru. Záverečná správa, 2020 [online] [2021-01-26]. Dostupné na internete: https://www.culture.gov.sk/wp-content/uploads/2020/10/Revizia_vydavkov_na_kulturu_-_zaverecna_sprava_compressed.pdf.

Zoznam audiovizuálnych zdrojov

BÍLY, S. (režisér): *Lokalmatiots* [MP4]. Prešov : Divadelný kabinet východňara, 2016.

BÍLY, S. (režisér): *(Kon)spiritual* [MP4]. Prešov : Divadelný kabinet východňara, 2017.

BÍLY, S. (režisér): *Bludy* [MP4]. Prešov : Divadelný kabinet východňara, 2018.

JENČO, J. (režisér): *Ci hutorim, ty vole!* Publikované dňa 23. 5. 2020 [online] [2021-01-21]. Dostupné na internete: <https://www.youtube.com/watch?v=lrgonpHzJYI>.

PACHOVÁ, V. (režisérka): *Tri prasiatka a vlk*. Publikované dňa 25. 3. 2018 [online] [2021-01-20]. Dostupné na internete: <https://www.youtube.com/watch?v=t1GsZ7rGK0M&feature=youtu.be>.

SMREKOVÁ, M. (režisérka): *Adonis a jeho hosť*. Publikované dňa 20. 4. 2020 [online] [2021-01-20]. Dostupné na internete: <https://www.youtube.com/watch?v=SswxDKluEuc>.

Summary

Based on the chosen examples of independent cultural centres from Slovak regions (Wave in Prešov, Diera do sveta in Liptovský Mikuláš, Bašta in Bardejov), the study focuses on determinants of theatrical dramaturgy. By describing the certain situations and dramaturgical steps that has been taken in particular cultural centres the study demonstrates that the selection of specific theatrical and performative works into the program of centre is not only the output of creative and conceptual work of the dramaturg. It seems that many external factors such as the space, the audience's preferences, cultural policy, relations with other actors from the independent theatre scene, as well as internal needs of the whole centre's operation affects the final theatrical repertoire in the centres.

Kontakt

Mgr. Zuzana Timčíková, PhD.

e-mail: ztimcikova@gmail.com

Problematika benchmarkingu nezávislých kultúrnych centier

Veronika MORAVČÍKOVÁ

Mestské kultúrne centrum v Hlohovci

Úvod

Existencia nezávislých kultúrnych centier v súčasnosti predstavuje neoddeliteľnú súčasť kultúrneho a spoločenského života. Ich plnohodnotné etablovanie, rozvoj a neustály vznik nových nezávislých kultúrnych centier akcentuje ich kultúrno-spoločenský význam a vplyv na spoločnosť v tom najkomplexnejšom pohľade. Či už je to samotný vplyv na rozvoj kultúry, sociálny dosah, resp. ekonomický. Uvedené samo osebe naznačuje čoraz dôležitejšiu potrebu hodnotenia, systematického procesu porovnávania nielen produktov, resp. služieb nezávislých kultúrnych centier, ale aj ich vzájomného porovnávania, komparácie metód ich činnosti, práce a pod. Proces komplexného porovnávania a hodnotenia je potrebný nielen pre samotnú existenciu konkrétnych nezávislých kultúrnych centier, pre ich rozvoj a zlepšovanie vlastných aktivít, ale aj zo širšieho uhla pohľadu, napríklad z pohľadu podporných projektových štruktúr či iných inštitúcií, ktoré sa priamo podieľajú na fungovaní kultúrneho sektora na Slovensku. Rastúci počet nezávislých kultúrnych centier vytvoril v tomto prostredí novú situáciu a možno povedať, že v istom zmysle aj konkurenčné prostredie. Kultúrne centrá „súťažia“ nielen z pohľadu potenciálneho diváka, ale i z hľadiska pridelenia finančnej podpory z grantových a iných podporných schém. Toto konkurenčné prostredie má však aj pozitívny vplyv, ktorý sa zrkadlí v snahe zlepšovať kvality produktov v kultúrnom sektore, kvality poskytovaných služieb, v celkovom rozvoji

dosahovaných výsledkov a v naplňaní cieľov a zámerov ich pôsobenia. Vzhľadom na rozvoj kultúrnych centier na celoslovenskej úrovni je potrebné zamerať stratégiu pôsobenia na dlhodobú celoslovenskú úspešnosť, nielen na krátkodobé lokálne pôsobenie a vplyv. Aj z tohto dôvodu sa nám problematika komplexného uchopenia *benchmarkingu* nezávislých kultúrnych centier javí ako mimoriadne zaujímavá a potrebná. O to viac, že v súčasnosti neexistuje v slovenských podmienkach mechanizmus, ktorý by sa zameriaval na oblasť hodnotenia a porovnávania tohto sektora.

Benchmarking

Nezávislé kultúrne centrá plnia v spoločnosti špecifickú úlohu. Ich základným poslaním je pôsobenie v intenciách rozvoja vnútorne nezávislého kultúrneho a umeleckého života. Realizujú navyše aj rôzne iné aktivity, podporujú vzdelávanie, reagujú na aktuálne spoločenské problémy a prispievajú k ich riešeniu i k prebiehajúcim diskusiám a polemikám, prispievajú k podpore zamestnanosti, vytvárajú kultúrne siete partnerstiev a spolupráce, podporujú spôsoby participácie a zaangažovania verejnosti na kultúrnom živote a pod., hľadajúc paralelne rôzne finančné zdroje rozvoja svojho konkrétneho a špecifického kultúrneho pôsobenia. Nezávislé kultúrne centrá tak poskytujú široké spektrum rôznych služieb a kultúrnych produktov, ktorých cieľom je prispievať k rozvoju a revitalizácii regionálneho kultúrneho života a sektora vôbec. S ohľadom na komplexnosť aktivít nevyhnutných na zabezpečenie chodu nezávislých kultúrnych centier je dôležitá schopnosť hodnotenia a efektívneho plánovania u ich predstaviteľov. Rovnako aj ustavičné úsilie zlepšovať svoje výsledky a s tým súvisiace porovnávanie nielen smerom do vlastnej inštitúcie (porovnávanie

činnosti a výsledkov svojej inštitúcie v čase), ale i vzájomné komparovanie s inými nezávislými kultúrnymi centrami.

Metóda *benchmarkingu*¹, pochopiteľne, nevznikla primárne v prostredí kultúrneho sektora, uplatňuje sa a aplikuje v rozmanitých oblastiach a na rôznych úrovniach. To predznamenáva množstvo rôznych definícií, ktoré tento pojem a metódu približujú a ozrejmujú. V nasledujúcich riadkoch sa preto zameriame na všeobecné definície, s ktorými sa v praxi, ale aj vo vedeckom diskurze stretávame najčastejšie:

„Metódou strategického manažmentu, ktorá prináša koncept „učenia sa z lepšej praxe“, je benchmarking. Všetky koncepcie benchmarkingu stavajú na rovnakom východisku: Ak sme zistili, že v niektorej oblasti nášho pôsobenia máme rezervy, a rozhodli sme sa zlepšiť, tak prečo sa neučiť od niekoho, kto pôsobí v rovnakej oblasti ako my a je v danej oblasti efektívnejší, výkonnejší, kvalitnejší alebo lepší? Štúdie skúmajúce efektívnosť učenia potvrdzujú, že najväčšiu mieru znalostí (pri porovnávaní rozličných foriem učenia) dosahujeme vtedy, ak môžeme spoznávať „best practices“ a zdieľať svoje znalosti a skúsenosti s inými“ (Čerešníková – Hapalová – Horváthová – Momot, 2015, s. 4). R. C. Camp zas vymedzuje pojem *benchmarking* ako spôsob hľadania najlepšieho výkonu. Po jeho porovnaní s vlastnými výsledkami a výkonmi vedie k dosiahnutiu lepších výsledkov vlastných aktivít a pôsobenia. (Camp, 1989, s. 118). Ako uvádza Lucia Demjanová, firma Xerox Corporation, ktorá predovšetkým v 80. rokoch

¹ „Výraz *benchmarking* u nás zdomácnel v tejto cudzej formulácii a je odvodený z anglického slova „*bench*“ – pracovný stôl remeselníka – a „*mark*“ – značka, ryska. Stolár podľa rysky primeriaval laty, lišty a dosky. *Benchmark* je teda nejaká pomerová značka, ku ktorej sa vzťahujú merania, a ako nivelačná značka sa bežne používa v geodézii“ (Demjanová, 2006, s. 44).

20. storočia využívala metódu benchmarkingu so zámerom revitalizovať spoločnosť k novej konkurenčnej pozícii, definovala metódu benchmarkingu „... ako nepretržitý proces porovnávania vlastných výrobkov, služieb a praktík oproti najsilnejším konkurentom, resp. lídrom v danej oblasti“ (porov. Demjanová, 2006, s. 44 – 45).² Uvedená kategória je z hľadiska pôsobenia nezávislých kultúrnych centier na Slovensku veľmi dôležitá. Schopnosť aplikovať identifikovanú dosiahnutú úroveň kvality ich pôsobenia však predstavuje potenciálny priestor na ďalší výskum.

Možno teda konštatovať, že metóda benchmarkingu predstavuje metódu konkurenčného porovnávania, je metódou zdokonaľovania, ktorá vyžaduje dôslednú znalosť interného i externého prostredia. Ide o snahu identifikovať a následne integrovať zistené výsledky a poznatky, ide tiež o hodnotiace porovnanie a sústredenú snahu zlepšovať sa. To si vyžaduje poznanie úrovne vlastnej kvality na podklade porovnania s „najlepšou praxou“, ako i riešenia na zlepšenie.

Nezávislé kultúrne centrá

Z istého uhla pohľadu možno konštatovať, že problematika merania, vzájomného porovnávania a hodnotenia efektivity pôsobenia, kvality poskytovania kultúrnych služieb a produktov, ako aj hodnotenia významu jednotlivých nezávislých kultúrnych centier na Slovensku je pomerne

zložitá. Jedným z dôvodov je skutočnosť, že nemajú jednotný charakter ani aktivity, ktoré realizujú. Jednotlivé centrá sa profilujú svojím špecifickým spôsobom, do istej miery sa líšia z hľadiska zamerania, cieľov a poslania, ktoré sú pre ne prioritné. Stanovenie kritérií alebo kategórií hodnotenia a porovnávania kultúrnych centier s výrazne heterogénnym charakterom je preto pomerne zložitá. Nezávislé kultúrne centrá sa väčšinou ako organizácie neorientujú výlučne na jeden konkrétny žáner, ale predstavujú do istej miery univerzálne multifunkčné a multižánrové kultúrne platformy so zameraním na súčasnú nekomerčnú kultúru a umenie. Z hľadiska cieľovej skupiny možno konštatovať, že je pomerne široká, no vo významnej miere má signifikantne komunitný charakter.

Tu vzniká aj otázka definovania „nezávislého kultúrneho centra“ a určenia vlastností, ktoré sú preň charakteristické. Jedným z nich je skutočnosť, že jeho vznik býva výsledkom iniciatívy „kultúry zdola“, a to zväčša nie zo strany profesionálnych kultúrnych pracovníkov, ale skôr obetavých nadšencov pohybujúcich sa v oblasti nezávislej kultúry a umenia. V rámci polemík pri definovaní termínu „nezávislé kultúrne centrum“ je často diskutovanou vlastnosťou predovšetkým „nezávislosť“. Stretávame sa s postojom, že nezávislé v plnom význame môže byť len to centrum, ktoré na svoje fungovanie využíva iba vlastné finančné prostriedky či sponzorské dary. Tvrdenie, že kultúrne centrum nemôže byť skutočne nezávislé, pokiaľ na svoje fungovanie využíva finančné prostriedky získané z grantových a podporných mechanizmov na rôznych úrovniach, je však problematické. V slovenskom kontexte sa najčastejšie stretávame s názorom, že nezávislým kultúrnym centrom je ten subjekt, ktorý nie je zriadený verejnoprávnou inštitúciou, nie je financovaný z prostriedkov verejného

² B. Karlöf a S. Östblom v práci *Benchmarking. Jak napodobnit úspěšné vysvetlují benchmarking* ako priebežne organizovaný a systematický proces komparovania a hodnotenia vlastných produktov, efektivity a kvality služieb či postupov práce s produktmi a službami a zaužívanou praxou najväčších konkurentov v danej oblasti. Autori tiež narábajú s termínom *benchlearning*, ktorý predstavuje proces a schopnosť osvojovania a aplikácie poznatkov získaných na základe benchmarkingu (Karlöf – Östblom, 1995, s. 9).

rozpočtu a vyznačuje sa slobodou v oblasti dramaturgie, manažmentu, plánovania, fungovania či vlastnej dlhodobej stratégie (porov. <http://eastportal.sk/sk/blog/2017/04/26/antena-siet-nezavislych-kulturnych-centier/>).

Ďalšou z vlastností, ktoré sú viac či menej identifikovateľné vo všetkých nezávislých kultúrnych centrách pôsobiacich na Slovensku, je viaczdrojovosť financovania, čo v praxi znamená využívanie viacerých spôsobov zabezpečovania financií z verejných a súkromných zdrojov. Základnými a najvyužívanejšími možnosťami sú podporné grantové programy Fondu na podporu umenia (verejnoprávna inštitúcia zameriavajúca sa na oblasť podpory kultúry a umenia, ktorá vznikla v roku 2015 a prevzala väčšiu časť grantových programov Ministerstva kultúry Slovenskej republiky), dotačné programy vyšších územných celkov a miestnych samospráv, grantové schémy nadácií a fondov, asignácia 2 % z daní fyzických a právnických osôb, medzinárodné grantové schémy či grantová podpora rôznych zahraničných inštitútov a pod., sponzoring, vlastné príjmy, online darcovstvo a iné. Na tomto mieste je potrebné zdôrazniť význam princípu *crowdfunding*³, ktorý je s čoraz väčšou popularitou využívaný aj na pôde kultúrneho sektora. Ide o princíp dobrovoľného skupinového financovania konkrétneho projektu, myšlienky, aktivity a podobne. Crowdfunding je teda získavanie finančných prostriedkov prostredníctvom špecializovaných internetových portálov od neurčitého množstva darcov, ktorí za svoj príspevok dostanú dohodnuté protiplnenie v rôznych formách, prípadne volia formu celkom nezištne poskytnutej pomoci (Ficek, M. *Crowdfunding*

³ Termín *crowdfunding* je zložený zo slov *crowd* – dav, zhromaždiť, množstvo, skupina – a *funding* – financovanie. Crowdfundingové platformy predstavujú *de facto* spôsob alternatívneho financovania.

na Slovensku [online] [2018-11-15]. Dostupné na internete: <https://ficek.sk/crowdfunding-na-slovensku-108>). V princípe ide o elektronické verejné zbierky na špeciálnych internetových crowdfundingových portáloch, prostredníctvom ktorých je možné finančne podporiť konkrétny projekt, podujatie, dielo alebo iný kreatívny a umelecký zámer žiadateľa. „Produktom“ alebo „službou“, ktoré sú protihodnotou takejto podpory, bývajú rôzne benefity pre poskytovateľa finančného daru, ako napríklad účasť na projekte, vstupenky na podujatie, spomienkové či reklamné predmety, ale napríklad aj rôzne kreatívne služby (často aj s vtipným vyznením) a podobne. Nezávislý kultúrny sektor je špecifický i tým, že nie je možné vopred otestovať, do akej miery bude daný produkt zaujímavý pre jeho konzumenta. No práve financovanie spôsobom crowdfundingu môže byť istým meradlom potenciálneho záujmu o daný kultúrny, resp. umelecký výstup. (Väčšina slovenských a českých crowdfundingových portálov funguje neraz na princípe odmeňovania a metódy financovania „all or nothing“.)

Špecifikom posledného obdobia je vznik menších kultúrnych centier, resp. priestorov, ktoré majú vlastnú podnikateľskú činnosť napríklad vo forme prevádzkovania kaviarne, baru či kníhkupectva. Vo väčšine prípadov však tieto pridružené aktivity spadajú pod iné subjekty, nie priamo pod kultúrne centrá. Táto skutočnosť vyplýva aj z faktu, že samotné kritérium akceptácie fungujúceho nezávislého kultúrneho centra do siete nezávislých kultúrnych centier Anténa zohľadňuje podmienku, že nebolo zriadené s cieľom vytvárania zisku, resp. že jeho hlavná činnosť nie je vykonávaná na účely zisku (porov. <https://www.antenanet.sk/clemania>). Jedným z možných kritérií v rámci benchmarkingu

nezávislých kultúrnych centier môže byť práve spôsob financovania a udržateľnosť finančných príjmov.⁴

Jedným z východiskových bodov primárneho rozčlenenia potenciálne vhodných kritérií by mohli byť napríklad podmienky členstva nezávislých kultúrnych centier v už spomínanej sieti Anténa – sieť pre nezávislú kultúru či členstvo v iných obdobných sieťach na medzinárodnej úrovni, ako napríklad Trans Europe Halles a i. Minimálne v slovenskom diskurze v súčasnosti už prebieha proces redefinovania podmienok členstva v sieti Anténa, ktorý do väčšej miery zohľadňuje a rieši súčasný trend vzniku nových nezávislých kultúrnych centier, resp. priestorov, uzlov a bodov na Slovensku. Takýmito kritériami zaradenia do uvedenej siete sú organizovanie a vykonávanie celoročných aktivít (nie iba jednorazových či len príležitostných), podmienka, že nezávislé kultúrne centrum nebolo zriadené na účely zisku, prevádzkovanie stáleho priestoru na realizáciu aktivít v oblasti nezávislej kultúry, činnosť vykonávaná na profesionálnej báze, vznik z občianskej iniciatívy, t. j. nezávislé kultúrne centrum nie je zriadené orgánmi štátnej správy ani samospráv (porov. <https://www.antenanet.sk/clenovia>).

Z hľadiska potreby určenia hodnotiacich a porovnávaných kritérií v rámci identifikovania „najlepšej súčasnej praxe“ možno teda z nášho pohľadu hovoriť o týchto kategóriách, ktoré by mohli/mali byť v budúcnosti podrobnejšie spracované:

⁴ Pozornosť by si v danom kontexte zaslúžila aj samotná programová štruktúra a dramaturgia nezávislých kultúrnych centier na Slovensku. Práve táto oblasť jednotlivé centrá od seba odlišuje – dáva im osobitý, jedinečný ráz a charakter a má najsilnejšiu výpovednú hodnotu; mohla by sa stať predmetom samostatnej benchmarkingovej štúdie.

- motivácia zriadenia nezávislého kultúrneho centra,
- produkt, služba,
- produktová cenotvorba,
- inovácie a kreativita,
- kontinuálne celoročné pôsobenie,
- dramaturgia podujatí a programová štruktúra,
- vnútroštátna a medzinárodná spolupráca,
- spôsoby získavania financií a efektívnosť ich využívania,
- ľudské zdroje – personálne zabezpečenie,
- kultúrna infraštruktúra – budova, priestor,
- implementácia v lokalite,
- kultúrny, sociálny a ekonomický impakt na prostredie.

Záver

Aplikácia komplexných všeobecných kritérií hodnotenia a porovnávania pôsobenia a významu nezávislých kultúrnych centier nemá význam iba pre rozvoj a zvyšovanie úrovne a kvality pôsobenia samotných kultúrnych centier, ale i z pohľadu komplexného zhodnotenia zo strany podporných štruktúr, vyšších územných celkov, mestských samospráv, Ministerstva kultúry Slovenskej republiky či iných inštitúcií. Význam spočíva v zlepšovaní pôsobnosti nezávislých kultúrnych centier v oblasti kultúrneho sektora, v zefektívňovaní ich kreatívnych pracovných procesov, služieb, ktoré poskytujú, ako aj vo zvyšovaní ich celkového významu v rámci rozvoja kultúry na Slovensku. V kontexte pôsobnosti nezávislých kultúrnych centier je dôležité v spolupráci s odborníkmi pôsobiacimi v praxi určiť a stanoviť príklady najlepšej identifikovanej činnosti, ktoré budú slúžiť ako prípadové východisko a inšpiratívny model pre iné kultúrne centrá, priestory, uzly a body na Slovensku v rámci metódy zdieľaných skúseností a tzv. best practices. Týmto spôsobom bude môcť ľahšie dochádzať nielen

k samotnému hodnoteniu nezávislých kultúrnych centier, ale i k individuálnemu zlepšovaniu kvality ich pôsobenia, výkonnosti, efektívnosti, k rozvíjaniu spolupráce a vytváraníu partnerstiev.

Literatúra

CAMP, R. C. *Benchmarking. Search for Industry Best Practices That Leads to Superior Performance*. Milwaukee, Wisconsin : ASQC Quality Press, 1989.

ČEREŠNÍKOVÁ, M. – HAPALOVÁ, M. – HORVÁTHOVÁ, B. – MOMOT, A. *Systém benchmarkingu komunitných centier*. Bratislava : Implementačná agentúra Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky, 2015. 68 s. ISBN 978-80-970110-3-1.

DEMJANOVÁ, L. Benchmarking ako cesta k zmene a inováciám na Slovensku. In *Manažment v teórii a praxi*, roč. 2, 2006, č. 2, s. 44 – 50. ISSN 1336-7137.

FICEK, M. *Crowdfunding na Slovensku* [online] [2018-11-15]. Dostupné na internete: <https://ficek.sk/crowdfunding-na-slovensku-108>.

KARLÖF, B. – ÖSTBLÖM, S. *Benchmarking. Jak napodobit úspěšné*. Praha: VICTORIA PUBLISHING, 1995. 135 s. ISBN 80-85865-23-8.

Summary

The paper presents an initial insight into the issue of evaluation and comparison of activities, outputs and activities of independent cultural centres in Slovakia. It presents the basic material for further detailed research in the field of study in solving the grant role Character and development of independent culture and art in Slovakia after 1989. The paper deals with the problems and possibilities of applying the benchmarking method to the specific field

of activities of cultural sector and the independent cultural centres.

Keywords: independent cultural centre, benchmarking, cultural sector, evaluation

Kontakt

Mgr. Veronika Moravčíková, PhD.

e-mail: moravcikova.v@gmail.com

Redakčná poznámka

Štúdia Petry Kováčikovej *Nezávislé kultúrne centrum Stanica Žilina-Záriečie* je revidovanou a aktualizovanou časťou jej diplomovej práce *Nezávislé kultúrne centrum na Slovensku a v Čechách. Modelová komparácia Stanica Žilina-Záriečie a MeetFactory v Prahe*. Nitra: Katedra kulturoológie, Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, 2018 (školiťel: prof. PhDr. Július Fujak, PhD.).

Štúdia Zuzany Timčíkovej *Nezávislé divadlo v regionálnom kultúrnom centre* vznikla v rámci riešenia projektovej úlohy VEGA 2/0110/19 *Poetiky súčasného scénického umenia*.

Príspevok Július Fujaka *Stredobody nezávislej kultúry a umenia v Nitre* je revidovanou, aktualizovanou a rozšírenou verziou jeho textu *Kultúra „zdola“ – význam pôsobenia nezávislých kultúrnych a umeleckých komunit v Nitre*. In *Vlna – časopis o súčasnom umení a kultúre*, 2013, roč. 15, č. 57, s. 24 – 31.

Príspevok Omara Mirzu *Nástupište 1 – 12 v Topolčanoch* je revidovanou a aktualizovanou verziou článku *Vyrovňovanie sa s pamäťou*. In *Revue súčasného umenia Jazdec*, 2017, ročník 8, č. 26, s. 3 – 4.

Príspevok Veroniky Moravčíkovej *Problematika benchmarkingu nezávislých kultúrnych centier* je revidovanou a aktualizovanou verziou článku *Úvod do problematiky benchmarkingu nezávislých umeleckých centier*. In *Grant Journal*, 2018, ročník 7, č. 2, s. 45-47.

Počas riešenia vedeckého projektu VEGA 1/0282/18 *Charakter a vývoj nezávislej kultúry a umenia na Slovensku po roku 1989* sa v rámci subtémy *Nezávislé kultúrne centrá na Slovensku* uskutočnili tri okrúhle diskusné stoly:

- *Nezávislá kultúra a umenie na Slovensku: Modus „svojpomoci zdola“(?)*

9. 11. 2017, Univerzitný tvorivý ateliér UKF v Nitre:

Marek Hattas (Hidepark, Nitra), Marek Debnár (Katedra všeobecnej a aplikovanej etiky FF UKF, Nitra), Július Fujak (Katedra kulturológie FF UKF, Nitra), Michal Kočiš (Katedra kulturológie FF UKF, Nitra).

- *Nezávislé kultúrne centrá na Slovensku včera a dnes*

16. 10. 2018, Univerzitný tvorivý ateliér UKF v Nitre:

Zuzana Novotová Godálová (Nástupište 1 – 12, Topoľčany), Michal Klembara (Malý Berlín, Trnava/Anténa – sieť pre nezávislú kultúru), Jana Popovicsová (Hidepark, Nitra), Július Fujak (Katedra kulturológie FF UKF, Nitra), Michal Kočiš (Katedra kulturológie FF UKF, Nitra).

- *Nezávislé kultúrne centrá pred koronakrízou a počas nej*

4. 12. 2020, videokonferencia:

Marek Adamov (Stanica Žilina-Záriečie), Bohdan Smieška (Kultúrna Bratislava/A4 – priestor súčasného umenia, Bratislava), Vladimír Merta (Praha), Július Fujak (Katedra kulturológie FF UKF, Nitra), Michal Kočiš (Katedra kulturológie FF UKF, Nitra), Miroslav Ballay (Katedra kulturológie FF UKF, Nitra). Dostupné na internete: https://www.youtube.com/watch?v=tW52PCeasn8&fbclid=IwAR3uGAttrrDQxHN__1NMVfdfPY6FjagDNEtox1s5XetVjZgwC7tvtwZGoSog.

Názov: *Nezávislé kultúrne centrá na Slovensku*
Autori: Mgr. art. Michal Kočiš
Mgr. Petra Kováčiková
prof. PhDr. Július Fujak, PhD.
Mgr. Zuzana Timčíková, PhD.
Mgr. Michal Klembara
Mag. phil. Omar Mirza
Mgr. Veronika Moravčíková, PhD.
Zostavovateľ: prof. PhDr. Július Fujak, PhD.
Vydavateľ: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Katedra kulturoológie, Filozofická fakulta
Edícia: Navzdory
Posudzovatelia: doc. Mgr. Miroslav Ballay, PhD.
doc. Mgr. Juraj Malíček, PhD.
Výkonná redaktorka: Mgr. Andrea Olejárová
Jazykový redaktor: PhDr. Marián Macho, PhD.
Grafická úprava: PhDr. Ľuboslav Horvát
Layout edície: Bc. Simona Vraníková
Fotografické práva: © Petra Adamková, Katarína Baranyai,
Aurelia Burgerová, Tibor Czitó,
Daniela Dostáľková, Dominika Chrzanová,
Hamza Makhchoune, Matúš Maťufka,
Jitka Sedláková, Charlotte Schroder,
Natália Zajačiková, Július Fujak
Fotografia na obálke: Jitka Sedláková: *S2 - stavba nového divadla
z pivných bedničiek a slamených balíkov* (2009)
Preklady summary: autori
Náklad: 150 ks
Vydanie: prvé
Rozsah: 188 strán
Rok vydania: 2021
Tlač: DMC, s. r. o., Šurany

ISBN 978-80-558-1674-6

**N
A
V
I
D
O
R
Y**